

KRILA U KOFERU

BORIS BECK

SADRŽAJ

Krila u koferu	5
 SIGNALI IZ DJEČJEG SVEMIRA	 7
Svakidašnja zbrka	8
A zbilja te to zanima	10
Život nakon rođenja	13
Samo reci NE!	16
 A MOJ JE TATA KNJIŽEVNIK	 18
Amélie je padala	19
To fast food	21
Tko se boji Wirginije Woolf	23
Sluge u vlastitu dvorcu	25
Kulturni proleter i svih zemalja, ujedinite se!	27
Uredniku nema tko da piše	29
Čiste ruke	31
 BESKRAJNA PRIČA	 33
Tekst, to je čovjek	34
U početku bijaše autor	38
Bajke sestara Grimm	40

Skupljanje samoga sebe	43
Krezubi hrvatski Pegaz	45
U svemu ima rupa	48
Ispovijest književne vjere	50
 DOK DJECA SPAVAJU	 52
Ponoćna centrifuga	53
Ogledalo bez stakla	56
Noć je opasna	60
X... E... S...	63
Sve što kažete može se upotrijebiti protiv vas	65
Mučenici u pelenama	68
 ZADOBIVENA KRILA	 71
Čitanje neba	72
Mjesec na noćnom nebu	75
Voda je planula	78
Sjena svijeta	81
Bog dijamantnog srca	84
Sto milijuna svemira	87
Zadobivena krila	94
 TUMAČENJE NEKIH POJMOVA MALOJ DJECI	 96

O autoru	103
Impresum	104

mojoj djeci

Mihovilu, Tamari, Klari i Marti

Kada je Krtekov prijatelj orao, nastrijeljen u šumi, došao na fizioterapiju, u teretanu je ušla medicinska sestra s koferom poput onih u kojima se drži violina, iz njega izvadila par krila, navukla ih na ruke i u jednom nadrealnom trenutku podigla se u zrak.

“Tata, kupi mi taj kofer,” izletjelo je iste sekunde Mihovilu s kojim sam gledao taj češki crtić.

Vraške stvari izmišljaju za djecu. Sabrana djela Mao Ce Tunga ispisana na zrnu riže, cirkus buha, mikročip na noktu, obećanja nanotehnologije – sve je to šala prema novoj Tamarinoj igrački: minijaturnom stanu s potpuno opremljenom kuhinjom, kupaonicom, ormarom punim odjeće, ogledalom za toaletu, hladnjakom s hranom, stolom prostrtim za romantičnu večeru (na stolu su *upaljeni* svijećnjaci), a ima čak i terasu nad kojom sjaje mjesec i zvijezde. Ono što tu ružičastu *Barbie*-strahotu čini neodoljivom jest da sav taj mali svijet, sklopiv i prijenosan, stane na jedan jedini dlan. Mene posebno fascinira dnevna sobica s raskošnim naslonjačima, tepesima na podu i kaminom u kojem pucketa vatra. Iza zastora, koji se mogu razmaknuti i opet navući, ovisno o razvoju spomenute romantične večere, puca pogled na jedinstveni njujorški *skyline*.

Pogled na fototapetu, makar i od dva kvadratna milimetra, doista može biti ljepši od pogleda na Zapadni kolodvor, dimnjak toplane ili hale Prvomajske u stečaju. U našem kapitalizmu na ljude vrebaju kladioničari, prodavači kredita, trgovci drogom i shopping centri pa nije čudo da ljudi umjesto magle, betona i željeznih zastora traže fototapete u koje se glava može zabiti posve ugodno, kao u pijesak. O takvom malom mrtvom svijetu čitao sam kao dijete u Bradburyjevoj priči o drevnom kineskom caru koji je dao pogubiti čovjeka što je izumio zmaja i na njemu *letio kao ptica*. Car je to učinio zbog *straha od letenja*, da se neprijatelji ne dokopaju izuma te na takvim zmajevima prelete Veliki zid i unište *njihov svijet*. Dosljedan sebi, taj je car uživao u minijaturnoj mehaničkoj šumi ispunjenoj automatiziranim stanovnicima koje je neumorno navijao ponavljajući zadivljeno: *Pogledaj ptice, pogledaj ptice!*

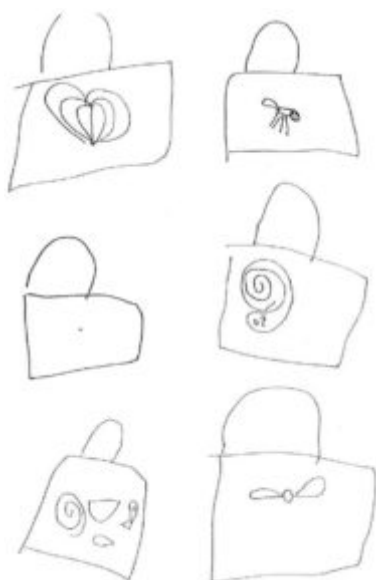
Mali svijet ne mora biti inferioran velikom i ne mora biti mrtav i dosadan. Svijet u svijetu, priča u priči, predstava u predstavi – i na mojoj najmanjoj polici s knjigama toga ima u izobilju. Harry Potter umjetne svjetove nalazi veoma često: karta koja prikazuje ne samo

objekte nego i bića u pokretu, s pridruženim im imenima, bez obzira na to što su možda promijenili svoj oblik (pa je karta stvarnija od svijeta), ogledalo koje odražava želje srca, a ne fizičku stvarnost (također manje stvarnu od njega) ili kugle pune proročanstava (koje znaju više o svijetu od likova). Ahsa iz Singerove *Krune od perja* morala je po bakinu naputku izrečenu u snu raskopčati jastučnicu i rasporediti šavove jastuka da bi unutra našla nevjerojatan prizor: "perje i paperje splelo se u krunu, s malim ukrasima i zamršenim šarama kakve nijedan ovozemaljski majstor ne bi bio kadar da ponovi" – taj je jastuk bio radionica u kojoj je Svemogući ostavljao božanske znakove, bijela rupa kroz koju je onostrano prodiralo u naš svijet. U *Zloduhu u boci* R. L. Stevensona Havajac Keawe u San Franciscu nalazi "trbušastu bocu duga vrata; bila je načinjena od stakla bijelog poput mlijeka po kojem su se prelijevale dugine boje. Unutra se nešto nejasno micalo, kao sjenke što ih baca vatra." Bio je to zloduh koji ispunjava svaku želju. Budući da su je imali svi zemaljski moćnici otkad ju je Sveti Ivan Evanđelist dao na svijet – poimence su spomenuti Napoleon i James Cook – moglo bi se reći da je iz te majušne boce izašla sva novovjeka povijest! Tu je i Tribusonov *osmi okular* koji, kad se navije na običan teleskop, pokazuje svemir drugačije od prethodnih sedam, najobičnijih; Ferićev amorfnu mletački žig koji u mašti promatrača može zadobiti bilo kakav oblik između ružičastog oblaka i kakice u laguni (ovo je knjiga za djecu); Manganellijev pisac koji "piše knjigu o piscu koji piše dvije knjige o dva pisca" i tako *ad infinitum* sve dok ne "otkrije jedinog nužnog pisca, čiji je kraj, kraj svih pisaca, uključujući i njega samog, pisca koji je autor svih pisaca".

Svi smo mi mali svjetovi i živimo u mnogim malim svjetovima umetnutima jedni u druge. Oni ne moraju biti ni igračke na navijanje ni fototapete, mogu biti itekako živi, bogati i proizvodni, kao i najveći od svih malih svjetova u svijetu, književni svijet. Normalno, i sam često dođem u napast da se baškarim s barbikama po raskošnim naslonjačicama pred pucketavom vatricom, hranim duhovnom hranom iz minihladnjaka i svoj stas ogledavam u mikrozrcalu. Srećom, uvijek me probudi pogled na žig kojim smo svi opečaćeni. U njegovoj *amorfnj formi* možete vidjeti zemaljske granice, pa svoj teritorij po volji prisposodabljati ružičastom oblaku, a tuđi kakici. A možete u njemu nazrijeti i oblike još nepoznatih zemalja, onkraj mora ili iznad oblaka. Ili čak najbjelju od svih *bijelih rupa*, neispisani list papira, prazni ekran kompjutera, početak koji bijaše prije Riječi.

Sigurno ima bar poneki kofer s krilima.

SIGNALI IZ DJEČJEG SVEMIRA

Kada sam zamolio Tamaru da nacrtala krila u koferu, prvo je nacrtala srce u koferu, pa miša u koferu, pa točku u koferu, pa puža u koferu, pa školjke i ribe u koferu i tek je onda popustila

SVAKIDAŠNJA ZBRKA

Što su Merkurovi krateri prema rupama u zidu u kojem su Mihovil i Tamara tražili blago; što su vulkanske erupcije na Iu prema erupcijama njihova bijesa i veselja; što su brazde na zaleđenoj Europi prema prugama koje su na parketima ostavili njihovi uzvanici na rođendanima? Nadzvučni vjetrovi sa Saturna ne bi u našem stanu ostavili veću pustoš nego oni kada za kišnih dana ne mogu van; oluja što na Jupiteru puše već tri stotine godina ne bi u našoj kuhinji učinila veći nered nego Klara dok u sjedalici jede juhu; dajem ruku u vatru da Triton nije vidio gejzire kakve je vidjela naša kupaonica kada ona barata tušem; sateliti u drugoj kozmičkoj brzini čine se poput puževa u usporedbi s Tamarom kad naperi prema škrinji s Ledovim sladoledima; zamislite li kišu meteora, dobit ćete samo blijedu predodžbu o kiši Mihovilovih pitanja.

Nakon Velikog praska s kojim su njih troje ušli u Martinin i moj život sve mi se svemirske tajne čine malenima: nema na cijelom Mjesecu prašine koliko ispod našeg kreveta, vešmašina brojem okretaja nadmašuje pulsare, kućni proračun napregnutiji je od budžeta NASA-e, kvazari troše manje energije od igračaka na baterije, svemirska utrka Rusa i Amerikanaca smiješna je čarka prema ratovima za prvu igračku – daljinski upravljač. Djeca su najveći svemirski proizvođači kaosa: energija koju ulažu u vađenje odjeće, sapuna, šampona, žlica, vilica i lonaca iz ladica, vitrina i kredenaca te njihovo raznošenje po stanu tolika je da nadmašuje sve raspoložive sile reda; život s djecom nije uzgajanje ruža na Saint-Exupéryjevu asteroidu B 612, nego neprekidna (i uzaludna) borba protiv entropije. Eto i zašto Stephen Hawking vjeruje u sažimanje svemira i njegovu toplinsku smrt: Hawking ima djecu. Roditelji znaju i odgovor na astrofizičku tajnu nad tajnama, od čega se sastoji tamna tvar što ispunja devedeset posto svemira, a od koje nitko još nije uspio vidjeti ni jedan jedini kvark ni na teleskopu ni na spektroskopu: tamna tvar sastoji se od slomljenih vagončića, rasutih lego kocaka, rastrganih lutaka, išaranih papira, poderanih dokumenta, prljave odjeće, čokoladica sažvakanih pa ispljunutih na zid, kauguma zalijepljenih za trosjed, olovke gurnute u utičnicu, razbijene teglice pekmeza na kuhinjskim pločicama, Nutelle na zastoru, prolevenog ulja na balkonu, begonije iščupane s korijenom i kompjutora ugašenog prije nego što je tata spremio članak.

U svemiru vladaju sumporne kiše, pješćane oluje i tlakovi koji plinove pretvaraju u metal; pun je glečera, kratera i vulkana; u njemu se možete smrznuti, rastopiti i ugušiti; zračenje vas može ubiti, gravitacija zgnječiti, a vakuum natjerati da eksplodirate. Taj silni prostor,

toliko velik da se s jednog kraja svemira čak ni svjetlo ne može probiti na drugi kraj, ostavlja me bez daha, ali u njemu mi je tješnje nego u sićušnim srcima naše djece. Ni najveći SETI-jevi tanjuri nisu još uhvatili ni na jednoj frekvenciji pristigloj iz svemira ni jedan jedincati bit radosti i ljubavi. Spektakularni Saturnovi prsteni blijede pred Mihovilovim osmijehom, zagrljaj dviju galaksija manje je veličanstven od Tamarina, svemirski pozadinski šum, šapat Postanka, ne može se usporediti s Klarinim gugutanjem. Zbog njihova bismo poljupca Martina i ja prešli i preko rastopljenih Merkurovih kratera i kroz Venerine sumporne kiše, misao na njihov zagrljaj vratila bi nas iz marsovske pješćane oluje i Plutonove orbite. Od prvog kontakta s njima nije nam ništa za njih teško poduzeti: kao što Jupiter emitira više energije nego što je prima, tako i djeca mnogo više daju nego što uzimaju.

Posljedica svakidašnjeg zbivanja je, kaže Kafka, svakidašnja zbrka. Dok se ta zbrka svakog dana povećava, Voyager je već napustio Sunčev sustav i leti međuzvezdanim prostorima donoseći izvanzemalcima poruku o životu na Zemlji; poslao je odande i snimku Zemlje koja se s te nepojmljive udaljenosti vidi samo kao sitna točkica. Ali ja pucam od roditeljskog ponosa i sreće i sve me to uopće ne zabrinjava. Osim toga čini mi se da se stubištem smuca inkasator pa stišavam televizor; baš tada zazvoni telefon, možda s dugo očekivanom ponudom za kakav posao; ne mogu se javiti jer u kuhinji kipi mlijeko; puštam da mlijeko iskupi jer mi se čini važnijim spasiti barometar marke Soligor – što osim točnog vremena pokazuje sobnu i vanjsku temperaturu te vlažnost zraka – koji Tamara, istegnuta na vrške prstiju, upravo skida kuhačom; procjenjujem da Klara ipak neće uspjeti srušiti na sebe CD-ove s police pa ubrzavam s deset metara u sekundi na kvadrat i preotimam Mihovilu sapun koji je upravo kanio baciti u zahod.

“Halo”, kažem, “ima li života tamo vani?”

A ZBILJA TE TO ZANIMA

Ponosni vlasnici djece, čak i u idealnom slučaju, kad raspolažu s deset zdravih i mazohistički raspoloženih strina, tetaka, baka i ujni, voljnih da podmetnu leđa i osiguraju roditeljima osam sati rada, osam sati odmora i osam sati sna, ubrzo uvide da se neće provoditi kao nekada. Odlazak u kino otpast će zbog peglanja benkica, kuglanje s dečkima zbog čitanja slikovnica, ministarski položaj zbog porodičnog, a penjanje do snjegova Kilimandžara zbog upale srednjeg uha.

Kako drugima, tako i meni: umjesto da radim, tražim po gradu tricikl s onom ručkom za guranje; umjesto da čitam, dežuram uz tobogan; umjesto da tražim fuš, sjedim u pedijatrijskoj čekaonici; umjesto da pijem pivo pred kafićem, odlazim iza sedam područnih ureda, iza sedam kancelarija i sedam šaltera po JMBG novog malog građanina. A kad se i pobjedonosno vratim, neću blaženo otpočiniti u okrilju domaće Veste, nego ću odnijeti smeće, izvesti potomka u šetnju, vratiti crtić u videoteku, kupiti pelene i podići dječji kaputić iz čistionice, a hitove s večerašnjeg koncerta neću pjevati uživo sa svojim ljubimcima nego eventualno pjevušiti rasprostirući odjećicu na balkonu.

Na paradoks broj jedan vezan uz djecu, to jest da zahtijevaju sve više novca a istovremeno zauzimaju i sve više vremena u kojem bi se taj novac mogao zaraditi, vratit ću se na kraju. Najprije bih želio razriješiti drugi paradoks, a to je da roditelji mlade djece (mladi roditelji) uopće ne žive robinzonski na pješčanom otočiću izgubljenom u oceanu briga i obaveza nego, zahvaljujući djeci, šire krug poznanika eksponencijalnom brzinom. Djeca su vrlo moćna karika u lancima novih društvenih veza. Taj mi je fenomen, doduše, bio poznat i prije iz literature, samo nisam na njega obraćao pažnju: nije samo junak Nicka Hornbyja izmislio sina (i od mrvica, igračaka i fotografija stvorio svoj paralelni svijet razvedena oca) da bi utro put do srca razvedene majke – i Carverov je Leo kupio od Toni pretplatu na dječju enciklopediju što ih je prodavala samo da bi se s njom mogao viđati. Kad su izmišljena djeca tako uspješna, koliko su tek ona prava! Djevojčica iz Saroyanova romana *Mama, volim te* pomogla je ponijeti pakete Kate Cranschaw, “najvećoj instruktorici glume na svijetu”, i tako priskrbila majci životnu ulogu u brodvejskom mjuziklu. Kći Ellen je, štoviše, u *Vremenu mutanata* Roberta Silverberga sprijateljila svojega oca s pravim mutantima i još mu, nakon udaje u tu neobičnu obitelj, priskrbila unuka koji levitira.

Kada sam se prije pet godina priženio na Knežiju, nisam ondje poznao skoro nikoga.

Odlazeći iz stana i vraćajući se s predavanja ili posla mimoilazio sam se stalno s istim ljudima, ali nikada nije bilo povoda da zapodjenem razgovor. Sve dok nisu stigla djeca! Zadržavajući se svakodnevno satima s djecom na potezu zgrada-dućan-pošta-banka-videoteka-liječnik-crkva-čistionica-park-frizer-pekara-knjižnica upoznao sam sve susjede koje sam do tada znao samo kao pločice na vratima te sve prodavače, pekare, knjižničare, svećenike, službenike, liječnike i frizere kao i dobar dio njihovih mušterija, vjernika, klijenata, pacijenata, kupaca i stranaka. Djeca su bila katalizator koji je omogućio da nepoznati stupe u razgovor, da se prepoznaju kada se idući put sretnu te da se ubuduće slobodno druže. Posljedice nisu bile spektakularne, kretale su se od poziva na puževe do poziva na prezentaciju Tupperwareovih plastičnih proizvoda, od razmjenjivanja dječje odjeće i igračaka do odlazaka u posjete i primanja gostiju, od ogovaranja naše djece do ogovaranja njihovih djedova i baka, ali se nepoznati kraj barem preobrazio u krajolik poznatih (i prijateljskih) lica. Otac male Maje čak mi je pred haustorom ljubazno izračunao starost svemira i usput ispunio rupe u mojem poznavanju fraktala bez čega ova knjiga možda ne bi mogla biti napisana.

Djeca su proizvela i omogućila najveći broj tih susreta i razgovora, ali su ih i potrošila: najviše je riječi otišlo upravo na njih. Tek kad sam vidio s kolikom mi lakoćom prilaze nepoznate majke i očevi i zapodijevaju razgovor o kilogramima, mjesecima, fazama, padovima, zubicima, probavi, spavanju, pelenama, vrtićima, pedijatrima, cijepljenjima, dudama ili autosjedalicama te s kolikim zanimanjem primam od njih informacije o tim važnim stvarima, shvatio sam koliko odgoj opterećuje. I nehotice sam ušao u svijet mladih roditelja oko sebe: doznao sam što rade i koliko zarade, što vole i što mrže, čemu se nadaju i od čega strahuju. I da ih dalje ne ogovaram, mogu se vratiti na prvi paradoks: odakle vrijeme za zarađivanje kad ga potrošimo na djecu? U tome je poenta: ne odem li u šetnju zbog čitanja, park se neće naljutiti; ne nazovem li starog prijatelja mjesec dana jer sam zatrpan poslom, neće se uvrijediti; ne posjetim li starog rođaka jer nemam vremena – razumjet će. Ali djeca neće razumjeti, naljutit će se i uvrijediti.

Ni u jednom Turbo limaču ne prodaju se roditelji – roditeljima nema zamjene. Što prije roditelji shvate da njihove karijere imaju granicu – granicu humanosti, na koju nas odrasli neće upozoriti – to bolje za njihove živce. I zato, sluteći oluju dječje ljutnje, odlažem knjigu, gasim kompjutor, isključujem CD i obuvam tenisice za još jedan izlet na parking i tračpartiju sa slučajnim prolaznikom koji će se neočekivano suočiti s dječjim pitanjem:

“A kako se ti zoveš?”

Ako nije jedan od onih koji, zagledan u pod, smrknut juri za svojim poslom, možda će odgovoriti nešto kao: "A zbilja te to zanima?"

Da, zbilja me zanima.

ŽIVOT NAKON ROĐENJA

Djeca su zapravo vremeplov – promatrajući ih kako rastu učimo kako smo rasli mi i stječemo dragocjen uvid u ono što nam se događalo prije nego smo se naučili sjećati. Zahvaljujući ultrazvuku Mihovila sam ugledao dok je imao još rep, dok se migoljio poput ribe u akvariju; Tamara mi je na ultrazvuku čak lijepo isplazila jezik; Klaru sam vidio kako je doslovno ispala na svijet, sfrkana poput pasanca.

Sada vidim da je avantura počela čim je bila prekinuta ona sretna spona, kojom je hrana stizala superefikasnim putem, kada nas je preplavio razoran osjećaj gladi. Ali ozbiljno smo se pripremili za život nakon rođenja! Prvo, sisanje smo počeli uvježbavati na palcu dok smo još bili dugački dvadeset centimetara. Drugo, da bi se refleks sisanja pobudio bilo je dovoljno novorođenče samo malo pošakljati po obrašćiću i već bismo počeli zijevati u tom smjeru. Treće, i najvažnije, valjalo je još samo udahnuti punim plućima i zaurlati pa da stigne posuda s mlijekom, prirodna ili njezina stakleno-gumena imitacija. No kako je ugurati u usta? Tu je isprva bilo podosta nespretnosti i nesnalaženja, ali ubrzo smo otkrili da je ona izvor ne samo hrane, nego i utjehe, zbog čega bismo često sisali bez veze, samo da bismo se umirili. Već nakon šest tjedana uhvatili smo određeni ritam, to jest jeli smo svaka četiri sata. Poslije jela redovno bismo zaspali, a često bismo odrijemali i tijekom obroka. Hrana nam je u tom razdoblju bila jednako važna kao i ljubav, maženje i pažnja koju bi nam pritom ukazivali. Dok su nam dopuštali da upravljamo hranjenjem, zastajkujemo po želji, igramo se i pogledavamo uokolo, bili smo vrlo zadovoljni i to iskazivali gugutanjem. Budući da su usta bila sposobna samo za input, a ne i za output (osim obvezatnog podrigivanja nakon obroka), ključne informacije o našem zdravlju i razvoju oni su dobivali uglavnom pomoću vage. Zbog toga su svakako željeli preuzeti kontrolu nad tim tako važnim ulazom u naše tijelo, na što bismo mi burno reagirali.

I taman kad nam je najbolje krenulo, u dobi od četiri do šest mjeseci, oni su nam ponudili krutu hranu. To nas je posve zaprepastilo – vjerojatno smo ih gledali kao da su poludjeli. Na svaki novi okus, koje su nam uvodili otprilike jednom tjedno da bi se izbjegle eventualne alergijske reakcije, mrštili bismo se i s bolnom grimasom odguravali žličicu. Ubrzo smo ipak ušli u kolotečinu, dnevnu i noćnu – od tada se uglavnom noću više nismo budili od gladi. Danju je nas, međutim, vodio vlastiti tek i želja za hranom, a njih vrijeme obroka i prehrambena vrijednost. Borba se, dakle, nastavila nesmiljenom žestinom. Pogotovo otkad smo, u dobi od oko sedam mjeseci, odlučno istakli zahtjev da jedemo sami. Iako naši slogovi

još nisu imali nikakva značenja, tada smo već sasvim lijepo sjedili i imali izvrstan pregled nad svojim malim posuđem. Hrana se pokazala fenomenalnim izvorom zabave. Mogla se mljackati, razbacivati, opipavati, gnječiti, razmazivati ili ispljunuti i metar daleko. Svakako bismo se pritom nastojali dokopati žlice, tanjura ili čaše i prevrnuti ih ili baciti na pod. Takvi su pothvati naveli neke od njih da nas od očajanja hrane u kadi i na kraju jednostavno tušem operu nas, odjeću i stolac. Zbog takvih bismo prljavih poslova znali i ostajati gladni, a nemoć da se sami nahranimo toliko bi nas frustrirala da bismo se rasplakali i razočarano počeli koprcati (za to su se vrijeme kućni ljubimci gostili pod našim sjedalicama). Posebno nas je fasciniralo usvajanje pincetnog hvata jer smo mogli palcem i kažiprstom podići i najmanju mrvicu i strpati je u usta. Tada nam još nije bila sasvim jasna razlika između jestivog i nejestivog pa smo uživali u znatno široj paleti okusa nego što nam je to omogućeno u odrasloj dobi.

S navršenom godinom došlo je do novog napretka. Prvi smo put povezali označitelje s označenima (to jest, počeli smo govoriti *mama*, *tata* i pritom pokazivati na odgovarajuće osobe, a ne više na fikus, luster ili sebe), a proučavanja zrcala dovela su nas do otkrića kako smo zasebno biće s prilično čvrstim granicama (to jest, kreveljili smo se pred ogledalom). Za promjene u prehranbenim navikama presudnima su se pokazale sposobnosti samostalnog stajanja i hvatanja. Novostečena pokretljivost omogućavala nam je da pobjegnemo od neželjene hrane ili da pobjegnemo s onim što su oni smatrali nepoželjnom hranom. Bez obzira na to je li bila riječ o čokoladici, kamenčiću, sapunu, bočici šampona, opušku ili obiteljskom kruhu. Taj potonji predstavljao je najdragocjeniji plijen. Osim što je neutralna okusa, kakve smo preferirali, mogao se dubiti, mrviti i nesmiljeno rasipati uokolo, a žvakanje korice ublaživalo je svrbež uzrokovan rastom zubi. Sve smo češće jeli u hodu, u trku, pa i u bijegu. Apetit nam je bio hirovit. Mogli bismo pojesti količine mesa ili salate dostatne za četvero odraslih ljudi. U druge dane jeli bismo sasvim malo. Bez upozorenja prestajali bismo jesti jednu vrstu hrane, a navalili na drugu. Omiljeno jelo spazili bismo iz daljine i glasno mu se veselili. Nije nam bilo nemoguće nakon obroka smazati šest tvrdo kuhanih jaja bez ikakvih posljedica po probavu. Ali znali bismo se i zainatiti i nepropusno zatvorenim ustima ponosno demonstrirati svoju samostalnost. Ako išta, znali smo razgovijetno reći *Ne!* i odlučno odmahnuti glavom.

S oko tri, četiri godine postali smo pristojniji za stolom i otad su polako prestajala nagovaranja, udvaranja, podmićivanja, prijetnje i zabave za stolom. Počelo je prolaziti herojsko i romantično doba otkrivanja hrane, užitka u njoj i borbe, za nju i protiv nje. Oni su nas, s vremenom i uz nadljudske napore, podučili da problem gladi, u koju smo ušli ulazeći u

život, rješavamo rutinski, praktično i efikasno. Ali za nas više nikad hrana nije bila posve odvojena od istraživanja, ljubavi, igre, smijeha, avanture, razgovora, utjehe, druženja i s mukom stečene samosvijesti.

SAMO RECI NE!

Dijete dolazeći na svijet u Hrvatskoj udara svojom još mekanom glavicom o logiku svijeta, postojaniju od Kineskog zida, apsurdniju od Berlinskog zida, gorču od Zida plača. Mama će mu dobiti točno jednu godinu porodičnog dopusta, tako da će se vratiti na posao upravo na dan prvog djetetova rođendana (baš briga zakonodavca za goste, bake, tetke i ostale koji traže svoje). Doduše, zakonodavca nije briga ni za majku ni za dijete: za novac koji majka dobiva nakon šestog mjeseca bebina života može platiti pelene, mlijeko u prahu i maramice za guzu – i nijednu drugu od ostalih 999.997 stvari nužnih za život.

Logika svijeta nema veze s djecom: trudna majka lako će utvrditi da joj nitko neće ustupiti mjesto u tramvaju, crkvi ili redu pred bankomatom. U mojoj banci natpis doduše upućuje klijente *da daju prednost trudnicama ili majkama s malom djecom*, ali ne precizira što će se dogoditi ako klijenti tu prednost jednostavno ne daju (i zadrže je za sebe) ili što da čine očevi s jednako tako malom djecom. I dok je razumljiva ravnodušnost prodavačica i blagajnica prema trudnicama (nitko *njih* ne rita s unutarnje strane trbuha), posve mi je misteriozno to što roditelje puštaju u redu i dok njihovi anđelčići razvaljuju dućane i državne institucije. Samozaštitni instinkt prodavača i službenika ravan je nuli: jednom sam čekao pola sata u banci i eksperimentalno pustio sina da slobodno lupa po onim kompjutorima za stranke, pali ih i gasi kao žarulje i izvlači miševе kao što miševi izvlače repu (a što da rade djeca u dobi koja se na engleskom tako lijepo naziva *impossible two*) – na moje čuđenje, flegmatično osoblje nije reagiralo.

Srećom, i djeca imaju svoju logiku, nespojivu s logikom ovoga svijeta. Njihova im logika govori da je glupo imati različite glagolske osnove za prezent i infinitiv, pa infinitiv tvore prezentskom osnovom (zbog toga blatne ruke uvijek idu operati, na stolac će se *popenjati*, a kokice će prosute po podu *metiti*), ignoriraju atavizam kakav je nepostojano a (pa zato u tatin stol zabijaju *čavale*, penju se na *stolace* i slično), bez problema tvore imperfektivno-perfektivne parove (u slučaju da flomasterima treba zidove *nabojavati* ili se treba nizbrdo *spuštavati*), dok hrvatski leksik obogaćuju lakše od Stjepana Babića i Bulcsu Lászla zajedno (i nije im problem izvesti zaključak da kokice kokodaču, a ne *pijetlaju* ili da gorivo na pumpi nalijeva *točač/benzinist*). Zabranite li malom filozofu nešto s izgovorom da je za to premlad, udaljit će se nekoliko koraka, ostati ondje pola minute i vratiti se s riječima *Evo, sad sam stariji*. Djeca imaju savršene antene kojima shvaćaju da su im se roditelji posvađali, da prokljuve tko je prema njima verbalno agresivan, da prepoznaju korake pred vratima, da

izraze svoje potrebe, da snime sve strategije odraslih i potom ih upotrijebe protiv njih (a to je ono što se zove *dječjom zločestoćom*). I ne bi bilo nikakvih problema kad ne bi kao najveće odgojno postignuće slovilo počupati te antene i pobrinuti se da nikad više ne izrastu. Jer je težnja beskonfliktnosti, kako gorko priznaje Jesper Juul, ono što povezuje strukturu moći obitelji i totalitarne države. I u jednoj i u drugoj prilagođeni profitiraju od radosti kolektivismu, a za one druge može se samo reći: *nisu imali sreće*.

To se sve moglo naučiti iz poučne HTV-ove serije za djecu nazvane *Na dva rombača*. Revival romobila pružio je okvir za susret "djeda" (Žlige) i "unuka" (Romana) koji guraju vozila svojega djetinjstva: Žliga drveni romobil iz doba Nj. V. viteškog kralja Aleksandra Ujedinitelja, a Roman sklopivi *mini skate roller* od neke ultralake legure. Ali taj je susret generacija bio potpuno promašen. Žliga vodi Romana po Gornjem gradu, priča mu o spomen-pločama, velikim imenima, herojima preporoda, Stjepanu Radiću, zvoncima, palačama i kraljevima, a da *ni jedan jedini put ništa ne pita malca*. Taj monolog najsuhoparnija sadržaja (u ustima bi mu adekvat bila kuhana, hladna, žilava govedina) prekinut je bio tek u jednoj od pet-šest epizoda koliko sam pogledao, i to kad je Žliga pitao Romana slaže li se s tim da se spuste do Ilirskog trga, na što je Roman rekao Da. Obratnu sliku od te daje serijal za djecu *Samo reci NE* koji se srećom stalno i stalno reprizira. U njemu vrlo zgodne mlade tete i simpatični stričeki zovu djecu da se s njima provozaju u autu ili im kucaju na vrata i mole klinge da ih puste u kuću jer, navodno, nose mami važne spise za posao. Poenta je svih tih kratkih crtića ista – ako vam stričeki stavljaju ruku na rame dok čekate autobus, ako vas hoće fotografirati u parku, ako vam ne vrate novac u dućanu, ako vas zovu sebi u stan ili žele provozati na motoru: hrabro im recite *Ne!*

Djeca su luksuz koji si uvijek priušte siromasi, pa su si tako božanski siromasi Marija i Josip priuštili božansko dijete. Kako je prošao sudar logike toga djeteta i logike svijeta, dobro je poznato. Odonda se ponovio još u bezbroj rundi, a čas je pobjeđivala jedna strana, čas druga. Djecu na strani svijeta zovemo *prilagođenima* (ili, ako im želimo tepati, *uspješno prilagođenima*). Nije da se ne trudim prilagoditi se, ali često se u društvu osjećam kao da mi antene strše iz glave.

A MOJ JE TATA KNJIŽEVNIK

Ahsa je raskopčala jastučnicu i rasporila šavove da bi otkrila nevjerojatan prizor: perje i paperje splelo se u krunu, s malim ukrasima i zamršenim šarama kakve nijedan ovozemaljski majstor ne bi bio kadar da ponovi, a na vrhu je bio mali križić

AMÉLIE JE PADALA

U Saroyanovu romanu *Tata ti si lud* otac pisac želi ostaviti svoj poziv sinu. Kada mu desetogodišnjak odgovori da ne zna pisati, otac mu kaže: "Ti i ne znaš, ali već si počeo pisati svoj roman." Sa mnom je bilo obratno. Kada sam se rodio, moj me ponosni otac (Boris, geodet) uzeo na ruke i rekao: "Ovaj će mali biti geodet." "A kako će se zvati", pitale su ga moje bake i mama. "Pa, Boris", odgovorio je čudeći se pitanju. I tako sam postao prvo Boris, a potom i geodet, ali srećom nisam se time puno bavio. Jer da jesam, moji bi zemljovid prikazivali more bez ijednog otoka i luke poput onog iz *Lova na Snarka* Lewisa Carrolla (tj. bili bi prazni), moji mostovi prelazili bi preko polja kukuruza umjesto preko rijeka, ceste ne bi nikamo vodile, a tuneli bi kružili brdima nikad ne nalazeći izlaz.

Junaka *Sasvim nemoguće priče* Giovannija Papinija posjetio je riđi mladić s knjigom u kojoj je do najsitnijih pojedinosti bio opisan njegov (junakov, ne mladićev!) život, sa svim tajnim i često sramnim pojedinostima. Meni se to dogodilo s romanom *Strah i trepet* Amélie Nothomb, zbog čega tu ćaknutu Belgijanku volim možda i više nego što bi trebalo. Dok sam se mladi ja zaposlio kao pripravnik u Gradskom katastru i Ministarstvu graditeljstva, dvadesettrogodišnja Amélie, s diplomom romanistike, svoju je karijeru započela kao prevoditeljica službenih dopisa, najniža na hijerarhijskoj ljestvici u divovskoj kompaniji Yumimoto. Ubrzo je otkrila da nadređeni od nje traže samo jedno: da guta ono što su i oni gutali dok nisu postali nadređeni, kao što ih i oni gutaju od svojih nadređenih i kao što ih gutaju svi ostali zaposleni da ih ne bi otpustili. Amélie je spremno sve gutala, ali činila je to na pogrešan način i samo navlačila na sebe sve veći i veći bijes šefova i tonula sve niže i niže. Rezultat? Nadobudnu mladu prevoditeljicu, sa znatnim talentima za ispitivanje tržišta, zadužili su da skrbi o čistoći zahoda na četrdeset četvrtom katu Yumimotove zgrade i da pazi da u njima uvijek bude papira.

Bruno Ferrero opisao je igru dječaka u kojoj je jedan stalno bio svećenik, a drugi stalno ministrant. Na molbu majke da pusti ministranta da i on koji put bude svećenik, dječak je odgovorio: "Dobro, ali onda ću ja biti Bog." Amélie Nothomb dobro je prokužila ustroj svijeta i u svojem romanu opisala samo jedno prijevozno sredstvo: lift kojim se penje i spušta. Represivna atmosfera pogubno utječe na Amélie: dodjeljuju joj zadaće za koje uopće nema sklonosti, dok joj poslove za koje je zbilja nadarena oduzimaju zbog kršenja *procedure* i time joj, kao *U žrvnju* Hermanna Hessea, mrve identitet, pa joj čak zabranjuju i da govori japanski kojim se izvrsno služi! Jezoviti su njezini opisi kancelarijskog terora i njegova

utjecaja na žrtve: kad je god pozivaju na odgovornost, Amélie fizički reagira *mučninom*; verbalne napade identificira kao *silovanje* (i doista, tijekom posebno okrutne grdnje dopredsjednika kompanije Amélieina šefica Fubuki zapada u stanje regresije i glasom osmogodišnje djevojčice cvileći moli gospodina Omochija: *Nemoj se ljutiti*); Amélie, izluđena nerješivim zadacima u uredu počinje halucinirati, svlači se gola, istresa na sebe koš za smeće i gubi svijest. Korporacija ima lijek: u zahod s njom!

Dok su u romanu Finna Soeborga *I takvih ima* namještenici Ministarstva za obnovu ispunjavali apstraktno uredsko vrijeme igranjem *potapanja brodova* (a Olsen je tek na zadnjoj stranici saznao da uopće ne radi u Ministarstvu unutarnjih poslova te je smjesta krenuo u potragu za svojim radnim mjestom), mlada Belgijanka zamišlja kako se baca s nebodera. Srećom, zahod je imao prozor: "Prozor je bio granica između užasnog svjetla i prekrasnog mraka, između zahoda i beskraja, između higijene i onog što je nemoguće oprati, između zahodskog kotlića i neba. Dokle god budu postojali prozori, i najmanje će ljudsko biće na zemlji imati vlastiti djelić slobode."

Moji dragi mališani, kada ih tko upita što tata radi, kažu da sam književnik. Časna riječ, nisu to čuli od mene, netko im je drugi to prodao – ali navikli su se. I Amélie i ja zamijenili smo uredsku rutinu književnošću, ali, koje li razlike! Za moje dvije knjige niste nikad čuli, a Belgijanka, kao i kralj David, nakon najdubljeg pada doživjela je apoteozu. *Amélie-san* odradila je jednogodišnji ugovor u zahodu, vratila se 1991. u Europu i iduće godine objavila hit-roman *Higijena ubojice*. Književna bulimija, koja je mladu Amélie gušila u Yumimotu, našla je papir na koji se razlila. Praznu uredsku formu autorica je ispunila izvrsnim stilom, mehaničke pokrete prepisivanja – pisanjem, formulare književnom poviješću, birokratske strukture romanom. Njezine su muke bile iskupljene, ali sama je za njih bila kriva – tražila je svoju sudbinu ondje gdje je nije bilo. A opet, da je nije ondje tražila, ne bi bilo ni knjige!

Amélie je padala sve dok nije otkrila da ima krila. Bog se na japanskom kaže isto kao i papir, ali ona se barem više ne mora brinuti ima li ga u zahodima ili ne. Konačno je slobodna da se suoči sa svojim Neprijateljem, a njega, kako sama kaže, može pobijediti jedino pisanjem.

TO FAST FOOD

Puž ne bi trebao biti znak samo *slow food* pokreta nego i hrvatskih izdavača: *Dječje priče* Petera Bichsela izašle su nakon 34 godine, *Podrum* Thomasa Bernharda nakon 28, a *Sva jutra ovoga svijeta* Pascala Quignarda nakon 13 – kao i *slow food* te su knjige za sladokusce, tanušne, a tope se u ustima; što ste dulje čekali na njih, čitanje će vam biti milije.

Proizvođači novina nas s kioska zasipaju drugom vrstom hrane – tvrdim, mramornim, hladnim klasicima, čvrsto prepariranim i sigurno smještenim u vitrine Muzeja književnosti. Nije pritom riječ o tome da je Swift prestao valjati ili da *Herzoga* ne treba pročitati; riječ je o tome da se u 80.000 primjeraka rasprodaju knjige koje već godinama nitko nije htio posuditi u knjižnici, a da se od neke nove, nepoznate i neizvjesne knjige zazire kao vrag od tamjana.

Te knjige proizveo je isključivo marketing, a da je to jedina istina, znao je i Kafkin umjetnik u gladovanju. On je angažirao impresarija (rekli bismo menadžera) koji mu je kao najdulji rok gladovanja odredio četrdeset dana. To nije bilo *iz umjetničkih razloga*, već zato što je “kroz četrdeset dana bilo moguće reklamom sve više poticati zanimanje u nekom gradu”. Tog precizno određena dana, nakon kojeg “interes publike jenjava”, gledatelji bi ispunili amfiteatar, vojni je orkestar svirao, dva bi liječnika pregledala umjetnika, megafonom bi se gomili priopćilo njegovo stanje, a tu su bile i neizbježne “dvije mlade dame” koje bi umjetnika izvele iz kaveza, dakako, okićena cvijećem. Budući da je umjetnik u gladovanju mogao gladovati beskonačno, možemo reći da je zapravo impresario pravi autor: nitko nije mogao beskonačno bdjeti uz umjetnika u gladovanju pa bi bez marketinga on bio jedini svjedok svoje umjetnosti. Beskonačno umjetničko djelo (*beskonačno sporo jelo*) jednostavno mora biti servirano u određenim odsječcima.

Margaret Atwood u *Gazeli i Koscu* opisuje svijet, tobože u bliskoj budućnosti, kojim dominiraju bioinženjerske korporacije što proizvode lijekove ili originalne ljudske dijelove. Svi koji rade u korporacijama izdvojeni su od ostalih ljudi zidovima, kamerama i privatnom policijom kako bi sačuvali standard. Izvan toga je Plebeja gdje se njihovi proizvodi prodaju, a još dalje Treći svijet utonuo u kaos i glad. Glavni junak, loš u biologiji i kemiji završio je u umjetničkoj školi *Marthe Graham* koja je u potpunu rasulu, baš kao i umjetnost – otkad je kazalište nestalo jer se publika boji bombaških napada, otkad je film izumro i Internet stupio na njegovo mjesto, diplomanti umjetničkih akademija mogu posao naći jedino u reklamnim odjelima, pogađate, bioinženjerskih korporacija.

Kafkin *time limited food* nije ništa prema poplavi knjiga na kioscima u režiji nekoliko konkurentskih novina koje se brinu da doslovno ne prođe ni dan bez štiva – povijesnog udžbenika, lektire, rječnika, kuharice, krimića ili dječje knjige. *To fast food*, nastao od straha da interes publike *ne jenja*, ne dopušta više ni da se knjiga pročita. Kao što klasična poljoprivreda navodno više ne zadovoljava potrebe, tako je i za poplavu knjiga potrebno GMO izdavaštvo: nema više vremena da se autori i biblioteke prirodno uzgajaju, da urednik pročita mnogo knjiga prije nego što odabere jednu za objavljivanje, da razgovara s piscem i s njim zajedno oblikuje knjigu ili provjeri prijevod. GMO izdavač poput Jutarnjeg i Večernjeg lista, a u novije vrijeme i Slobodne Dalmacije, uništava male proizvođače, smanjuje raznolikost nakladničke flore i faune, snižava cijene i osigurava da njegovi proizvodi budu potpuno sterilni.

Slow food nakladnici ne mogu podnijeti GMO ritam; *Dječje priče*, *Podrum* ili *Sva jutra ovoga svijeta* rariteti su koji će ubuduće biti sve rjeđi. Poput umjetnika u gladovanju izaći će iz mode i životariti zabačeni u nekom kavezu. Zato će u svakom domu biti pet različitih izdanja onog dosadnog *Malog princa*. Publika, koja više voli megafon od tihog razgovora, razići će se kao u Kafkinjoj priči i nitko neće imati pravo biti nezadovoljan – osim umjetnika.

TKO SE BOJI VIRGINIJE WOOLF

ZKM jednom je raspisao natječaj za kazališne tekstove koje ne bi napisali *pravi pisci* nego socijalni radnici, psihijatri, policajci i slična čeljad – valjda da u njima bude više života, a manje umjetnosti. Toga sam se sjetio kada je glavna urednica Cosmopolitana ispričala kako je zasuta pismima čitateljica koje od nje traže posao. Pišu čak i mame i tate čitateljica i mole je da uzme na praksu njihove kćeri (s fakultetskim diplomama) da rade u Cosmu bilo što, ne mora im ništa platiti. Čitateljice Cosma tako su pametnije od svojeg omiljenog časopisa. Dok im Cosmo nudi dvanaest načina da muškarca zalude, deset novih seksualnih položaja, sedam recepta da budu tigrice u krevetu i pet najvećih muških tajni na tanjuru, one razmišljaju o nečem kudikamo uzbudljivijem od Apolona u svilenim plahtama – o zaposlenju, ispunjenom rokovniku i plaći na računu. Ironično je da čitaju Cosmopolitan iako on u svojem vokabularu nema riječi kojima bi opisao njihovu stvarnost te da baš tu stvarnost pokušavaju unaprijediti pristajanjem na to da sudjeluju u proizvodnji Cosmovih riječi, ali tako je to.

Čitateljica Cosma istovremeno je zainteresirala i Nevena Antičevića, točnije rečeno njezina navika da troši novac na nešto što se čita. On bi joj stoga rado prodao knjigu – ali koju? Antičević je dovoljno inteligentan da zna da ne može ući u um Cosmo djevojke – što ga sprečava da kao sposoban poslovni čovjek uđe u njezin novčanik – pa je bilo prirodno da udruži snage s Cosmopolitanom. Pod sloganom *Algoritam objavljuje – Cosmopolitan preporučuje!* zamišljena je biblioteka Anima kao edicija knjiga sa “senzibilitetom koje osjećaju puls suvremenog svijeta”, koje su “oličenje ženskog duha u našoj svijesti”; to bi trebale biti “dobre knjige koje ćete moći, zajedno sa Cosmopolitanom, preporučiti svojim prijateljicama i prijateljima”. Njih će uređivati oksimoronsko biće, hibridnije od sirene, himere i meduze – Cosmo djevojka s mozgom – koje sada traže na sve strane, a nagrada mu neće biti udaja za princa nego nešto kudikamo basnoslovnije: posao, ured, laptop i mobitel.

Urednici komercijalnih medija znaju da čitanje knjiga i novina nije kompatibilno pa knjigama kao nečem depresivnom, dosadnom i prašnjavom poklanjaju minimum prostora. Jedna kritika tjedno u mediju maksimum je milosti za te pljesnive predmete zvane knjiga, a kako tjedana ima pedeset dva, dobili smo mjeru godišnje hrvatske knjižne produkcije; više od toga ne treba jer za njih ionako neće nitko nikada čuti. Joseph Ratzinger smatrao je da mediji ne pišu o vjeri jer više za nju nemaju rječnik: govor o umnažanju kruhova, zrnu gorušice i siromasima duhom jednostavno je “našem čitatelju” nerazumljiv, za razliku od seksualnog skandala u samostanu ili kakvu fundamentalističkom nasilju – seks i nasilje su stalni

medijski sastojci, a dobrota i nada nisu. *Pasija* Mela Gibsona postigla je neviđen uspjeh upravo zahvaljujući nasilju koje mediji mogu razumjeti i prikazati. Gibson i nije puno pogriješio kada je film u kina htio pustiti na mrtvim jezicima i bez titlova – riječi koje se inače nalaze na titlovima ne opisuju vjersku stvarnost pa oni koji priču još ne poznaju neće razumjeti ni titlove; egzotični kostimirani povijesni spektakl ostat će samo to za sve koji nisu “fundamentalisti” poput Gibsona. Slično se dogodilo Scorsesejevu *Posljednjem Kristovu iskušenju*, iako ondje nije bilo prizora mučenja. Zato je Isusova ženidba s Marijom Magdalenom pružila seks za skandal, iako “nefundamentalistička” publika jednostavno nije mogla shvatiti zašto Isus ne bi mogao imati slatku malu dječicu i oko čega je uopće nastala sva ta zbrka. S knjigama je ista stvar: riječi koje “naš čitatelj” poznaje iz novina uzaludno će tražiti u knjigama.

Buduća Algoritмова urednica – dovoljno glupa da čita Cosmo i dovoljno pametna da čita knjige – natjecat će se s novinama koje izdaju i knjige iz pera, kako je sami reklamiraju, *Wirginije Woolf*. Senzibilitet, suvremenost i ženski duh, da bi ga Cosmopolitan preporučio, morat će se kretati između aromaterapije, Coelho, govora kristala i pilatesa eda bi se Algoritmu isplatilo objavljivanje te da urednica iz snova zaradi za laptop i telekomov sponzorirani mobitel. Cosmopolitan će za to vrijeme nastaviti prodavati svojim čitateljicama muške tajne koje im uopće ne trebaju. Za Cosmo djevojke nije posao nego krevet – a sad će uz uzglavlje imati i knjigu sebi primjerenu.

SLUGE U VLASTITU DVORCU

Kada sam jedne večeri pred susjedovim vratima ugledao ženu kako s putnom torbom mirno sjedi na stubištu, pomislio sam da je nenajavljeno došla u posjet i da čeka ljude da se vrate doma. Ja bih je valjda tjedan dana mirno preskakao i ne bih je nikad ništa pitao da Mihovil nije razbio barijeru. Saznao sam od nje da je susjed podigao kredit koji ne vraća i da je zbog toga njezina kuća pred pljenidbom. Kampiranje pred vratima zadnja joj je nada da spasi dom.

Idućih sam dana malo-pomalo doznao pojedinosti: kredit je zapravo uzeo njezin muž i sav iznos smjesta predao mojem susjedu, zadržavši samo hipoteku na kuću. To su znali službenici banke jer je susjedu za kupovinu tvornice bilo potrebno još barem deset takvih naivaca. Tada sam se sjetio i slučaja: bilo je to prije deset godina, a o kupnji je pisalo i u novinama. No tvornica je propala, a susjed je s novcima nestao: jedino je uvjeravao svoje kreditore da je s bankom sve sredio i da kredit neće trebati vraćati. Laž – banka je nakon deset godina odlučila potražiti svoj novac i poslala ženi obavijest da izvoli isporučiti pedeset tisuća eura ili vlasništvo nad kućom u kojoj živi s petero djece.

Uskoro smo se i prepoznali: žena sa štengi, gospođa Nada, radi u knjižari koju posjećujem već dvadesetak godina; sjetila me se kao vjerne mušterije. Osim novčanih pitanja mogli smo tako pretresati i druge teme od zajedničkog interesa. Ujutro i navečer pričali smo o tome kako se knjige slabo prodaju, kako je jao i knjižarima i autorima te smo ogovarali i jedne i druge; pričali smo o odgoju djece i o tome kako je u životu najvažnije izabrati pravi poziv; složili smo se da su ljudi nezadovoljni svojim zvanjem pokora sebi i drugima; razglabali smo i tom kako su oni s čistom savjesti mirni što god učinili i što god im se dogodi.

Pričao sam joj i kako znam nekoliko mladih ljudi koji, umjesto da rade na fakultetu, prodaju knjige. Imati takve ljude iza pulta u knjižari prava je blagodat i za kupce i za šefove: neće im pregorjeti mozak ako mušterija zatraži knjigu o autoreferencijalnosti i neće stranku poslati u trgovinu ćilimima ako pita za orijentalizam; oni su sve te knjige pregledali, možda i pročitali; poznaju autore i druga njihova djela; s njima možete popričati o svakoj knjizi i dobiti informaciju iz prve ruke. I moji su prijatelji sretni: ne samo što neće umrijeti od gladi nego se nalaze i u dvorcu svojih snova, okruženi knjigama koje vole i kojima se dive, a koje si uglavnom ne mogu priuštiti. Samo je meni nemirna savjest: umjesto da u miru pišu svoje knjige, prodaju tuđe. Taj je dvorac knjiga njihov, a oni su u njemu samo sluge (iako se, istini

za volju, osjećaju kao carevi).

Ti poslovi beskrajno udaljavaju pisca od prispodobe Pavla Pavličića po kojoj je pisac biljka što redovito donosi plodove, veće ili manje, ali *redovito*. Umjesto toga imamo, kako je primijetio Jergović, pisce koji pišu samo kad moraju, kad bi ih *ubilo da ne pišu*. Rezultat su, dakako, užasno važne i sudbonosne knjige koje uglavnom ništa ne vrijede. Ali zato olakšavaju život izdavačima – kad god vide hrvatsku knjigu, znaju da ju je autor napisao zato što je morao, što bi ga ubilo da je nije napisao. Pa kad ju je već napisao, ne moramo mu je još i platiti! Ionako je nije pisao za čitatelje, nego za vječnost...

Dok je meni nemirna savjest, onima ispod bankarskih odijela i kravata nije: hipoteka je hipoteka, makar banka čekala deset godina s kreditom i makar otpustila ljude koji su te kredite ugovarali. Gospođa Nada napustila je moje stubište i vratila se u knjižaru; pozvala me da je ondje što prije posjetim. Nadam se da neće postati podstanar u vlastitoj kući, nadam se da moji prijatelji neće još dugo čekati na dan kada će ponosno moći prodati i svoju knjigu, a posebno se nadam da će još danas barem jedan bankar pasti na stubištu preko jedne svoje nesretne žrtve i slomiti barem mali prst.

KULTURNI PROLETERI SVIH ZEMALJA, UJEDINITE SE!

“Treba uvesti reda u medijsku džunglu” rekao je jednom hrvatski ministar kulture, nije više važno zbog čega. Pa ja se baš osjećam kao da sam u džungli, i to na Borneu, u japanskoj uniformi, i trideset godina nakon Hirošime još držim svoj položaj očekujući pojačanje. Tko ima srca reći toj dobričini, spremnoj da položi život za cara, kako je njegov rat gotov, izgubljen i zaboravljen? Kada sam sa svojim knjižicama, ekspeditivnošću Kraljevića Marka, izjahao na naše knjižno Kosovo, na njemu sam našao tri milijuna sugrađana koji ne čitaju knjige svaki mjesec. Jedan ih milijun ne čita uopće. Dva milijuna mojih sunarodnjaka ne bi se nasmijalo Ecovim uputama o organiziranju knjižnice – ironiju ne bi mogli uvidjeti jer u knjižnici nikad nisu bili. Oni što u knjižnice redovito idu, a stanu u pola Zagreba, u njima neće naći novih knjiga. Rijetki se noviteti čekaju i godinu dana, a tada ih već netko ukrade. Enormna skupoća desetkovala je i proizvođače i potrošače kulture: polovica naših sugrađana čita manje nego prije deset godina, a manje posjećuju i knjižnice, kazališta, kina, koncerte i izložbe.

Mihail Zoščenko, manje poznati književni brat Iljifa i Petrova, nostalgичno se 1928. prisjećao predrevolucionarnih vlakova koji su znali stati na otvorenoj pruži samo zato što je strojovođi odletjela kapa, “a danas – ne samo kad kapu odnese nego i putnika, zaustavljanje nije dulje od jedne minute”. Nalik revolucionarnom juri i kapitalistički vlak: stara kulturna garda imala je institute, akademije, zavode, matice i odsjeke na koje su se mogli zavući. Ondje ne bi ništa radili, došli bi eventualno popiti kavu jednom tjedno, pa se imalo vremena pisati članke, recenzije i knjige, hodati po otvaranjima izložbi i predstavljanjima knjiga, uređivati časopis i enciklopedije. Toga ima i danas, ali je posve degeneriralo, a skoro svi koji nešto pišu obični su kulturni proleter, bez sigurnog posla i zaleđa.

Hrvatsku zamišljam stvarno kao južnoameričku zemlju s federalnom kulturnom vlasti i kulturnom gerilom u *medijskoj džungli*. Regularne trupe imaju operetne uniforme (recimo, iz HNK), a gerilci uniforme uopće nemaju, pa je teško znati jesu li lijevi ili desni; vojska je upotrebljiva za parade, počasne straže, polaganje vijenaca o kakvoj važnoj godišnjici i ispucavanje pozdravnih plotuna pri sprovodima kulturnih velikana, ali izbjegava sukob očiju s gerilom – više voli izvoditi manevre; kulturni stratezi u prijestolnici imaju sjajne ratne planove, ali sablje su tupe, a puške zahrđale; u vojsci je sve manje i manje mladih regruta, ali tu su obljetnice slavni bitaka. Gerila za to vrijeme kisne, jede gljive što rastu po drveću i

izbjegava škorpiione, tarantule i zmiје; održava kontakte s istomišljenicima iz inozemstva i često se prebacuje preko granice; ukoliko vrijeme između dvije borbe kratae čitajući Krležu, svoju utopiju možda zamišljaju kao Brabant, mjesto gdje postoje veliki gradovi, mramorne dvorane s knjigama koje su napisali mudri ljudi i čitaju ih ponosni umovi, bez žurbe, bez sitničavosti, bez brige za sutrašnji kruh.

Novac kulturu tretira kao razmaženu kćerkicu koja će svoje satove baleta dobiti samo ako tatici tvorničaru dovoljno skoče dividende da to može i platiti. U tvorbi profita arogancija i beskrupuloznost imaju počasno mjesto – ali ono na čemu parazitiraju ponovno je nečija kreativnost. Naravno da zvuk, riječ i slika, od kojih se sastoji multimedijalna i virtualna informacija, više nisu u nadležnosti isključivo knjižnica, kazališta ili galerija – ali kreativnosti nema bez novih ideja, izazova, nedoumica i inicijativa, a toga je oduvijek bilo i suviše u umjetnosti i kulturi. Zato mi je navrh glave onoga što radi Novac radi – prikazivanja kulture kao dosadnog derišta koje stalno pokušava od iscrpljenih roditelja iskamčiti koju kunu za još jedan *Paninijev* album sa sličicama ili *Nintendo*. Kao u najgorim tekovinama patrijarhalnog društva u kojem su djeca vječno nešto dužna roditeljima, a oni djeci ništa, ta je slika posve pogrešna. Svijet se prebrzo mijenja da bi nam znanja iz škole dugo potrajala – tko god od kulturnih proletera danas nešto radi, nije to naučio, nego izmislio. A gdje će naučiti izmišljati ako izgubi vezu s majkom svih izmišljotina – umjetnošću?

Zašto onda mladi, lijepi i pametni gerilci jednostavno ne izađu iz prašume i ne pometu službenu demoraliziranu i prorijeđenu vojsku? Pa zato što gerilci malo-pomalo dezertiraju iz džungle i stupaju u regularne trupe, navlače kazališne uniforme i pripasuju trofejno oružje. Pas bira lanac, a vuk glad, rekla bi Ivana Brlić Mažuranić. Srećom u Hrvatskoj ima premalo lanaca za sve mršave vučje vratove.

UREDNIKU NEMA TKO DA PIŠE

Samostan premontrejaca ekonomski je posve propao i redovnici su u njemu, bez obzira na duhovno bogatstvo, doslovce gladovali. I već su se mislili razići svaki na svoju stranu kad je bratu Gaucheru pala na pamet spasonosna zamisao: početak će spravljati liker od trava po receptu njegove šašave strine Begone i na njemu se obogatiti slično kao trapisti i kartuzijanci prije njih. I doista: liker je bio božanstven i cijeli je arleski kraj uskoro u smočnici imao malu glinenu bocu s nasmiješanim bijelim fratrom na etiketi. Samostan je tako dobio sve: nove krovove, prozore, kipove i vitraje (a ni siromasi nisu ostali kratkih rukava), ali cijena je bila visoka. Ne samo što se samostan pretvorio u tvornicu u kojoj su redovnici brali trave, lijepili naljepnice, zamatali boce, pisali dopise, brinuli se o otpremi i brojali novce nego je i brat Gaucher, autor likera i izvor sveg blagostanja, kušajući napitak kap po kap, postao težak alkoholičar i izgubio dušu.

Sličan je *Amsterdam* Iana McEvana: nekad uglednom dnevniku, poznatom po ozbiljnim uvodnicima i besprijekornoj gramatici, nepovratno pada naklada. Otići u propast zajedno s gramatikom ili dati ljudima *ono što žele* – pa pritom, eventualno, i izgubiti novinarsku dušu? Izbor je pao na ono drugo, s katastrofalnim posljedicama po urednika koji je sišao u senzacionalistički pakao. Meni je zanimljivije kako se izbor između zarade i gubitka duše (*Za dušu kupci novce broje*, rekao bi Aralica) postavlja samo pred siromašne, a nikad i pred bogate. Književni časopisi smiju, doduše, izlaziti, ali što rjeđe, što neprimjetnije, u što manjim nakladama. Žele li se njihovi autori pojaviti pred brojnijom publikom, dobiju jednu stranicu u novinama koje crnoj kronici poklanjaju tri, a pisati imaju o (tobože) senzacionalnim, skandaloznim i provokativnim stvarima, nebitnima svima koji su završili osnovnu školu (a i tih u Hrvatskoj ima puno manje nego što sam mislio). Odnosno: prodaja književne duše donosi zanemarivu zaradu, marginalan tretman i ponižavajuće uvjete.

Istovremeno tvrtke koje novca imaju uopće nisu zainteresirane da njime otkupljuju ime među onima koji čitaju: skupina čitatelja čini manje od 1% populacije te je ne samo kvalitetom (kupovnom moći) nego i kvantitetom posve nezanimljiva za reklamu ičega osim gebisa, naočala i pilula protiv migrena. Da reklama za njih prođe u program poput kviza *Tko želi biti milijunaš*, u kojem jedna sekunda vrijedi koliko i prosječna hrvatska plaća, jednostavno nije moguće.

Svojim kolegama koji novinske članke započinju opisom susreta s navodnim poznanikom koji

im onda ispriča cijeli tekst Hašek se narugao opisujući susrete sa svojim prijateljima i prepričavajući kako oni nemaju reći baš ništa važno za novine. Moje je iskustvo kao urednika u novinama za kulturu bilo suprotno! Prijatelji su mi stalno iznosili prilično originalna politička mišljenja, prepričavali izvrsne knjige, duhovito opisivali ljude i situacije iz kulture; kada sam ih zamolio da to i napišu – nema teksta. Dio je problema, naravno, u lovi: dotični je urednik bio siromašan, a svi mi ipak živimo od novca (i za novac). Ali je dio i u povlačenju u onaj jedan posto, u pristajanju na nakladu od stotinjak komada, u nastupu u večernjem terminu kad sekunda programa ne vrijedi više ništa, u prodaji duše kad se za nju doista ništa ne dobiva. Moj je punac proputovao cijelu Ameriku, od Čilea do Floride i od Havaja do Toronta, a jedna od stvari koja mu se ondje najviše dopala bio je natpis na nekom institutu: *Piši ili nestani*.

Jer dok se moji prijatelji sustežu, stiješnjeni između gradske rubrike i crne kronike, Thomas Bernhard odlučio je otići ne *u drugom smjeru* od svih ostalih Austrijanaca nego baš *u suprotnom smjeru*, pa posao nakon što je napustio gimnaziju nije potražio u centru grada nego u najmračnijem predgrađu. Witold Gombrowicz posve je odbijao i društveno i komercijalno priznanje za svoje knjige: “Kad pišem, pišem o čemu želim, za sebe i za vlastito zadovoljstvo.” U Hrvatskoj, u nedostatku ikakvih objektivnih kriterija vrednovanja književnih tekstova, novac je mjerilo: kome je plaćeno i koliko; kome je plaćeno prije, a kome kasnije; kome je plaćeno unaprijed, a kome čak ni unatrag; kome je plaćeno a da nije ništa niti napisao i kome bi trebalo platiti da konačno prestane pisati. To ne čine mladi kojima novac najviše treba, nego baš oni koji imaju i vremena i novca da pišu. Gombrowicz je tražio u književnosti duhovne vrijednosti; kod nas je novac jedino mjerilo književnih tekstova – onih koji jesu da jesu, a onih koji nisu da nisu.

Dok je Bernhard težio, stvarno i simbolično, podrumu u predgrađu, ja sam kao urednik, poput najpoznatijeg pukovnika, uvijek iznova otkrivao ne samo da mi nema tko pisati, nego i da ti isti pišu drugima, nadugačko i naširoko. Ali i to je bilo bolje nego da ne pišu i jednostavno nestanu.

ČISTE RUKE

“Ne razumijem kako jedna čista ruka može dotaknuti novine, a da se ne zgrči od gađenja” čudio se Baudelaire novinama i njihovu *pijanstvu okrutnosti*, tom jutarnjem *odvratnom aperitivu* umiješanom od *vladara, naroda i pojedinaca*. Ali što je sudbina! Dok normalne novine senzacije donose gladnim čitateljima kao vruće pečenje, dok se s njega još puše krv, znoj i suze, književni časopisi ratove, razvrat, mučenja i zločine prvo isjeckaju i raskuhaju, pa još garniraju bibliografijama, fusnotama i citatima. A analiza hrvatskom čitatelju ubija gušt, od teorije mu se okreće želudac, a bibliografije, fusnote i citati idu s reklamama kao stepanje na Mozarta – ukratko, nema novca.

Zato je ruka koja piše prisiljena pružiti se za milodar, ali one koji oklijevaju hoće li u nju spustiti novčić ili neće ne zanima je li ruka čista ili nije, njih zanima čija je i hoće li o njima štogod lijepa napisati. Tako je to u kulturi koja se zbog opće isprepletenosti obično naziva incestuoznom, a operacija *Čiste ruke*, kakvu su Talijani proveli raskrinkavajući svoj *Tangentopolis* (Mitograd), još nije na vidiku. Bez zaleđa u promiskuitetnoj kulturnoj sauni nije lako – novac koji autoru biva udijeljen nije ni za živjeti ni za umrijeti, prihod je od reklama skroman, novac od prodaje zagubljen, od pretplate najviše profitira pošta. Tko se god odvažio pisati za naše časopise, nagrađen je beskrajnim čekanjem na honorarčić, a oni malobrojni koji su ga i dobili dodatno su nagrađeni čekanjem na poreznu prijavu koja će doći u zadnji čas i to pogrešno ispunjena (ne vrijedi im urgirati: nova će verzija biti samo pogrešna na drugi način) – a kroz slične patnje prolaze i pretplatnici, poštari, tiskari, urednici, lektori i uopće svi ako iza njih ne stoji nijedna institucija.

Ali časopisi i novine ipak uporno izlaze i sile autore da štogod napišu, a da im za to ne nude vječnost; tjeraju ih da proizvedu ono što Matthew Arnold zove *književnost na brzaka*; prisiljavaju ih da eksploatiraju talent i da ne ostavljaju mozak na ugaru; izazivaju ih da pišu slobodno, ne zamišljajući sebe u bronci; omogućuju im da izvide zašto bi Slavko Mihalić svakom piscu preporučio da radi u novinama (ali samo na neko vrijeme!); pozivaju ih da sudjeluju u Bernhardovoj slici prema kojoj su pisci cepelini što sa svakim novim tekstom odbacuju dio balasta i tako se dižu sve više.

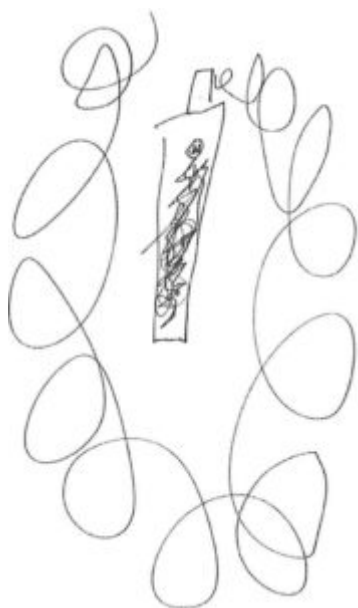
Taj balast koji književni časopisi i novine u nas uporno objavljuju, i koji ih uporno vuče financijskom dnu, nema šanse probiti se u komercijalni novinski prostor zagušen kupljenim informacijama i prodanim reklamama. Srećom, što je manja tiraža, to je veća sloboda: niste

osuđeni na pisanje o *hladnoj kulturi* – obljetnicama rođenja i smrti, hrvatskim premijerama i velebnim izložbama; smijete pisati o tekstovima ne dotičući se autorova privatnog života; ne morate forsirati skandale i ekscese; imate pravo govoriti o neuralgičnim točkama kulture; slobodni ste u svaku našu jabuku razdora staviti crva sumnje; možete izreći svako mišljenje, samo ako nije glupo; imate pravo potaknuti što god hoćete; ne morate biti poznato ime, dovoljno je da znate pisati; imate priliku čitatelje upoznati s trenutno najzanimljivijim knjigama (što je, budući da se od 1948. *Index librorum prohibitorum* nažalost ne ažurira, teško pouzdano saznati na jednom mjestu). I ako s tom činjenicom (ili prividom) autorske slobode ne znamo što bismo, i ako takav skupi prostor ne znamo bolje iskoristiti, sami smo si krivi.

S komercijalnim novinama uvijek mi je isto: neodoljivo me privlače, a kada ih pročitam za pet minuta, osjećam se razočarano. Izgleda da svrha dnevnih novina i nije toliko da informira koliko da nas uvjeri kako se u svijetu zapravo ništa bitno nije dogodilo, da je sve u redu i da život ide dalje. Odatle ona uspavljajuća monotonija ratova, krađa, razvrata i zločina vladara, naroda i pojedinaca, događaja koji su se dogodili i jučer, samo drugim ljudima.

Čapek je čak i o strašnoj novinskoj flajšmašini imao što lijepa reći: "Novine su posebno familijarna sredina, doduše, pomalo cinična i prilično nesređena, često površna i vječito efemerna, ali kad bih se još jednom rodio, vjerujem da me ne bi bilo teško nagovoriti da im na ovaj ili onaj način ponovno služim." Ni mene! Koliko me god književni časopisi razočaravaju, još me više privlače: u njima barem ne čitam da se nije ništa bitno dogodilo, da je sve u redu i da život tek tako ide dalje. Osim toga, ako je jedna jedina čista ruka napisala u njima jednu jedinu rečenicu, i ako je jedna jedina čista ruka otvorila baš tu stranicu, mjera je njihove svrhe ispunjena.

BESKRAJNA PRIČA

Boca je bila načinjena od stakla bijela poput mlijeka po kojem su se prelijevale dugine boje. Unutra se nešto nejasno micalo, kao sjenke što ih baca vatra. Bio je to zloduh koji ispunjava svaku želju

TEKST, TO JE ČOVJEK

Radeći kao lektor i urednik upoznao sam mnoge autorice i autore, ali nisam saznao kako izgledaju. Pa ako tekstovi i nemaju lica, imaju tolika sasvim ljudska obilježja da ne mogu ne zaključiti: tekst, to je čovjek. Na primjer:

AMATERI: Iako se lako prepoznaje amaterski tekst, malo je teže reći što točno razdvaja amatere u pisanju od neamatera, pogotovo zato što živimo u zemlji u kojoj su prvi članovi DHK, a drugi ne žive od književnog rada. Amateri ponajprije žele sačuvati *riječi* zavičaja i djetinjstva, a mislim da ih čitanje tuđih tekstova ne može iznervirati – čitaju, a i pišu, s više uživanja od tih *profica*. Prelazak iz blaženog amaterizma u ozbiljno pisanje, ako je uopće moguć, obavljen je velom tajne poput nastanka svemira ili početaka života na Zemlji.

ANEMIJA: Na prvi je pogled sve u redu, ali kad pokušate smisliti nadnaslov, podnaslov i naslov utvrdite da u njima nema ni jedne rečenice, ni jedne misli, ni jedne riječi koju bi vrijedilo istaknuti.

BALONI: Tekstovi koji se napuhuju da bi zauzeli što veći prostor. Zbog toga neprestano vrte iste riječi i misli. Moraju izbjegavati urednike s iglama za kravatu ili broševima te pušaće i one koji zalijevaju male kaktuse na stolovima.

ČIJI JE DUŽI: Ako tekst ima naslov poput *Implementacija nekoliko teza o nekim postteorijskim aspektima*, odmah znam da je to natjecatelj u akademskoj sportskoj disciplini *tko ima duži* (popis knjiga u bibliografiji). Vrlo su stidljivi i nikada u javnost ne izlaze u Adamovu kostimu (tj. bez fusnota). Kada nisu sigurni u sebe, odaberu nepretenciozan naslov, recimo *Prelistavajući Gadamera*. Ja ih rado čitam jer me uvijek nečemu poduče, makar i tome da dužina nije uvijek najvažnija.

DIVA: Na samu pomisao da se izrazi na tri kartice (umjesto petnaest) uvrijeđeno trepće očima i zgraža se: Ali ja stvarno ne mogu na manje...

HIPERKOREKTNI: Nov/a pojava/ak kojim/om su zahvaćeni/e svi/e oni/e autori/ce, znanstvenici/e i teoretičari/ke koji/e su se bojali/e prigovor/a zbog rodne/spolne diskriminacije/ice.

JEBIVJETRI: Na njih se ne može i ne smije računati. Ako su trebali doći, još ih nema; ako ih zovete, isključili su mobitel; ako su na putu, ne zna se kad će stići; ako su stigli, nema

teksta; ako su tekst poslali e-mailom, nije u prilogu; ako je u prilogu, ne može se otvoriti; ako se otvorio, zaražen je virusom koji upravo uništava hard disk.

KRIVA ADRESA: Jedina je na njima krivnja što su se našli na krivom mjestu u krivo vrijeme: šalju aforizme u književne časopise, romane u novine, pjesme u Autoklub, savjete o čišćenju osobnog oružja u ženske časopise. Tako su sigurni da im nikada nitko ništa neće objaviti.

KRLEŽOSAURUS: Krleža je umro, ali manijaci umetnutih rečenica, u kojima se za razliku od njega izgube, još žive.

KROJI IZ DONESENOG MATERIJALA: U nedostatku vlastitog mali krojač kroji iz tuđeg materijala. Ako preuzima iz dovoljno dalekog izvora, velika je šansa da se to nikada ne otkrije.

KUŠTRAVI: Stižu otipkani na pisaćem stroju s bezbroj pogrešaka i ispravaka unesenih rukom, bez margina i proreda, po mogućnosti na obje strane papira i to tako da je jedna strana otipkana obratno od druge. Katkad su im tekstovi duhoviti i pametni pa nije šteta truda raspetljivati ih.

NEDODIRLJIVI: Književni parije. Nisu dobrodošli zbog toga što su im autori a) ksenofobi, b) rasisti, c) ženomrsci, d) dužni uredniku sto eura, e) nacisti, f) napisali uredniku negativnu kritiku prije šest godina, g) pisali u konkurentskom listu, h) predavali na konkurentskom fakultetu, i) djeca profesora koji su urednika uporno rušili na nekom smiješnom predmetu. Sasvim je razumljivo da postoje redakcije u kojima su više nego dobrodošli, a u koje mi nemamo pristupa.

NISU SAMI U GLAVI: Kao normalne tekstove prihvaćam sve kod kojih nadzorni odbor kontrolira 51% duševnih dionica. Čim većinski paket dođe u posjed paranoika, shizofrenika ili maničnog depresivca, to se i te kako osjeti. Objavljuju se samo u terapijske svrhe, inače se bacaju u tapecirane koševe za smeće. Nažalost njihovi autori katkad urgiraju ili, još negodnije, osobno dođu.

NONŠLANTNI: Tekst glatko teče, ali unutra vrebaju podvodne mine. Strana su prezimena pogrešno napisana, uz njih često stoji tek inicijal, citati su nepouzdana i barem bez jednog znaka navoda, podaci neprovjereni, tvrdnje nedorečene, tiffeleri obvezni. Ako je to kritika knjige, nedostaju bibliografski podaci; ako je intervju, izostavljen je bilo koji podatak o intevjuiranom; ako je to prikaz izložbe, ilustracija je okrenuta naopačke. Autorova beskrajna smouvjerenost čitatelja stavlja u poziciju Ahileja koji nikada ne sustiže kornjaču porgešaka,

propusta i proizvoljnosti.

PANORAMSKA KAMERA: Nesposobni su razlučiti važno od nevažnoga, a možda im i vjera brani isticanje jednoga na račun drugoga. Zbog toga se jednolično i ravnomjerno kreću poljem interesa, posve nalik panoramskim kamerama HRT-a, ništa ne naglašavajući i nikoga ne preskačući. San im je pisanje telefonskih imenika, ali Pošta ih previše rijetko izdaje da bi od toga mogli živjeti.

PASIVNI KRAJEVI: To ne znači da se ondje jede puno kruha, nego da njihovi autori obožavaju pasivne konstrukcije (odnosno da su pasivne konstrukcije obožavane od njihovih autora). Osim što se izražavaju pasivom (oni bi rekli: putem pasiva), tekstove uništavaju i čitavim arsenalom antistilskih sredstava (oni bi rekli: u posjedu se je i drugih metoda temeljem kojih dolazi do otuđenja teksta od čitatelja te odbijanja istih pošto je čitanje stavljeno u funkciju).

PASTEROV INSTITUT: Nema mnogo članova, ali prepoznaju se još s vrata. Paginirani su, propisno onaslovljeni i potpisani, imaju dvostruki prored, slova nisu ni sitna ni kitnjasta, tipfeleri su potrijebljeni. Užitak za čitanje, iako pomalo sterilan. Odmah znate da za takvo prokuhavanje tekstova vremena imaju samo sveučilišni profesori, stipendisti stranih fondacija, urednici književnih časopisa i sličan dokon svijet.

POČETNIČKI: Njihova nesigurnost potječe iz uvjerenja da ulaze u svijet pun izvrsnih pisaca koji neprestano proizvode izvrsne tekstove te da za njih nema mjesta. Dirljive li naivnosti! Toliko su skromni da često uopće nisu potpisani.

REAGIRANJE: Čovjek reagira na članak u kojemu uopće nije spomenut, na temu koja ga se uopće ne tiče i o kojoj nema što reći.

ROH BAU: Neki autori, čak poznati publicisti, tekstove prodaju kao visoki ili niski *roh bau* i to po načelu *ideje naše – stil vaš*. Autori koji pišu *roh bau* vrlo su tolerantne i simpatične osobe, neskloni su zanovijetanju i nisu zlopamtila.

SPOJI TOČKICE: Podsjećaju na one zadatke u dječjim časopisima kod kojih morate redom spojiti numerirane točkice da biste dobili sliku, uz bitnu razliku – ne isporučuju numeraciju. Međutim, njihove su točkice toliko zabavne i multidimenzionalne da vas jednostavno mame na spajanje. Kad vam dojadi spajanje, jer kraja tu nema, ne možete znati je li slika vaša ili njihova.

SVETE KRAVE: Neki autori uživaju privilegij da im se tekstovi ne lektoriraju i ne redigiraju. Mora se, istina, priznati da je riječ o vrhunskim stilistima, često sklonima novotvorenicama, kojima se i nema što popravljati. Kod njih je jedino nezgodno ako se otkrije kakav tipfeler – možda je i to neko izražajno sredstvo.

TURBO KATANČIĆ: Lih stanete pregnantnoshchu i erudicijom nafutrani, a riecsosloxjem, pacse, pravopisanyem uglednijeh perah horvackih sastavlyeni ter knyishkim leksemima i inom verbalnom mrtvorodjencsadi zaprahani, diskurs proshiven nitima minucioznosti csitati, sjevoblyesk pred ocsima kaxe vam da toboxnya artikulirana refleksija opskurantisticski destilat gluposti jest.

URUDŽBENI BROJ: To su članci čiji se autori profesionalno bave nečim drugim, a u novinama objavljuju slučajno. Da imaju urudžbeni broj, tekstovi bi izgledali kao službeni dokumenti Europske unije ili plan i program ministarstva prosvjete. Malu si opuštenost dopuštaju eventualno u naslovima, pa se upuste i u prpošne igre riječima: *Konvencija lingvista – lingvističke konvencije, Budućnost škole – škola budućnosti, Kongres povjesničara – povijesni kongres* i slične delicije. Općoj zamamnosti pridonose i rečenice koje vrve multikulturalnošću, autentičnošću, konceptima, funkcijama, metodologijama, identitetima, izvješćima, decentralizacijama...

ZADNJA VURA: Nekim autorima muza proradi tek kad je Damoklov mač zadnjeg roka već počeo padati. Tekst predaju još vruć i tako izbjegavaju napast da ga unište.

ZVIJEZDA VODILJA: Ovu pomalo kičastu etiketu izabrao sam zato da, pošto sve složim po abecedi, najvažniji dođu na kraj teksta. Kod svih tih od A do Z jedino je neizvjesno tko će ponijeti titulu Mistera i Miss u svojoj kategoriji, dok ovi zadnji doista predstavljaju zvijezdu vodilju za nas književne Baltazare, Melkiore i Gašpare, štap na koji se možemo osloniti putujući kroz literarnu dolinu suza, ključ za vlastita i tuđa književna i životna djela (dapače, multipraktični kalauz). Riječ je o hrabrim putnicima u dubine svemira odakle nam se vraćaju s čarobnim zvjezdanim zemljovidima. Čitanje tih tekstova jednako je paranju zastora i otvaranju prozora u blažim slučajevima, a u težim tajfunu što odnosi krovove i potapa brodove na dno oceana. U svakom slučaju, zbog njih živimo i čitamo.

U POČETKU BIJAŠE AUTOR

Martina radi na Gornjem gradu pa sam ne jednom, čekajući da završi posao, šetao s mališanima po Markovu trgu. Tamo nema neke zabave pa sam ih pokušao animirati ponudom da se odšecemo pred Sabor. "Neću u Sabor, tamo je dosadno", rekao je Mihovil, ciljajući na prijenose sjednica koje je njegov dida pažljivo pratio dok ga je tobože čuvao. Njegovu rečenicu potpisujem, uz malu iznimku – zanimljiva je slika o donošenju Ustava Jadranke Fatur što ondje visi.

Za nju je dobila narudžbu na preporuku predsjednika Sabora Žarka Domljana još početkom devedesetih. Hladne glave, kao što su hladne i njezine slike, bacila se na rekonstruiranje događaja kojem nije prisustvovala. Prvo je pomoću fotografija sastavila mozaik, a rupe je popunila na osnovi pismenih izvora. Pošto je sastavila kartoteku o svim prisutnima, porazmjestila ih je i počela s portretima. Da pokaže kako je ona gospodar slike, nekima je i zamijenila mjesto. I evo hiperrealističnog odraza tog političkog tijela: predsjednik Tuđman svečano proglašava Ustav, iza njega predsjedništvo Sabora, ispred njega zastupnici, ministri i gosti, a iza svih stražari, izvjestitelji i pjevači koji su otpjevali himnu. Sve u svemu, više od stotinu pedeset portreta na toj slici. Slikarica dovršenu studiju podnosi naručitelju na uvid. Naručitelj je uzima na razmatranje i slika izmiče slikaričinoj vlasti.

A ovako je izgledao život slike: prvo je u Hrvatskoj izbila srpska pobuna pa je Simo Raić napustio naslikani stolac potpredsjednika Sabora da bi se pridružio pobunjenicima; potom je uslijedio raskid državnopravnih veza s Jugoslavijom zbog čega se sa slike pokupio predsjednik savezne vlade Ante Marković; zbog rata su s platna na frontu otišla i dva generala JNA; tu je negdje umro i Stjepan Sulimanac, predratni HSS-ovac, najstariji zastupnik; onda je Hrvatska zaratila s Bosnom pa je iz okvira ispao i Alija Izetbegović; zatim su uslijedili raskoli u HDZ-u pa su Mesića i Manolića izbrisali iz prvih redova; oni iz zadnjih klupa, pak, nacrtali su se naprijed i u naslikanom Saboru nastao je pravi dar-mar. Još se u gunguli Sabor preuredio, probijeni su neki prozori, a stražari dobili smiješne uniforme. Ukratko, slika više nije odražavala stvarnost.

HDZ-u se ostvarila želja Doriane Graya: dok je u javnosti održavao vječnu mladost, slika je starjela; dok je njegova ljepota bila neokaljana, lica su na platnu poprimala obilježja političkih strasti i grijeha; naslikani likovi bili su žigosani, a lice je sačuvalo sav čar i juvenilnu dražest. Tek kad je već bila očita "trulež što je izbijala iznutra i kao guba grijeha

izjedala sliku", naručitelj je pozvao autoricu u pomoć. Pragmatična želja naručitelja jasna je: slom na izborima 3. siječnja bio je izgledan pa je zaključio da je bolje ući u povijest (umjetnosti) ikako nego nikako. Jadranka Fatur nije smatrala da joj tko može propisivati kako slikati izloge i autobuse, pa je i političare naslikala po svojem i nije dopustila da je blizina vlasti omami. Odlučno je lupila šakom o stol, nespremna na kompromise s naručiteljem i naslikanim likovima. Preuzela je vlast nad slikom i dovršila je prema zamisli – a nju je još na prvoj izložbi opisala kao *ljubav prema svijetu i očaranost*. I zato je njezina slika Sabora vrijedna pamćenja: ona ne predstavlja političku manipulaciju nego pobjedu autoričina glasa, i to u doba pogubnom za autore.

Dok je povjesničar umjetnosti Žarko Domljan bio predsjednik Sabora, nije naručio samo sliku Jadranke Fatur, nego i portrete predsjednika parlamenta od nekih drugih slikara. Sa svojim je bio nezadovoljan jer su mu ruke bile "prevelike u odnosu prema glavi", Pavletićev je portret vratio Jakeliću jer "imao je neku neugodnu mrtvačku boju", Labašu je vratio portret Mihanovića jer mu je glava bila premalena, a gospođa Ivanišević sama je vratila svoj portret Bifelu jer je "zaželjela da ima na sebi više nakita". Neproporcionalne, neukrašene i mrtvačke slike – jednom riječi čudovišne – ne mogu ništa službeno predstavljati. Edi Murtiću pak nije se svidjela slika Jadranke Fatur: "To je sramotno i diletantski napravljeno. Riječ je o kič-Saboru i takva je i slika – kič." Tu, očito, ima istine: Sabor bi bez kiča mogao nacrtati jedino slijepi slikar. Kad je u uredu zagrebačke (SDP-ove) gradonačelnice nogometni menadžer Zdravko Mamić napao pročelnika Gradskog zavoda za izgradnju jer mu nije dao dozvolu za neke poslovne nebodere, zgrabio je baš Murtićev tanjur da njime opali gradskog službenika – Murtićev osobni poklon ženi na vlasti. Slika Jadranke Fatur za to vrijeme stoji čvrsto na zidu. Vidim je katkada na izvještajima iz Sabora, a tada mi dođe misao, bogohulna za naše ikonoklastičko doba, da ipak u početku bijaše autor (u ovom slučaju autorica). I da će na kraju i ostati.

Na onoj sam šetnji umjesto Sabora klincima ponudio Banske dvore s Vladom. Do tamo su se nevoljko odgegali.

"Idi lovi lopove", rekao je Mihovil policajcu na straži koji mu je ondje privukao pažnju.

"Ne moram, svi su unutra", odgovorio mu je smjesta na moje najveće zaprepaštenje.

BAJKE SESTARA GRIMM

Neobično korisna za održavanje reda u dječjoj sobi pokazala se maca papučarica. Tamari i Mihovilu ispričali su o njoj u vrtiću, da dolazi dok djeca spavaju i odnese razbacani igračke. Nije im baš bila draga pomisao da se netko noću smuca po kući pa su neko vrijeme skupljali stvari s poda. A onda su pokušali:

“Maca papučarica ne postoji, ona je samo iz priče.”

“Ali mogla bi izaći iz priče”, pokušam ja.

“Ne može izaći”, kažu opet oni.

“Jeste li sigurni?” pitam ja. Nisu bili sigurni: priče su vrlo moćne, možda zbilja iz njih može izaći maca papučarica.

Svoju samicu sa ženom i djecom nerado napuštam, ali novine za koje radim natjeraju me, pa sam tako upoznao Antonija Skármetu, autora *Nerudina listonoše*. Iako je odrastao u Antofagasti, stalno je slušao priče i gledao ljude iz *staroga kraja*. Priče je pričala isključivo baka, a jednu je pričala stalno, svakoga tjedna, opsesivno: priču o svadbi. Bila je to na Braču dotad neviđena svadba bogatog austrijskog trgovca i mjesne djevojke, u neizmjernom izobilju i s nepoznatom ekstravagancijom, uz glazbenike dovedene iz Budimpešte i kinoprojektore koji su prikazivali prve filmove, a sve pod snažnim reflektorima. A baka je na toj svadbi tri dana i tri noći plesala bez prestanka... “Baka ti je malo ćaknuta”, rekao je malom Antoniju djed. “Nikada nije bilo te svadbe. Sve je izmislila.” Odnosno, ne baš sve. Priča o svadbi postojala je na Braču, samo što se događaj odvio stotinu godina ranije.

“Umjetnost je tu da sve pobrka, da stvori sumnje, izrazi stvari drugačije”, rekao je Skármeta. “Naši gledatelji žele priče, a ne rezultate”, rekao je nadležni iz NBC-ja kada su mu prigovorili da s olimpijskih natjecanja ne isporučuju ni sekunde izravnih prijenosa nego isključivo snimke. Ja sam truba za sport i umro bih radije nego odgledao nogometnu utakmicu, ali znam toliko sportskih priča! Priču o bosonogom etiopskom trkaču koji je sebi i svojoj zemlji donio slavu; priču o skromnom stolaru koji je nakon posla veslao na Dravi i postao olimpijski pobjednik; priču o biciklistu kojemu je rak testisa metastazirao na pluća i mozak, a onda je šest puta pobijedio na Tour de Franceu; priču o poštaru koji je trčao u cipelama jer nije imao novca za tenisice; priča o plivaču kojeg HOO nije želio povesti u

Barcelonu; priča o maloj rumunjskoj gimnastičarki koja je prva dobila ocjenu 10,00 za koju kompjutori nisu bili programirani; priča o bacačima koplja koji su postali toliko dobri da je koplju težište pomaknuto unazad kako bi i dalje padalo unutar stadiona; priča o američkoj gimnastičarki koja je nastupila slomljene noge jer je o tome ovisila zlatna medalja njezina tima; priča o maratoncu koji je prvi stigao na stadion, ali je kolabirao trčeći počasni krug; priča o skakaču koji je skočio toliko dalje od konkurenata da je njegov rekord ostao još godinama nedosegnut; dok priča o slavnim američkim tenisačicama koje su radije odsjele u sidnijskom olimpijskom selu nego u hotelu s pet zvjezdica kaže kako novac u sportu nije sve, dotle priča o britanskom veslaču koji je osvojio zlato na četiri olimpijade zaredom, a potom pao u depresiju, kaže da u sportu čak ni uspjeh nije sve; priča o tome kako mačevaoci više vole žičane maske kroz koje ne mogu vidjeti protivnikovo lice nego nove prozirne od pleksiglasa; priča o trkaču koji je vjerovao da ga je Bog stvorio brzim, ali i da ga je odredio za druge stvari, te je napustio sport i postao misionar; i, konačno, olimpijska priča nad pričama, sraz Crnca i Vođe, iz kojeg je ovaj drugi klisnuo podvinuta repa...

Postoji i natjecanje u pričanju priča: kralj je toliko volio priče da je odlučio kćer udati za čovjeka koji mu ispriča priču bez kraja. Svi su prosoci prije ili poslije kiksнули i ostali bez glave sve do onoga koji je ispričao priču o skakavcima (u engleskoj verziji; u japanskoj o štakorima) koji su krali žito iz žitnice. Prvi je skakavac ušao u spremište i odnio zrno žita, pa je drugi skakavac odnio zrno žita, pa je treći skakavac odnio zrno žita...

“Kad će više ta priča završiti?” upitali su izmrcvareni dvorjani kod n-tog skakavca.

“Pa, nikad”, rekao je budući kraljevski zet.

U narodnim pričama postoje i natjecanja u laganju, a Skármetina je baka unuka poticala baš na to. Slušala je radijske saponice pletući, pogleda netremice uperena u radio. U tim su pričama bogate kćeri završavale u bordelima, mladići su diplomirali medicinu da bi mogli izliječiti sljepilo svoje ljubljene, a razbojnici bi u šumi presretali djevojke te bi im odrezali prst da dođu do njihova zlatnog prstena. Ali je u Antofagasti opskrba strujom bila nepouzdana i često bi napon pao baš u vrijeme emitiranja novog nastavka. Baka bi to vrlo teško podnosila, zdvojno bi gledala u radio i govorila unuku: “Ma tko zna što se sada događa!” “Pa nije to teško zamisliti, bako”, tješio ju je mali Antonio i pokušavao joj povezati prekinute niti priča. Jednoga je dana stigla i nagrada za zabavljanje bake: iako je struje bilo, baka nije htjela slušati radio. “Pričaj mi ti Antonio, tebe radije slušam”, rekla je.

NBC-jevi gledatelji, siti *praznih riječi* i *šutljivih podataka*, a gladni obrata i spoznaje,

zahtijevaju priče poput moje Tamare koja dolazi s knjigom i kaže:

“Pročitaj nam bajku od sestra Grimm.”

Moja ih je baka i meni pričala i uvijek bi jednako završila: “I ja sam tamo bila, jela i pila i još mi je jezik mokar”, na što bi mi ga isplazila.

Pa tako činim i ja vama.

SKUPLJANJE SAMOGA SEBE

Otakad smo nabavili Čapekovu *Poštarsku bajku* koju je fenomenalno ilustrirao Svjetlan Junaković, neumorno je čitamo Tamari i Mihovilu, a oni je mogu svake večeri neumorno slušati. Znae je: poštari koji su tužni jer ljudima donosi samo račune, odjednom može nekoga usrećiti – u pismu vozač František nudi brak djevojci Marženci, ali pismo nema marke i adrese.

Osim te divne priče o pismu koje treba uručiti, Čapek ima i jednu o skupljanju maraka. Stari gospodin Karas imao je siromašnog prijatelja s kojim je kao dijete skupljao marke, no album je skrivao pred strogim ocem. Kada je dječak Karas nakon preležane bolesti potražio zbirku, otkrio je da je nestala s tajnog mjesta. Budući da je samo siromašni prijatelj znao za nju, prekinuo je prijateljstvo; takvo užasno razočaranje odbilo ga je od ljudi općenito, a od siromašnih napose. Obeščašćene nutrine, izgubivši povjerenje u ljude, pretvoren u bezosjećajni stroj, gospodin Karas napravio je zavidnu karijeru – i tek je u penziji, u zapečaćenu sefu pokojnog oca, našao zbirku maraka. Otac ju je konfiscirao da navede sina na put dužnosti. I stari je gospodin Karas zaplakao shvativši da je život mogao provesti i drugačije, a ne tako tvrd i osamljen. I stari je gospodin nakon pedeset godina nastavio popunjavati zbirku...

Kada je Agaton Faberge, sin carskog draguljara Petera Karla Fabergea, tvorca znamenitih jaja za kojima je ludovao Ermitaž, bježao iz Rusije, ostaci obiteljskog bogatstva nisu bili samo u briljantima nego i u markama: filatelistički rariteti, lokalna izdanja ili marke s pogreškom mogu vrijediti više od dragog kamenja. Poštanske marke koje sam vidio za vrijeme rata u istočnom Mostaru, izložene strancima za prodaju, nisu bile takve. Bezvrijedne marke u albumu kakve rade za djecu, s džepićima od loše, neprozirne folije. Točno takav album i točno takve marke imao sam i ja kao dijete: nalazio sam ih u radnim stolovima roditelja, na zaboravljenim pismima među obiteljskim dokumentima, po bakinim ormarima. Marke sam skidao sa službene pošte, s razglednica s mora, s osmrtnica, a onda sam sjedeći na podu dnevne sobe, dok bi roditelji pratili večernji dnevnik, prebirao to bezvrijedno blago. Zahvaljujući njima otkrio sam u bakinu ormaru tajni pretinac u kojemu nije bilo ničega: baš kao što kaže Gaston Bachelard: "Uvijek će se više stvari naći u zatvorenom pretincu nego u otvorenom." Zahvaljujući markama, naučio sam sve o kolonijama i prekomorskim teritorijima, o otocima, kraljevima i valutama, ali i o tome kako se s vremenom mijenjaju tiskarske mode i tehnike. No nikada nisam shvatio tu čudnu potrebu da se pismo – koje je

moglo biti neobično poput onoga iz Lihtenštajna što ga je poslao moj krsni kum u bijegu pred poreznicima i čitavim svijetom – da se pismo, važno, intimno ili kobno baci, a sačuva komad papirića kupljen na trafici. Dapače, ti se bezvrijedni papirići mogu i dati u dobrotvorne svrhe, a od njihove je prodaje pater Dilber, hrvatski isusovac u Africi, sagradio i jednu čitavu crkvu.

I ja sam u djetinjstvu kao gospodin Karas razmjenjivao marke s prijateljima; jedan je od njih odonda duševno obolio, a skupljanje maraka postalo mu je uz slikanje jedinom razbibrigom. (Da filatelija zbilja opušta, otkrio sam i ja kada sam se prvi put vratio iz rata; mjesec sam dana sređivao albume iz djetinjstva.) Prijatelj je zapamtio da sam imao mnoštvo maraka – petnaestak albuma koje nisam skupio samo ja nego i moji otac i djed – pa me stoga katkad nazove i ja onda prekapam po tim relikvijama i tražim duplikate. No prijatelj mi, iako to ne tražim od njega, žarko želi dati nešto u razmjenu pa mi donosi svoje duplikate. Pa tako i ja, kao i gospodin Karas, sada popunjavam zbirku iz djetinjstva – i to ne bez zadovoljstva, priznajem. Ne činim to s pomoću kataloga, ne kupujem kompletne serije, ne vrebam na raritete – to mi se sve čini pretjerano. Nisam Agaton Faberge koji se, ostavši bez dragulja, na Zapadu izdržavao prodajom i procjenom maraka. Dovoljne su prijateljeve marke i poneka rijetka razglednica ili još rjeđi poziv na kakvo književno predstavljanje – i čak, još jedan trofej u albumu. Moj mi prijatelj priča o zadivljenosti koju osjeća gledajući svoj album s markama. U tom je tajnom pretincu čitav svijet. Tko je bilo ono dijete čiji je album bio na prodaju kod srušenog Starog mosta? To je velika tajna, ali siguran sam da je bilo slično meni.

Moj prijatelj nema uvijek marke da mi da zauzvrat. Jednom mi je donio značke s kojima nisam znao što bih, više puta stare strane papirnate novčanice, bez vrijednosti, ali meni zanimljive, a jednom pravi pravcati rimski novčić. Dobio ga je jeftino jer je dosta oštećen, ali me je tolika starost sićušnog bakrenjaka ipak fascinirala. A kad jednom moj prostodušni prijatelj nije imao baš ništa za razmjenu, a silno je htio nešto iz moje zbirke, znate što mi je ponudio? Biljni eliksir protiv ćelavosti.

KREZUBI HRVATSKI PEGAZ

Kada bi se Mihovil spotaknuo ili što slično, ja bih mu rekao: "Nije to ništa, to se i tati dogodi." Znam da je priznati slabost tako nehrvatski, ali kad je istina... Tata padne, padne svaki dan stotinu puta, a gotovo se toliko puta i digne. Ali zbog jedne je stvari pao najdublje i dođe mu da ukine riječi i ostavi samo onu sa slovom *k*, dvosložnu i s rupom na glavi, da može reći što misli o svemu i kamo sve to ide.

Sanjari bježe od vlastitih snova, a pisci od ozbiljnog pisanja. Zato više nema eseja koji je čisti užitak, koji ne robuje literarnim, kritičkim i znanstvenim konvencijama, kojemu je leksik bogatiji od leksika tzv. lijepe književnosti, a sintaksa složenija. Prošlo je vrijeme u kojem su pisci željeli slavu i spoznaju pa su se maltretirali s poezijom, danas žele slavu i novac pa se maltretiraju s infantilnim romanima. A sve zato što književnost ne postoji izvan medija, a novinski kritičari u tome uživaju pa svaku knjigu kompliciraniju od novinskog članka proglašavaju "neopravdanom", "nenormalnom" i "nečitkom"; masovni mediji pak ni o čemu ne sude, nego tobože neutralno izvješćuju, pa se knjige samo predstavljaju. Kada sam ja, neupućen u stanje stvari, napisao prvu kritiku o hrvatskoj književnosti, pogođeni su došli u redakciju pitati "tko je naručio taj batinaški napad?" i "tko stoji iza tog pseudonima?" Kada sam napisao drugu kritiku - pohvalnu, ali šaljivu - autoru su prijatelji izražavali sućut i još govorili da sam ga politički denuncirao. Onda sam se toga okanio: u Hrvatskoj smijete vjerovati u što god hoćete (tj. imati jednu misao), ali bolje vam je da se ne šalite (tj. imate obje misli istodobno). Svaka vaša šala može se upotrijebiti protiv vas, pogotovo ako o književnim veličinama mislite kao školska čitanka.

"Vatre! Vatre!" vikao je mladi Krleža kada je ulazio u književnost, ali ne zato što je očajnički htio pušiti nego zato što je htio sve spaliti. "Zraka! Zraka!" ponizno molim ja. Sada kad mi je sve svejedno, mogu čak i napisati da su najbolju hrvatsku prozu u zadnjih sto godina napisali Matoš, Šimić i Ujević i to baš u esejima, da su rečenice Fabriovih romana gipke kao krda slonova ili da je Tenžera precijenjen, ali još uvijek drhtim kada treba zadrijeti u Velikog Debelog Pisca (njihovi su likovni ekvivalenti Džamonja i Murtić, dva umjetnika za sve režime, prvi sklon masivnim kuglama, a drugi golemim platnima). Najdeblji od VDP-ova je svakako Krleža. Radovan Ivšić prokužio je kako je i zašto komunistički prevratnik od prije rata postao nakon 1945. pripadnik "organizovane većine": zato što je bio umjetnički konzervativan i politički dogmatičan. To je nasljeđe predao krležijancima, a oni nama. Kako bi rekao Ivšić, prema kojem je napravljena jedna od većih naših nepravdi: "Formalna

zastarjelost (nikada nevina – što premnogi nisu skloni vjerovati) upućuje na etičku zastarjelost: umjetnik će (u ovom slučaju Krleža) zahtijevati vrlo malo, mnogo manje nego romantičari, samo da ne bude odbačen i samo da sačuva svoje prastaro mjesto dvorske lude.”

Amélie Nothomb u prvom romanu *Higijena ubojice* opisuje uglednog nobelovca kao dvostrukog davitelja – ne samo da debelim knjigama *davi* čitatelje, nego je taj debeljko u životu doista i zadavio jednu djevojku. Praznina, kaže ona, i mora biti debela, kao što su debele tikve i inauguracijski govori. VDP-ovi proizvode neizmjernu količinu politike i ideologije s kojom onda ne znamo što ćemo – najbolji je primjer Mile Budak čije spomenike i spomen-ploče mora uklanjati policija. VDP-ovi nisu hrvatska specijalnost – Neruda je sudjelovao u čak dva atentata na Trockog, uključujući i onaj uspješni. Andrić se može naći na fotografiji svečanog pristupa Jugoslavije Trojnom paktu – on to nije potpisao, ali je dodao pero potpisniku i onda bugačicom prešao preko tinte da se potpis ne razmrlja. Ne kažem da Andrić nije za život mogao i drukčije zarađivati, ali zarađivao je baš tako (a Matoš, kojeg je s puno žuči napao dok se ovaj još nije ohladio, tako zarađivao nije). Zar netko stvarno misli da je politička i književna nakaznost Ivana Aralice i Dobrice Ćosića, dvaju nezakonitih Andrićevih sinova, pala s neba? Nas od njihovih velikih i debelih riječi, izrečenih javno i privatno, može spasiti samo smijeh i ništa više, a isto vrijedi i za Krležu i njegove sinove, unuke i praunuke. Naravno, školska čitanka može podnijeti da veliku literaturu pišu mali ljudi. Ali književni život ne može: Slavko Mihalić bio je od mene naručio recenziju jednog književnog časopisa, ja sam je isporučio pod naslovom *Krezubi hrvatski Pegaz*, on ju je pohvalio kao *akribičnu* i nikad je nije objavio; no zato je idući broj tog časopisa bio posvećen njemu. Ali što sam ja prema Ujeviću koji je bio izbačen iz iste književne udruge kojoj je Andrić bio predsjednik?

I tako bih ja zdvajao da nisam pročitao neobičnu katahrezu Tomislava Žigmanova *blud samokastriranja*. Osim što govori o mazohističkom uživanju u nemoći, protiv čega je taj čovjek uporno pisao, njegovo nadahnuto spajanje bluda i kastriranja odvelo me na dvije filozofske adrese: prema Abelardu, kojega su zbog bluda kastrirali drugi, i prema Origenu – koji se, da ne upadne u blud, kastrirao sam. Origen je požnjeo osudu jer je biblijski navod o odsijecanju uda koji vas sablažnjava protumačio doslovce umjesto preneseno: bludu se ne može izmaći samokastriranjem (odnosno doslovnim čitanjem) nego samo nekastriranjem (i prenesenim čitanjem, metaforičkim). Svi koji čitaju novine zauvijek su obilježeni i bludom i samokastriranjem – sami sebe zakidaju za jezičnu moć. Pisac je pisac jer čita stvarnost oko sebe i prenosi je čitateljima kao tumač. Jezik medija je taj koji je nemoćan (kastiran), a

autorov je jezik *stvaralački* (*potentan*, ima moć); čitatelji su u *bludnji* (lutaju među recima posredovanih informacija), a *stvaralac* ih oslobađa tog skandaloznog (bludnog) života i tumači im svijet riječi; pisac tekstove dijeli s čitateljima i s njima čini zajednicu.

VDP, kako je to primijetio Nenad Popović, podsvjesno se boji gladi pa grabi položaje u komisijama, mjestu u žirijima, uredničke, ravnateljske i počasne dužnosti. Da bi bili u središtu društva, VDP-ovi će osnovati književničke udruge (kao Visković), uređivati enciklopedije (kao Bogišić), napisati povijest (kao Prospero Novak) ili pustiti brkove (kao Aralica) ili kosu i bradu (kao Jergović) da nadoknade manjak tjelesnog volumena. "Položaj umjetnika u društvu je obično podređeni, a značenje umjetnosti prema toku objektivnoga života uvijek sporedno i drugotno", lijepo je napisao Ujević. Sa svoje strane obećavam: kad se za dvadeset godina pretvorim u kralja Ubuja i postanem vrlo velik i debeo, kada napišem same važne i klasične knjige, kada postanem počasni predsjednik jednog simpatičnog ogranka Matice hrvatske, borac za ljudska prava, javni intelektualac i član žirija za prosudbu učeničkih radova na nacionalnom nivou, kada mi dođe u ruke zadaćnica u kojoj je neko nevino dijete o meni napisalo istinu – da sam krajnje strašna pojava i da od mene ne može disati – to dijete neću napasti u školskom listu, nego ću mu dati čistu peticu.

Kastracija je, kako kaže singapurski kazališni režiser Ong Keng Sen, društvena djelatnost koja vas izrezuje sve dok ne stanete u koju kutiju; ako ste hibrid, nemate sreće, iz svake kutije stršite. Žigmanovu sam zahvalan jer mi je otkrio da su Abelard i Origen dva naša pola: Abelard kao *onaj drugi koji ne stvara*, a Origen kao *onaj izazvan da čuva u sebi draži vrijedna življenja*. Abelardu je poručio: *Možete me kastrirati, ali ne možete me natjerati da uživam u tome*, a Origenu: *Bože, ne uvedi me u napast da samoga sebe kastriram*.

A kad bi se moj Mihovil katkad upišio, sav bi sretan rekao: "Ma nema veze, tata, to se i tebi dogodi." I gore od toga sine, i gore.

U SVEMU IMA RUPA

Slavna je ona zamamna rupa kroz koju mladi liječnik u *Djeci ponoći* liječi bogatu djevojku. Budući da ne dolazi u obzir da se gola djevojka izloži strančevu pogledu, obitelj ju je doktoru pokazivala kroz plahtu s rupom velikom točno koliko je velik i oboljeli dio. Naravno, nakon nekoliko godina liječenja, Adam Aziz vidio je cijelu djevojku голу – ali je mozaik morao sastaviti u glavi. No još je zamamnija rupa iz filma Jacquesa Beckera snimljena 1960., zove se *Le trou*, odnosno *Rupa*, a u njemu petorica kopaju tunel iz zatvora.

Oni rupu i prokopaju: nezaboravan je prizor kada Gaspard, nakon što su ušli u šaht, podigne kanalizacijski poklopac i u zoru ugleda zatvor IZVANA i taksi na ulici. Vratili su se u ćeliju i spremili da pobjegnu navečer. No ravnatelj je taj isti dan pozvao Gasparda i rekao mu da su optužbe protiv njega povučene i da će, čim se srede formalnosti, biti pušten. Gaspard je bio slaba karika u lancu bijega – u ćeliju s ostalima stigao je zadnji, kada su radovi već odmakli, a od njih se razlikovao i boljom odjećom. U eseju o tom filmu Larry Garner koncentrirao se na socijalnu razliku između Gasparda i ostale četvorice: kopači su se genijalno snalazili u zatvoru, izrađivali alat, prikrivali ga, spretno slali poruke u druge ćelije i određivali točno vrijeme ondje gdje nema satova i ne čuju se crkvena zvona. “Nikad nisam sreo ljude poput vas”, rekao im je impresionirani Gaspard koji za Garnera predstavlja buržoaziju; radnička klasa, nasuprot njemu, odlučna je, domišljata i vrijedna. I nesebična: jedan od zatvorenika, Joe, pomagat će i čuvati tajnu, ali neće pobjeći jer bi policija gnjavila njegovu mamu. No Gaspard ih je odao, a Roland, vođa pothvata, koji je već triput pokušao pobjeći, kaže mu na to: “Jadni Gaspard.” Radnička klasa možda je ponosna, možda se opire, možda je sposobna upravljati sama sobom, možda utjelovljuje dignitet i vrijednosti rada i solidarnosti – ali su je buržuji i malograđani sredili.

Rupa iz *Rupe* uskrsnula je u *Iskupljenju u Shawshanku*, filmu koji je Frank Darabont napravio 34 godine kasnije po kratkoj priči Stephena Kinga *Rita Hayworth and Shawshank Redemption*. I opet je čovjek bez krivnje kriv, i opet kopa rupu iz zatvora – ali ovaj put uspješno. Ne samo da je Tim Robbins – alias bivši bankar Andy Dufresne, zatvorenik broj 37927 – spasio sebe nego i Morgana Freemana (alias Ellis Boyd Redding). Nasuprot Beckerovu filmu *Shawshank* je pun optimizma i za njega su tipične rečenice: “Strah te može učiniti zatvorenikom”; “Nada te može osloboditi”; “Jak čovjek može spasiti sebe, a velik će spasiti drugoga”; “Zapamti, nada je dobra, možda najbolja od svega, a sve što je dobro traje vječno”; “Spremi se raditi ili se spremi umrijeti” – i slično. Francuz je pesimističan – možeš

kopati, ali na kraju će te srediti lošiji od tebe; Amerikanac je optimističan – ne samo da možeš pobjeći, nego to možeš učiniti pun love i još spasiti prijatelja.

Ni u *Djeci ponoći* ni u dva zatvorska filma vjerojatno nije bila bitna rupa nego ono što se kroz nju vidjelo – ženska ljepota odnosno sloboda čija se ljepota ničim ne da platiti – ali mene se dojmila baš rupa. Ima li bolje metafore života od kopanja rupa? Nisu li sve škole i fakulteti, sva zaposlenja i institucije, sve knjige i putovanja samo zidovi kroz koje moramo prokopati rupu da bismo izašli na slobodu? I ne samo to, nego se uvijek na kraju rupe naiđe na novi zid, a nakon svakog odgovora dobijete novo pitanje, s rupom na mjestu točnog odgovora. Peter Seewald u razgovoru s kardinalom Josephom Ratzingerom rekao je: “Čini se da Katoličku crkvu danas možemo usporediti s glasovitim crnim rupama u svemiru. Zapravo sa zvijezdom koja je izgubila sjaj, koja je već odavno postala nevidljiva u središtu i koja postupno postaje patuljasta. Još se zamjećuje njezino postojanje, ali samo u zbunjujućim pokretima u krugu njene negdašnje veličine. Mali komadići stare veličine koji nisu u stanju oduprijeti se privlačnoj snazi matičnoga tijela lete bespomoćno u malim novim oblicima, sudaraju se ili se sami uništavaju.”

Život je možda zatvor i jedino što je časno jest kopati rupu; život je možda put i vrijedi krpiti rupe na njemu; život je možda svemir pun zvijezda koje su nadživjele svoj kolaps, a mi se oko njihove nekadašnje veličine bespomoćno sudaramo i uništavamo. Kao u Shawshanku, rupa može biti skrivena iza postera filmske zvijezde (mračnog predmeta želja), ali može biti i u čovjeku – u jednom eseju Rushdie kaže da umjesto duše ima rupu. Sve do one rupe o kojoj mi život ovisi, do kompjutorskog ekrana kroz koji gledam žuđene tekstove slično kao što je i doktor Adam Aziz gledao golo tijelo jedne djevojke, tako da se nikada ne vidi istovremeno i početak i kraj. Rupe su nešto što stalno kopamo kako bismo dosegli ljepotu i slobodu, rupe su nešto što kopamo jedni drugima i na što se stalno spotičemo, rupe su ono što nas usisava u sebe i izbacuje tko zna gdje i tko zna kada. Moglo bi se reći da smo od iste tvari od koje su sazdane rupe i da je ovo malo našega života zapravo u rupi.

Mihovil je u prvom Smibu što ga je donio iz škole dobio i pjesmu Vesne Lukatele *Jedan je dječak imao miša*; igrao se s njim i dan i noć i nije mu dao mira sve dok mišić nije otkrio rupu ispod kreveta. Lijepo je da uče djecu odmalena pravim stvarima. *U svemu ima rupa*, kaže Cohen, *tako svjetlo ulazi unutra*.

ISPOVIJEST KNJIŽEVNE VJERE

Mavro Vetranović, moj najdraži od svih starih pisaca hrvatskih, napisao je i jednu pjesmu o šturku. Jednostavna je: noć je proveo u vrtu slušajući tu noćnu životinjicu i zajedno s njom dočekao dan i buđenje ptica; noćna pjesma šturka i dnevna pjesma ptica podsjeća ga na njegovo vlastito pjevanje, a sve to zajedno na pjevanje anđeoskih zborova u nebu kojima se nakon smrti, zajedno sa svojim pjesmama, nada doći. "Pa to je to", pomislio sam uzimajući u obzir da je Vetranović ipak benediktinski redovnik koji je dosta vremena proveo kao pustinjač: njegovo noćno molitveno bdjenje, hvalospjev stvorova, stanje blaženih i pjesničko umijeće spaja se u jedno. Ta kršćanska duša osjeća šutnju svijeta i sama pati u tami; umjetnost i vjera za njega su svjetlo koje će obasjati pali svijet; pjesme su molitva i zalag njegova blaženstva!

Kada sam kao mladi student tumačenje pjesme priopćio na za to nadležnom mjestu, ondje su me s puno strpljenja upozorili da sam u mahovitom otključavanju tog književnog djelca otključao i izlazna vrata kuće znanosti i punom brzinom istrčao na široko polje nadinterpretacije. S obzirom na to da sam pretrčao granicu znanosti ni ne spotaknuvši se o nju, zaključio sam da od mene nikad neće biti znanstvenik. Ali sam zato natrčao, ni više ni manje, na Boga pjesnika! Bog kojem je Vetranović pjevao nije ni Bog proroka (koji šapće rečenice izravno u uho piscu) ni Bog dogmata (koji svoje rečenice podvaljuju Bogu). Bog pjesnika sjedi u oblacima; onamo mu pjesnici uporno dobacuju svoje zbirke koje im istom upornošću stalno padaju na glavu. Nije Božja volja da oni budu pjesnici: oni su sami zaželjeli biti pjesnici, a Bog pjesnika smjerno se povukao u stranu, sretan zbog njih, i dao im maštu, onakvu kako je opisuje Nick Cave: "Krist je mašta, ponekad užasna, iracionalna, zapaljiva i prekrasna – ukratko bogolika." Pa se i Vetranović pjesmama molio Bogu svoje mašte, Bogu koji ga je stvorio.

S obzirom na to da je Bog kao autor Svetog pisma najčitaniji pisac svih vremena, a i da je sve stvoreno tek priča započeta riječima *Neka bude svjetlo*, moglo bi se pomisliti da postoje tajne veze između pisaca i onostranog, a da je pisac vjernik u povlaštenu položaju. Međutim, sumnju u svoj poziv i sposobnosti, iščitavanje knjiga s beskrajnih polica, noćni rad, natezanja s izdavačima te uspjeh ili neuspjeh, ravnodušnost i zaborav – tegobe su koje pisac vjernik u punoj mjeri dijeli s kolegama ateistima i agnosticima. Uza sve to ima i dodatni problem – pripadnik je nepopularne manjine u dobu u kojem su manjine *in*. Biti vjernik intelektualac pomalo je nepristojno u sekularnoj državi, a biti vjernik pisac zvuči upravo oksimoronski.

Kako će pisati ako sve knjige svodi na jednu, ako mu je sveta dužnost mijenjati vaša uvjerenja prema svojim, ako je još u osnovnoj školi ili od bake naučio odgovore na sva važna pitanja? Kako će pisac pisati u skladu sa savješću i dubokim uvjerenjima, a da to ne bude najobičnije uvaljivanje ideologije do koje je ionako malo kome stalo? Iako se Hrvatska često predstavlja kao kršćanska zemlja, religijske su pojave u njoj uglavnom forme bez sadržaja, a u crkvu redovito odlazi tek jedan od deset stanovnika. Za ostalih je devet katoličanstvo tradicija (žvakanje luka na Uskrs i vješanje kuglica na jelku), objekt političke manipulacije (hadezeovsko slinjenje po Papinim prstima), leglo licemjerja i predrasuda (inzistiranje biskupa na povratku imovine Crkvi ili svetosti života od začeca) ili, ako su muslimani ili budisti, nešto egzotično i daleko.

Eventualno pisac vjernik može imati i komparativnih prednosti. Osjećaj da je grijeh iznevjeriti životni poziv i ne iskoristiti Božje darove, može tjerati pisca da neprestano bdije nad svojim napretkom i ne zapadne u duhovnu lijenost. Skepsa društva može ga opomenuti da ne iznosi osobne stavove olako, a predrasude okoline mogu ga potaknuti da se oslobodi vlastitih. I poznavanje Biblije može mu dobro doći jer će njezine priče naći u čitavoj književnosti. Prostor unutarnje sabranosti može mu također koristiti jer je identičan kreativnom prostoru, a molitva i meditacija mogu se pokazati jeftinijim i praktičnijim varijantama Poeova alkohola ili De Quinceyjeve droge. Iskustvo koje pisac vjernik stječe usklađivanjem života sa zahtjevima morala može biti presudno u usklađivanju pisanja sa zahtjevima umjetnosti. A vjeronaučna lektira, u kojoj su ljubav, sumnja, prijateljstvo, žrtva, izdaja, nada, očaj, otkupljenje i silne napetosti između božanskog i ljudskog, može biti itekako zanimljiva šutljivoj većini koja vjeru eksplicitno ne ispovijeda, ali mutno naslućuje da "nečega ima". Kažem, sve bi to moglo, ali i ne mora. Naime kršćanski odgovor na ljudsku patnju piscu je od koristi samo ako ima na umu da piše za ljude koji taj odgovor ne prihvaćaju ili ne razumiju. S druge strane, nema dokaza da su pisci vjernici bolji pisci od onih koji se nedjeljom ujutro oporavljaju od mamurluka ili odlaze igrati mali nogomet.

Zadivljenost Isusom Kristom i literaturom u mojem su sjećanju povezane, a svjestan sam ih od djetinjstva. Zbog želje da bolje upoznam prvoga, postao sam praktičan vjernik, rimokatolik, a zbog nakane da se bavim pisanjem, napustio sam zvanje i, kao najstariji brucš na godini, upisao studij kroatistike. *Bog i književnost* još mi je uvijek simpatičnije geslo od nekih sličnih. "U svemu sam tražio mir, ali ga ne nađoh nigdje osim u kutu uz knjigu", rečenica je Tome Kempenca koje se svakodnevno sjetim. Nedjeljom, pak, slušam u crkvi Kristove riječi: "Mir vam ostavljam, mir vam svoj dajem. "Za mene su ta dva obećanja mira jedno: oba, nažalost, neostvariva na ovom svijetu.

DOK DJECA SPAVAJU

Djeca se uspavljaju uz zvuk centrifuge, uključene navečer zbog jeftinije struje – Mihovil je oko vešmašine nacrtao njezinu buku: b-b-b-b-b-b-b...

PONOĆNA CENTRIFUGA

Dok djeca spavaju, kod nas se vrti centrifuga. Ubrajam se među petsto tisuća ljudi, točno koliko ih se borilo i u ratu, koji čekaju jedanaest sati i jeftiniju struju kako bi mogli početi obavljati kućanske poslove (peglanje, kuhanje, kupanje, pečenje, mužnja krava, brijanje svinja). Žena prebire neplaćene račune kao špil karata, a ja sjedim pred praznim ekranom i smišljam tekst koji mi nitko neće platiti. "Moraš si naći lukrativniji posao", rekla mi je producentica BBC-ja za koju sam radio neki fuš kad je čula da se bavim pisanjem. Da, znam, bilo bi daleko bolje da postanem hrvatski alkemičar i šutnju pretvorim u zlato.

Ali kako da šutim kad mi toliko toga ide na živce. Ide mi na živce hrvatska desnica jer su svi nacisti, a geslo im je lijepo formulirao Anto Kovačević: "Hrvati, imate se pravo roditi, imate pravo raditi i imate pravo umrijeti za Hrvatsku". Ide mi na živce hrvatska ljevica jer su svi boljševici, poslušni Lenjinovoj uputi nesnalažljivim partijskim kolegama na terenu: "Ako imate problema s vašim intelektualcima, javite mi i sredit ću to". I jedni i drugi žele društvo u kojem, kako kaže James Madison, svi građani "isto misle, osjećaju i žele". Kad su Vrazu ponudili da pjeva o Slozi (hrvatskoj, dakako) to je prezirno odbio: "Jer ne ljubi moja duša što ljubi i pjeva svaka druga šuš." Divan primjer Sloge kako je zamišljaju šuše našao sam u novom izdanju *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*. I. B. Mažuranić napisala je da je hrabar kao *Kraljević Marko* što su poslije promijenili u *vitez*; kad jednom otvorite Pandorinu kutiju političke prevrtljivosti, zbilja možete zamisliti Hlapića po volji svakom režimu: hrabar kao solunac, pa četnik, ustaša, partizan ili dragovoljac Domovinskog rata. U ovom izdanju Pajo Kanižaj prepričao je hrvatsku Andersenicu besmislicom: Hlapić je bio hrabar kao Hlapić.

Nisam čovjek od akcije i nikada neću objaviti *Manifest kulturnim proleterima*, nikad neću osnovati *Društvo nesvrstanih pisaca*, nikad neću mobilizirati *Književne brigade*. Još kad ne bih smio lajati, otišla bi mi zadnja nada da što mogu promijeniti. Jer da ja popisujem stanovništvo, prvo bih pitao: "Vjerujete li da se štogod u Hrvatskoj može promijeniti?" One koji bi odgovorili potvrdno, popisao bih u rubriku *živi*, a one koji bi odgovorili niječno, pristojno bih pozdravio i otišao dalje. Privilegij da stvari mogu mijenjati imaju samo živi. Oni koji su se toga prava odrekli, umrli su i prije medicinski utvrđene smrti.

Prije petnaestak godina prijatelj mi je pokazao savršen opis pakla u jednoj knjizi. Pisali ste u školi test, učitelj je pokupio papire, izašli ste iz učionice i na hodniku komentirate s prijateljima pitanja i odgovore; odjednom poželite nešto u testu promijeniti - nije bitno je li

vaš odgovor točan ili ne, bitno je da biste željeli nešto promijeniti, ali ne možete: i tako u vječnost... To je pakao! Centrifuga se vrti sve luđe, vešmašina skače, a meni je pomalo žao naših malaca što su se rodili u zemlji čija je javna uprava zamršena, zatvorena i prepuštena na milost i nemilost interesnim skupinama, kad se privatni interesi predstavljaju kao “ostvarive” i “praktične” potrebe, kada vlast od građana zahtijeva pasivno prihvaćanje i, kako kaže Habermas, razara politički i kulturni život. *Čovjek mase* Ortege y Gasset svuda je zavladao, neodgovoran, površan, nezainteresiran za budućnost i nasilan.

Teško se othrvati centrifugi. Obožavam Johna Cleesea, ali ni on nije što je nekad bio: rekao je da se više smijao dok je bio mlad. Kao montipajtonovcu činilo mu se da je dovoljno narugati se gluposti i ludosti pa će se stvari srediti. Sada misli obratno: svijet je posve poludjelo mjesto s malim oazama normalnosti. Zbog toga mu je teže i smijati se i nasmijavati – ne vjeruje da se svijet može popraviti smijehom. Kao da vjeruje da će laž uvijek postajati istina, a da će istina uvijek postajati laž. Ali laž nije istina, a istina nije laž.

Dok čekam u redovima pred uredima, ordinacijama i šalterima vrijeme kratim čitanjem fotokopiranih self help natpisa na zidovima. Parafrazirat ću jedan od njih pripisan, apokrifno ili ne, Majci Terezi:

Novinar je tužio zagrebačkog gradonačelnika jer mu je uskratio informaciju, ali sud je tužbu odbio. Pa što? Neka novinar i dalje postavlja nezgodna pitanja.

Pilota je Croatia Airlines otpustio jer je rekao da se zapošljavaju piloti bez kvalifikacija. Pa što? Neka i dalje govori istinu.

Playboy je pjesnikinju slikao голу na oltaru. Pa što? Samo su otkrili mjeru svojega licemjerja: ti borci protiv predrasuda ne bi imali hrabrosti snimiti je na Oltaru domovine, grobu Franje Tuđmana ili zamotanu u hrvatsku zastavu.

U svaki četvorni centimetar zemlje morate osam puta zapiknuti šipku da vidite da u njoj nema mina, a novac je netko pokrao. Pa što? Vadite mine i dalje.

Predajete djeci iz besmislenih udžbenika? Pa što? Predajte im i dalje.

Vozite vlak, a ne znate hoćete li imati posao i sutra? Pa što? Vozite ga i dalje.

Njegujete bolesnike, a smanjili su vam plaću? Pa što? Njegujte ih i dalje.

Pišete, a ne plaćaju vam? Pa što? Pišite i dalje.

Znam da ovo zvuči glupo, ali vjerujem da je baš tako: hrvatska Levijatanija prepuna je ubojica duša i njihovo je da nas ubijaju (u pojam). Naše je da ne umremo kad nas pogode i da stvari popravimo. Zahvaljujući živima vlakovi i dalje voze, bolnice liječe, trgovine rade, požari se gase, a lopovi privode. Ironijom sudbine oni u kupeima prvog razreda, oni u krevetima privatnih klinika, oni s kolicima prepunima hrane, oni iz požara često su već mrtvi; sami su sebe ispisali iz popisa živih i opterećuju državnu statistiku lažnim podacima.

U onoj knjizi autorica nije samo opisala pakao nego i raj. Cijeli dan mislite na Njega, od jutra se uređujete za Njega, izlazite u grad i šćete ulicama sve u nadi da ćete negdje ugledati Njega. I eto ga, a vi protrnete: On vam priđe, nasmiješi se i primi vas za ruku – i tako u vječnost... To je raj! A ja, dok tonem u san uz zvuke ponoćne centrifuge, pitam se što bi bilo da je četnički nož htio da rat preživi Goran Kovačić, a ne Janko Bobetko koji je poslije dobio vilu u Goranovoj ulici i odbijao poziv u Haag. Bi li Goran sjedio u vili u Bobetkovoj ulici? Uto moje načete živce pohađa Hlapić i pita me bih li napisao za njega da je hrabar kao General? “Ma pusti politiku, dobri moj Hlapiću”, kažem ja njemu, “i radije me povedi sa sobom do kuće s plavom zvijezdom, do kuće u mojem srcu.”

Gdje nema privatne inicijative pojedinaca, vlada politička tiranija (znam tko je to rekao, Ivan XXIII). Znam da će Hrvatska i dalje biti jedna od zemalja najzagađenijih minama, da je Tuđmanov i Titov kult neiskorjenjiv, da su škole užasne, a blasfemija svakodnevna, ali ako jedan tekst predstavlja nekoliko čistih četvornih centimetara, to je već nešto. A *nešto* je beskonačno veće od *ničega*, između njih je razlika kao između života i smrti.

I da ponovim: laž nije istina.

OGLEDALO BEZ STAKLA

U *Društvu mrtvih pjesnika* Robin Williams glumi učitelja koji kaže učenicima da je jezik izmišljen zbog zavodjenja žena; meni se prije čini da je izmišljen zbog uspavljivanja djece. Mihovil nam nikad nije dao da ga uspavljujemo pjevanjem – dapače, tukao bi nas pritom – pa smo ga uljuljkivali u san beskrajnim pričama. I tek bih potom smio ustati i odbauljati do knjiga, naprežući se da štogod shvatim.

Osjećao bih se pritom kao onaj liječnik iz Krležine balade *Sectio anatomica* – ukrao je ženu s groblja i potajno je odnio na tavan da je secira. Tajnu koju je tražio nije mogao doznati dok je bila živa; to što je tijelo za života govorilo, raslo, plakalo, rađalo, ljubilo, starjelo, bolovalo ili spavalo liječniku nije bilo od pomoći. Sad kad je žena hladna i mrtva, liječnik želi raskomadati tijelo, ukloniti ga, i tako doći do spoznaje, sve po receptu Augustea Comtea, za koga se *muškost inteligencije* sastoji u traganju za zakonima, za konstantnim odnosima među promatranim pojavama. Doista, liječnika u baladi izrijeком interesiraju kosti, zglobovi i crijeva, dakle, ženina struktura.

Taj je jadan liječnik ženu od silne želje da je učini čitljivom jednostavno raskomadao. Liječnici su – kao i profesori jezika i književnosti poput mene – skloni čitanju, samo što čitaju ljudsko tijelo: čitaju povijesti bolesti, nalaze, rezultate laboratorijskih pretraga; iščitavaju snimke, grafikone, tabele; proučavaju medicinske časopise i knjige u kojima su opisana tijela, organi i bolesti; očitavaju toplomjere, tlakomjere i EEG-e. Ne samo da su u stanju dati dijagnozu a da pacijenta i ne pregledaju nego im je dijagnozu vjerojatno lakše dati ako im ne smetamo mi s proturječnim tjelesnim simptomima, ako se suoče s preglednom medicinskom dokumentacijom. Liječnikov pogled u baladi prošao je kroz ženu i izgubio se u mutnom i tamnom beskraju, *tranširajući* ženu nije otkrio ništa (odnosno otkrio je *Ništa*). Raščlanjeno (analizirano) tijelo bilo je jednako nečitljivo kao i neraščlanjeno (neanalizirano), a *dijagnoza* svijeta pokazala se nemogućom.

Kao što se i na živom tijelu uvijek nazire nešto ispod kože, tako se i poezija nikad ne može čitati posve naivno, *organski*, bez ikakve analize. Kao profesionalni čitatelj – ne baš doktor književnosti, eventualno bolničar – težim čitanju posve lišenom naivnosti, a mrtvi pjesnici leže preda mnom raščlanjeni, razglobljeni: njihovo *organsko* jedinstvo nije više moguće uspostaviti a da se čin seciranja ne zaboravi. Namjeran zaborav nemoguć je kao i oživljavanje mrtvaca, način na koji se sa ženom iz balade moglo komunicirati za života

postaje nemoguć nakon njezine smrti; žena se mogla rastaviti da bi se čitala na nov način, ali više ne postoji mogućnost da se ponovno sastavi. Oba čitanja žene, međutim, skrivaju njezinu tajnu. Ako je tijelo žene zapravo tijelo pjesme mrtvih pjesnika, onda nam pjesma *Sectio anatomica* kaže da zapravo šuti. Pjesma je zrcalo koje odražava samo sebe, tijelo liječnika je tijelo pjesnika, a on noću čini isto što i bludnice i vještice – smrtni grijeh.

Krležine Balade me fasciniraju: ondje se vještica naziva i *smuda*, odnosno kurva. Vještica/kurva opisana u *Planetarijumu* ujutro se izuva, a navečer obuva – živi obratno od purgara; ona se svoje *meštrije* (alata, tj. spolnih organa, ili zanata, tj. spolnih odnosa) ne srami: njezino tijelo leži rastvoreno bez tajni, kao tijelo žene na obdukcijском stolu. Striptiz koji izvodi kurva povećava žudnju muškarca za njezinim tijelom, a striptiz koji izvodi žena prilikom sekcije (skidajući i kožu, razgolićujući se do zglobova, crijeva i utrobe) povećava žudnju (i opet muškaraca) za istinom. Iako se kurva sebe ne srami, na sram je podsjeća društvo poštenih građana. Možda i zato što ih plaši, obilježuju njezino tijelo. *Smuda*, osmuđena, dobila je ime po užarenom željeznom žigu – *signare cum ferro* – koji bi joj utisnuli u obraz. Ne samo da se sramni žig izrađuje u negativu nego je i znak u negativu: utiskuje se kurvi u obraz kao znak da više nije čist (za razliku od obraza poštenih građana), a da ironija bude veća, žig ima znak ljiljana (čistoće koja je ipak odlika društva). Čist obraz društva, prljav obraz kurve; čistoća društva ogledava se u ljiljanu utisnutom vrelinom željezom; žig u negativu predstavlja zrcalo između kurve i društva.

Dok se kurva noću grešno spaja s čovjekom, vještica to u *Nokturnu* čini s đavlom, a u *Planetarijumu* s pjesnikom komu daje *vračstvo* (vradžbinu/lijek) i u *žveplenom risu* pokazuje zvijezde iz kojih dalje istječe čitava hrvatska povijest. Pjesnik se ondje uspoređuje s *Lutoranom*: gladan je, tužan, vuče se po blatu, svi po njemu udaraju i pljuju kao po psu, a honorar mu je *pranger* na kojem je *Poet propet!* Pjesnik, dakle, sebe izjednačuje s Isusom, on je *Atlas*, *Tverdostenec*, izvor Pravde i pioner, a za nagradu dobiva *lavorični venec*. Pjesnik/Lutoran (protestant, kršitelj normi poput liječnika koji krade leševe po grobljima) istovremeno je *na ognju peklenskom zežgan*, ali sve to može podnijeti jer svijetom putuje *v roke noseč liljom cvet!*

Odakle pjesniku u ruci cvijet ljiljan s obraza kurve? Homeopatija vjeruje da tvar koja zdravome izaziva bolest, tu istu bolest i otklanja oboljelom. Napitak koji zdravome izaziva mučninu, otklanja mučninu oboljelom; naočale koje onima zdravog vida mute pogled, omogućuju čitanje onima kojima je vid oslabio. Moglo bi se reći i da je seciranje zapravo homeopatska djelatnost – seciranje mrtvaca, koliko god pobuđivalo u liječniku osjećaje

odvratnosti i groze, treba donijeti zdravlje živima; sutrašnja nada i spas ljudi ovise o noćasnjem beznađu i propasti *medikuša*.

Žudnja za znanjem, očitovana u tome da liječnik želi učiniti tijelo čitljivim, ostaje ipak nezadovoljena. Liječnik našeg doba koji želi prirodu podvrgnuti zakonima, a ne može, zrcali pjesnika našeg doba koji želi biti prorok, a nema što prorokovati. Budući da je *vraštvo* lijek, liječnik je vještac: liječnik/pjesnik čini smrtni grijeh, kao i kurva i vještica. Liječnik ne secira ženu toliko zbog sebe koliko zbog budućih pacijenata; pjesnik piše za sebe, ali i za čitatelje. Po tom ni tijelo ni pjesma nemaju smisla ako ostanu nepročitani. Zadnja je želja Walta Whitmana bila da se njegov mozak sačuva i prouči, da se tako njegov genij otkrije *postumno* (ponovno misao da nepročitano tijelo manje vrijedi od pročitanog, da živo tijelo skriva tajnu koju će otkriti mrtvo). Krleža se bojao da ga nakon smrti neće čitati, da će biti zaboravljen (tj. da će ga zakopati i popišati mu se na grob). Pjesnik, dakle, želi da ga *iskopaju*, da ga čitaju.

Mrtve pjesnike mogu čitati na dva načina: *u komadu*, da ih balzamiram, ili analitički, da ih seciram. U oba slučaja moram rasporediti tijelo pjesnika (tj. pjesama) i odlučiti što ću učiniti s utrobom (s *crijevima*): u prvom ih slučaju moram baciti i pjesmu higijenski zašiti, a u drugom ću po crijevima prekapati, tražeći "spoznaj", "znak" ili "duh" (sve se to spominje u *Sectio anatomica*), koji će mi vječno izmicati. Tako, na koncu, na obdukcijском stolu leži pjesnik u tijelu svoje pjesme, pjesme što o sebi govori da šuti, a nad njim je nagnut, u tami, omamljen, zgrožen i zapanjen, zgađen i intrigiran, zauvijek znatiželjni čitatelj.

"Špiگل brez stekla, kipec bez rama" (tj. *Zrcalo bez stakla, slika bez okvira*) stih je iz *Planetarijoma*. Staklo za Krležin špiگل pruža homeopatija koja umeće vrlo tanko tijelo zrcala između liječnika i pacijenta: liječnikova bolest znači pacijentovo zdravlje, pjesnikova agonija stvara poeziju, žigosanje kurve ljljanom predstavlja zrcalni odraz društva. Liječnik zrcali pjesnika, mrtva žena poeziju, seciranje čin čitanja. Odnos inverzije između pjesnika i kurvi nalazi se na prvim stranicama *Balada*: *smude* su prve osobe kojima se Petrica obraća, njegova izabrana i idealna publika; pjesnik govori, kurve šute. Drugi je odnos reciprociteta na kraju *Balada*: kurva/vještica Betika kuha, pjesnik pije ono što mu je pripremila - neizrecivo odvratni napitak koji mu izaziva zvjezdanu viziju.

Ako se tanko tijelo zrcala doista umetne između liječnika i njegove zagrobne pacijentice, spojene u makabričnom zagrljaju, nastaje neka vrsta kentaura koji ima glavu muškarca i utrobu žene. U beskrajnoj Krležinoj ironiji liječnik je taj koji kopa po vlastitim crijevima, a pjesnik završava *Planetarijom s kervavimi nokti v drobu*. Tako sam i ja noću bio, nagnut nad

knjigama, vlastitim ili tuđim, zaboden naglavačke u vlastitu nutrinu. Nije to neka sreća: poraz *muške inteligencije* nedvojben je i potpun. Okvir za sliku muškarca/pjesnika/liječnika i žene/kurve/vještice jest razudba koja se odvija na tavanu (u gornjim duševnim katovima), a ne, recimo, u podrumu – muškarac je taj koji se penje u kontrolni toranj. Istovremeno, liječnik prekapa po ženinim crijevima (donjim dijelovima tijela), a ne po mozgu ili srcu – za ženu su rezervirani smradni, truli unutarnji organi, otvoreni za parenje s đavlom ili za francusku bolest – u svakom slučaju za smrtni grijeh u kojem je vječno sjedinjena s muškarcem.

Nisam se ipak osjećao ugodno kao Poet koji je propet kao Isus – Isus koji se skriva u baladi *Stric-vujc* pod šifrom *smujin sin*. Srećom su nakon Mihovila stigle još Tamara pa Klara – i večernji su odlasci u krevet postali tako komplicirani da bih se tijekom njih jednostavno srušio i zaspao uz dijete koje bih uspavljivao. Oslobodio sam se traganja za Krležinim mirisnim pjesničkim ljiljanom što niče iz trule sifilitične kurvine utrobe. Beskrajna rečenica što mi se vrti u snu za to vrijeme puca, a na tim napuklinama nastaju nove spirale koje opet pucaju i tako u beskonačnost, pa kad me Klara ujutro probudi, nisam nikad praznih ruku.

NOĆ JE OPASNA

“Bojim se krumpira!” vikala je mala Tamara još pola godine nakon što je vidjela jednu reklamu s vampirom. Budući da je pobrkala zlokobnog sisavca krvi s nedužnim gomoljima, dugo je trebalo dok se ohrabrila zagristi pomfrit i pire. Noć je zbilja opasna, ali ne mislim pritom na duhove, vampire ili mace papučarice. Bez ikakve hvale mogu reći da sam i ja bio veliko dijete i da vrlo dobro znam kako se velika djeca zabavljaju; ne mogu se jedino načuditi kako sam iz svega toga uopće izašao živ. Sve što čitam u crnoj kronici moglo je zadesiti i mene: gimnazijalka koju su totalno pijanu doveli na otrežnjavanje i tamo je svezali na krevet potrbuške pa se ugušila u vlastitoj bljuvotini; mladić koji je ušlagiran zaspao na deset metara visokom zidu i u snu pao s njega; klinci stradali na mjestu suvozača; maturant koji je skočio u bazen bez vode i zgnječio si mozak – i ja sam jednom skočio, srećom na noge. Samo vrlo glup roditelj može misliti da netko u drugom ili trećem razredu gimnazije može u dva ujutro reći *NE* petoj rundi pića, ponuđenoj drogi, noćnoj automobilskoj utrci ili seksu (barem ja nisam nikada čuo za takav slučaj).

Roditelji se mogu samo nadati da djeca neće sama i usred noći piti, tući se, juriti autima, drogirati se i raditi novu djecu, nego se samo bezazleno družiti s vršnjacima. Misle da njihovi četrnaestogodišnjaci i petnaestogodišnjakinje mogu u jedan ujutro donositi odluke kao zreli ljudi. Ali ne mogu: takav je teret pretežak za dječja leđa – i vrlo ih lako može slomiti. Dečki i cure ne mogu u takvim situacijama reći *NE* jer su to situacije u kojima se *NE* jednostavno i ne može reći. Ali za djecu nema milosti. Svaki dan prolazim pokraj kafića u kojem je šesnaestogodišnjakinja kolabirala od cuge: kafić mirno radi. Ovako mi je prijatelj opisao proslavu rođendana svoje kćeri s vršnjacima iz prvog razreda gimnazije: jedna od frendica došla je s bocom votke i pola podijelila, a pola sama zdrmala. I onda je moj prijatelj pozvao njenog oca i predao mu to polusvjesno biće.

Dobro se sjećam kako je teško odrastati, kako je užasno stajati na obali dok osvijetljeni brod zabave plovi u noć bez vas. Odrastanje i jest vrijeme u kojem se sumanuto brinemo da ćemo nešto propustiti, da će se nešto važno dogoditi bez nas, da će svi otići na neko fantastično mjesto, a nas ostaviti. To nije istina: umjesto zabave uvijek smo nalazili iste ljude na istim mjestima koji su uvijek bili jednako odjeveni i uvijek govorili iste stvari. Moji su tinejdžerski tulumuli tonuli kao po nekoj paraboli, uz sve više popijenog pića, uz sve više popušenih cigareta, uz sve veću štetu na autima, zidovima, plućima i srcima; tjeme te parabole označavala je hitna pomoć i odlazak u bolnicu. Liječnik je moje jadno stanje pogrešno

pripisao uživanju droge, tako da mi valjda i dan-danas stoji u nekom kartonu da sam (bio) narkić. A istina je tužna i smiješna – ja bih svakako tih dana posegnuo i za drogom, samo da ju je bilo lako naći kao danas.

Roditelji ne smiju reći *NE* djeci ako se odluče otrovati alkoholom, izvrnuti autom na krov ili ujutro doći doma s barutom na rukama. Ja pak ne vidim u tim stvarima ništa zabavno. Četiri srednjoškolke koje provode zimu na štengama ispred Svete Marije na Dolcu ispijajući boce vina neće samo dobiti hemoroide i upalu jajnika: one su na rubu očaja. Ako su njihove zabave poput onih kakve su bile u moje vrijeme, to su sve mračni užasi, bezizlazne ulice, paranoični kaosi i uvod u suicid. Osim toga statistika kaže da je jedna od njih već bila seksualno, fizički ili emocionalno zlostavljana, a da tri neće dobiti nikakvo obrazovanje spomena vrijedno.

Rabljeno iskustvo ništa ne vrijedi; svatko mora steći vlastito. Kamo sreće da je mladima stjecanje iskustva olakšano. Kod nas ne funkcioniraju vrlo jednostavne mjere kao što su zabrana prodaja cigareta i alkohola djeci ili restrikcije u vezi s filmovima, baš kao što vas policija neće zaustaviti ako dijete vozite u autu bez posebnog stolca i remena. Hrvatska je četvrta u civiliziranom svijetu po broju ubojstava iz vatrenog oružja, jedanaesta po samoubojstvima, dvadeset prva po ubojstvima ostalim metodama – ona nije lunapark nego vrlo opasno mjesto čak i za odrasle.

Ako mladi danas bježe, znam dobro i od čega bježe: od roditeljskog gnjavljenja, od glupe škole, od licemjerja, besciljnosti i besperspektivnosti, od besparice i bespomoćnosti. Priveđe li ih policija, samo će povećati njihov bijes. Ali noć je opasna: dvaput sam u mladosti bio napadnut noću, i to oba puta pred svojim neboderom. Kod nas je normalno da se djeca noću sama vraćaju iz škole – a popodnevna nastava nije nezamisliva samo u Americi nego ne postoji ni u Poljskoj, a nije postojala ni kada su nam Poljaci bili socijalistička braća. To jest: nije djevojčica kriva što je u sedam navečer bila silovana na povratku iz škole u Savskom Gaju; krivnju snose oni koji su smatrali da je normalno da se djevojčica noću sama vraća doma. Odnosno: normalno mi je da su u Splitu roditelji parkirali auto na suncu, zaključali unutra dijete i otišli na plažu; atipično je za Hrvatsku da je došao policajac, razbio staklo i spasio djetetu život.

Teško je reći *NE*: sjećam se jednog tuluma koji se oko tri ujutro sveo na bacanje čaša i tanjura o zid; to mi je bilo dosadno pa sam, požnjevši prezir škvadre, otišao doma spavati i propustio dolazak policije. U ružičastom crtiću *Mjesečeva ratnica*, koji Tamara obožava, djevojka kaže prijateljici neodlučnoj da je prati u neku pustolovinu: "Ali zadužene smo za

skupljanje lijepih uspomena.” Ja sam posjetio masu mjesta gdje nikakvih lijepih uspomena nema niti će ikada biti: nikad u dva ujutro nisam doživio ništa lijepo niti sam čuo išta pametno, a više puta sam gotovo zaglavio. Rasvijetljeni brod zabave neumitno tone i povlači sve putnike sa sobom. Noću kruže luđaci, a vi ste sami, prepušteni sebi. Možete postati njihovom žrtvom ili se u njih pretvoriti. Noć je opasna, i to je sve.

X... E... S...

“Jelda sam se ja kada sam se rodila smijala?” pitala je jednom Tamara kad je čula da bebe po rođenju prvo zaplaču.

“I kreveljila, i glupirala”, kažem ja. A prije rođenja?

“Najprije nas nije bilo, onda je bila jedna kuglica, pa su se kuglice razmnožile, pa su nam narasle ruke, noge, glava, oči, uši i ostalo”, tako si Tamara i Mihovil tumače život prije rođenja. A još prije?

Kolegica mi je ispričala anegdotu: sin njezinih prijatelja, prvašić, našao je roditeljske porniče dok je bio sam doma i sve ih pogledao. Poslije toga, kaže kolegica, dječak se ponašao malo čudno. Kolegica je pretpostavila da osuđujem roditelje. Točno. Da je dječaka susjed namamio u stan i pustio mu te filmove, roditelji bi prevrnuli nebo i zemlju da se perverznojaka zatvori; ovako je to samo šaljivi nestašluk.

U hajci na pedofile krivci se izvuku. *Mi nismo goli zbog slika, mi smo goli zbog ljeta i zato što smo živi*, kaže nudistica u jednom fotoalbumu Jocka Sturgesa koji stalno lavira između umjetnosti i optužbe za pedofiliju. Manje umjetnički, nimalo erotizirani, jesu videozapisi s nudističkih druženja na kojima djeca i mladi vježbaju jogu, bave se aerobikom, biraju Miss vrtića i otvaraju rođendanske darove. Da ih tko potajno snima, bio bi uhićen; ovi nisu snimljeni potajno. Kada sam napisao tekst o tome, da pokažem kako se iza raširene i neupitne prakse odvođenja djece na nudističke plaže skriva seksualno zlostavljanje – a svjedočenja Colette Marie i Nikki Craft s web sitea *Nudist Hall of Shame* nadopunila su šutnju o tome u Hrvatskoj – pola mladih žena u redakciji reklo mi je da su i same imale vrlo neugodna iskustva s tim.

Djeca na nudističkim plažama izvrgnuta su patnjama, a u klopci su jer im se takvo ponašanje predstavlja kao “zdravo”, “prirodno” i “normalno”. Roditeljski argument *Pa svi su goli* ništa ne mijenja na činjenici da se i dijete mora skinuti. Stid je perverzno invertiran: neprihvatljivim se ponašanjem smatra biti odjeven. Budući da odjeveni skreću pažnju na sebe, a djeca se žele konformirati i biti prihvaćena, roditelji imaju moćno oružje da slome otpor. I mene su kao dijete vodili na najlon plažu, kako se tada zvalo sve u vezi s FKK-om. Mrzio sam sve u vezi s njom i nisam nikako mogao shvatiti zašto se moramo kupati goli; roditelji, zauzvrat, nisu mogli shvatiti zašto me smeta *Freie Körperkultur*. Collette Marie mi

je pomogla uvidjeti što: i ja sam se u cijeloj toj slobodi osjećao kao u zatvoru. Atmosfera je doista bila nezdrava: muškarci koji se voajerski šeću plažom i razgledavaju vizualnu ponudu; jedan je čak i masturbirao hodajući; homoseksualci odvojeni na jednom rtu, kao da su kužni; tek poneko dijete koje je uspjelo isposlovati milost da zadrži gaćice na sebi; čak i pravi pravcati pedofil koji je jednom sjeo pokraj mene, ali moj ga je otac otjerao i prije nego sam shvatio o čemu je riječ (sjećam ga se kao danas: bio je zelen od straha; policiju nije nitko zvao); stariji čovjek koji fotografira djevojčicu od trinaest-četrnaest godina za uspomenu – i sve to u samo jednoj uvali. Odahnuo sam kad sam se konačno izborio da ne moram odlaziti onamo, ali bilo je to tek u pubertetu.

Opasni pedofil neće snimati kamerom i neće potapšati dijete u parku – on želi s djetetom biti nasamo. Jasno, prije mora zadobiti dječje povjerenje i navesti da svuku odjeću; ako su dijete mama i tata već ispunili povjerenjem i svukli, slomili su dvije glavne obrane. Erotizirana atmosfera povezana je s prisilom u obitelji, a kućni vidio idući je korak. Pornografija izaziva učinke, a jedan je od najpogubnijih da stvara obrasce za nove pornografske filmove; za njih trebaju glumci – odnosno performer, jer se u takvim filmovima glumi samo donekle – i slike se tako umnažaju u beskonačnost. Collette Marie pedofil je prvo slikao na plaži, a tek potom dodirivao; otac je zaplijenio snimljeni film, ali ga je sačuvao, dao razviti i pokazao gostima s ostalim obiteljskim fotografijama s ljetovanja.

“X... E... S...” sricala je Tamara slova s jednog od mnogih sličnih zlatnih lanaca kojima je bio ukrašen izlog dućana s cipelama. “Tata, što znači iks-e-s?” pitala me, ona koja od treće godine ne dozvoljava da uđem u kupaonicu ako je gola. Stid je urođen, baš kao i znatiželja.

SVE ŠTO KAŽETE MOŽE SE UPOTRIJEBITI PROTIV VAS

Iako vjerujem da je iskreni razgovor zadnja nada za naše balkanske gudure u kojima je glavni oblik flore trska napola slomljena, jedino svjetlo potječe od stijenja što tek tinja i gdje nema nijednoga srca koje rat nije slomio – jer iskren razgovor može najbolje osvijetliti uходу u mraku, skinuti masku s lica ili, uostalom, i samo lice – mislim da u tome ne treba pretjerivati. Djevojčica Robert iz romana Amélie Nothomb bila je u školi najgora u svim predmetima, sa samo jednim talentom, ali genijalnim – za ples. Cijena koju je u Pariškoj baletnoj školi morala platiti da bi mogla letjeti – jer ples je za nju značio let – bila je visoka: ondje je toliko gladovala da su joj kosti postale šupljikave poput spužve. I nakon što ju je anoreksija učinila doživotnim invalidom, skrbnica joj je ponavljala da je debela i da si je sama kriva što su je na štakama izbacili iz škole.

U toj je obitelji bilo kao i u mojoj: neriješena prošlost, prešućena pitanja, osjećaji uskraćenosti, nemoći i bijesa onemogućili su svaki razgovor. Premda se takve obitelji katkad i fizički odvoje, i njihovi pripadnici odu svaki na svoju stranu svijeta s nadom da se više nikada neće sresti, još češće žive zajedno i predstavljaju samo maketu ljudskih odnosa. Ti razgovori budu prazni, prigodni, kurtoazni, neiskreni i besmisleni. Ni slučajno se ne dotiču bolnih tema – što je pouzdan znak da postoji konsenzus oko toga koje su to bolne teme. Ti su razgovori uvijek iste partije šaha, vođene uvijek istim figurama, uvijek s istim otvaranjima i uvijek s istim matovima, patovima i remijima.

To nije slučajno: sve što kažete može se upotrijebiti protiv vas, a i hoće. Riječ je o smrtonosnoj igri koja počinje tako da vas netko ne pozdravlja, ne pita za mišljenje i odlučuje umjesto vas. Agresija je suptilna, opipljivih tragova nema, svjedoci neće potvrditi da je nasilja uopće bilo. Razgovori se prekidaju, nastaju nejasne situacije, ljudi odbijaju odgovornost i primjenjuju bezbroj drugih finesa, a najluđa je da glume žrtve: kada su mediji otkrili da naš veleposlanik tuče ženu, on je sebe prikazao kao žrtvu medija! Marie-France Hirigoyen zlostavljače naziva jednostavno perverznim osobama. Ako je perverzan bračni drug, reći će da ne zna ništa o tome, da u ovom trenutku ne može dati više, da ste krivi vi, da se ne može sve riješiti, da ga tjerate od sebe i da nema o tome što reći. Ako su perverzni roditelji, govore da ste im uništili mladost, da zbog vas nisu studirali, da ste majci razderali utrobu, da ih ne poštujete i da ste prema njima neiskreni. Ako su perverzni kolege na poslu, uzdišu, gledaju u pod, ogovaraju vas, isključuju i izoliraju. Ako je perverzan šef, ne želi s

vama razgovarati, daje proturječne naloge, pretrpava vas poslovima, prisvaja vašu postignuća, okrivljuje vas bez razloga, kopa vam po smeću ili kompjutoru nakon što odete doma. Perverzni hoće samo jedno: kontrolu. Hrvatski veleposlanik svojedobno nije samo tukao ženu, on joj je propisivao i kako da pali svjetlo i kako da spušta čašu na stol.

Žrtva isprva izbjegava sukob da ne dođe do prekida odnosa (jer žrtva voli supružnika, poštuje roditelje, treba posao). No dok su u prvoj fazi žrtve samo paralizirane, u drugoj budu uništene. Budući da nastrani nikad ne napuštaju plijen, žrtva se prije ili poslije pobuni. Njezin otpor razotkriva nastranu strategiju. Čim je žrtva pokazala osjećaje, treba je ušutkati, a za to služe uvrede, poniženja i ismijavanje. Nasilnik nije lakanovski *zaljubljen u mržnju*, on žudi za tuđim duševnim dobrima, on se boji da ih neće uspjeti oteti, on osjeća čistu mržnju. Tu mržnju zlostavljač projicira u žrtvu i u njoj vidi sebe, kao u ogledalu: razorno, nasilno i opasno čudovište. Budući da nasilnik smatra da žrtva ionako zaslužuje da je maltretiraju, svako odbijanje žrtve da se i dalje ponaša kao predmet djeluje mu opasno. Veleposlanik je na kraju oteo supruzi vlastito dijete, s pištoljem u džepu! Djevojčica iz Dežulovićeve *Christkinda* prošla je još gore – remen kojim je zbog odgojnih razloga noću bila vezana, svojom ju je kopčom ubio, ostavivši joj ispod srca dva uboda slična vampirskim ugrizima.

Zašto zlostavljani bračni drugovi trpe zlostavljača, zašto djeca traže roditelja koji ih je odbacio, zašto izmučeni zaposlenici i dalje rade? Nisu mazohisti, tvrdi Hirigoyen, oni su žrtve slučajno, samo zato što ih je nasilnik izabrao. Svi mi imamo male mazohističke i depresivne napukline po sebi, a perverzne ih osobe vješto koriste, poput alpinista, da nam se popnu na glavu. Iskorištavaju naivnost žrtve i parazitiraju na njezinoj vitalnosti – samo da bi vladali i prikrili svoju nesposobnost, u prvom redu nesposobnost da išta osjećaju. A to mogu jer žrtve imaju negativnu sliku o sebi (žrtva je prvo čula da nije ni za što, a onda je u to i povjerovala). Zlostavljači, kao i *igrači* Erica Berna, tako postavljaju igru da ste vi uvijek krivi. Žrtva je zbunjena, sumnja u sebe, osjeća krivnju, boji se, osamljena je i tjeskobna, loše spava i još se gore osjeća. Budući da perverzne osobe i ne pomišljaju na to da se ne mora lagati, sve što im kažete smatraju lažima. Razgovor zato s njima nema smisla – od njih se jednostavno treba odvojiti. Alessandro Baricco u kratkom romanu *Bez krvi* opisao je važnost traume: djevojčica koja je svjedočila ubojstvu oca, ratnog zločinca, pedeset je godina tražila ubojicu čije je lice dobro zapamtila. Trauma je najvažniji događaj našega života, iz nje nikada ne izlazimo, samo u njezinu paklu možemo pronaći ljubav. Zato su zlostavljači tako moćni, odatle njihova tajna moć nad nama. I zato je s njima bolje nemati posla.

Teško je bilo anoreksičnoj Robert preživjeti što joj svi govore da je *debela krava*. Ali izašla je

iz perverznog odnosa i osjetila olakšanje. A ako baš nema nekoga za razgovor u blizini, nema problema: za početak možemo popričati sami sa sobom.

MUČENICI U PELENAMA

Tajanstvena je veza djece i zločina njihovih roditelja. Otac malog Nicolasa iz *Zimovanja* Emmanuela Carrerea trgovački je putnik koji za vrijeme izbivanja iz doma otima dječake, siluje ih i ubija. Nicolas to ne zna, ali njegovi um i tijelo daju signale – piški u krevet, pada razred, ima morbidne maštarije. Šestorica srednjoškolaca u Smrdelju pokraj Zemunika Donjeg jednog su se lijenog nedjeljnog popodneva odlučili opustiti: igrali su malo šah, pjevali, nafrljili Thompsona, izvadili očevu zolju i ruknuli u najbliži beton u dvorištu. Delija koji je o tome napravio izvještaj za Dnevnik rekao je da je “čuvanje oružja u kućama svijetla tradicija toga kraja.” Vrlo je svijetla, čak zasljepljujuća: kada se potegne zolja – a to nije hrđava puška Mandušića Vuka nego ispaljivač pravih pravcatih raketa – nastane eksplozija koja se mjeri u desecima tisuća stupnjeva (a ne u tisućama kako je rekao već spomenuti delija – tisuću celzija ima na upaljaču za cigarete). Nekim čudom nitko nije poginuo ni iza ni ispred zolje: samo je jednom dečku ogrebena noga. Evo što je rekla njegova majka o čovjeku koji joj je umalo ubio sina (i svojeg sina; i još četvoricu sinova): “Nije Krsto kriv. Vrijedan je, pošten i dobar čovjek. Radi po cijeli dan.” A zašto onda ta dobričina čuva doma nešto za što može dobiti od šest mjeseci do pet godina robije? “Bio je u ratu od početka do kraja kao pravi borac, a zolju je vjerojatno sačuvao kao uspomenu.” Smrdelje je manje od Zemunika Donjeg, a ni oba Zemunika zajedno nisu baš velegrad, pa su valjda svi ondje znali što Krsto drži u podrumu – i o tome šutjeli.

Istog je ljeta bio marljiv i onaj u Zagorju koji je u šupi izrađivao oružje za prodaju; i opet susjedi nisu znali čime se bavio; i opet je njegov sin mislio da je tatina kubura prazna kad ju je uperio u vršnjaka; i opet ni HTV ni novine nisu shvatili da se dogodilo nešto važno, nešto što nije ni *svijetlo* ni *vrijedno*. Sretniji su bili slovenski srednjoškolci koji su jedne noći na Pagu upaljačem na nekoliko mjesta progorjeli hrvatsku zastavu. Kad su mame i tate ujutro vidjele čime su ih njihovi vrijedni sinovi odlučili razveseliti, nisu imali vremena reći ni *kurba prasic*: potrpali su u gepeke otroke, ručnike, peraje i luftmadrace i odjurili doma ne pričekavši policiju. “Krivi su njihovi roditelji, to je odgoj”, pisale su naše novine. Je li odgoj kriv za to što je četrnaestogodišnji Haitham, dok se s prijateljima šetao plažom nedaleko od Gaze, iz džepa izvadio nož i bombicu? “Pozivam vas da mi se pridružite u mučeništvu”, rekao je prijateljima koji sada vjerojatno osjećaju grižnju savjesti što ga nisu poslušali. Potom je Haitham napao izraelskog stražara, a ovaj ga je po kratkom postupku ubio. Haithamov otac Asad Abu Shouq, šampion u karateu i časnik palestinske obavještajne službe, zacijelo doma

nije birao riječi govoreći o Židovima. No takva besmislena smrt sigurno nije ono za što je odgajao sina, i nimalo nije ponosan što Haithama šest tisuća ljudi okupljenih na sprovodu smatra *šahidom*, mučenikom, dakle uzorom za nove smrti. Ali roditelji ne mogu djecu zaštititi od svega; inače ne bi poginuo dvanaestogodišnji Muhamed al Durra na kojega je, uhvaćena u unakrsnu židovsko-palestinsku vatru, legao otac da ga zaštiti svojim tijelom.

U Palestini 35% djece u dobi do 15 godina piški u krevet (prije intifade piškilo je 7%); procjenjuje se da u toj nesretnoj zemlji trećina djece pati od posttraumatskog stresa. Piški li u krevet tko od one šestorice koji su slušali Thompsona, čovjeka koji može napuniti Poljud, a nazvao se po pušci? Zvonimir Berković, meni jedan od najdražih suvremenih pisaca, jednog je kobnog ponedjeljka prekinuo pisanje naputaka za poboljšavanje Hrvatske i bacio pogled na televizijski prijenos svečanog dočeka rukometaša koji su nešto osvojili. Uključio se kada je Thompson podignuo ruke i povikao *Za dom*, a masa na Trgu bana Jelačića uzvratila mu je *Spremni!*; kasnije je rekao da je osjetio u sebi *klik* i shvatio da mu je dosta, da više ne može i da se nije isplatilo pisati: "Ništa se nije promijenilo, moji apeli nisu urodili plodom. Upravo je nevjerojatno do koje se mjere to što sam pisao ignoriralo." Iako sam otprilike dvostruko mlađi od njega, osjetio sam sličan osjećaj nemoći. Na jednoj friškoj fasadi dva dečka i jedna cura ispisivali su sprejem U-ove. Vidjeli su da prolazim pa su zbunjeno stali na pola jedne parole; i ja sam se zbunio. I ja sam, kao i Berković, nekad "branio tezu da se Hrvata ustaštvo uopće nije primilo", a sad su preda mnom stajala tri živa dokaza da to nije istina. Što da im kažem? Što im uopće mogu reći? Da se poslije ne grizem, ipak sam im rekao da sam dvaput bio u ratu i da tamo uglavnom nije bilo ustaških sranja pa nastavio svojim putem.

Obuzela me velika resignacija: zbog toga što sam za njih isti onakav mastodont kakvi su mojoj generaciji držali satove povijesti i pričali o tekovinama Revolucije koja se raspadala i pred mojim i pred njihovim očima; zbog toga što mogu shvatiti da ne znaju ništa o endehaziji, ali ne mogu shvatiti da su tako neosjetljivi prema tek obojenoj kući; zbog toga što sam na povratku utvrdio da su klinici, doduše, otišli, ali da su prije toga dovršili napola prekinutu parolu (nešto s Pavelićem). I oni vole Thompsona, čovjeka koji se uspoređuje s Isusom i odjeven u crno paradira s križem – iako na fronti nisam nikad vidio takve križeve i nisam upoznao nikoga tko tipove s takvim križevima ne bi smatrao opasnijima od zapaljenog dinamita. Otprilike sam zapamtio dva Thompsonova nadasve kršćanska stiha: jedan glasi *svijet ću razrušiti, uništiti, zapaliti*, a drugi *bez nje nema ni pakla ni raja, a mislim da nema ni kraja*. Jesu li to možda slušali dečki onoga mirnoga ljetnoga poslijepodneva kad se začuo veliki prasak? Otvor puščane cijevi zove se *usta cijevi*. U imenu Thompson zbilja se ostvario stih Lačnog Franza "na straži puške pjevaju".

Mali Michele iz romana *Ja se ne bojim* Niccoloa Ammanitija bio je sin mafijaša koji je oteo bogatog dječaka sa sjevera Italije i dva ga mjeseca držao zatvorena u rupi čekajući otkupninu. Kada je Michele saznao ono što je znalo cijelo selo, nije imao grižnju savjesti; sprijateljio se s otetim dječakom – koji je u jami izgubio svaki dodir sa stvarnošću i misli da je mrtav te da je njegovo zarobljeništvo zagrobni život – i zamijenio se s njim, kao u *Kraljeviću i prosjaku*. Nicolas iz *Zimovanja* je po otkriću zločina, za što je i sam bio zaslužan, zanimio i nikad više nije progovorio. Michele je spasio i dječaka i sebe, a na koncu i oca jer ga je spriječio da ubije očetoga dječaka.

Djeca doista nisu kriva za zločine roditelja i zato ne treba zanimiti. Riječi nas mogu izdati, ali i iznenaditi. Zvuči nevjerovatno, ali na onom bijelom zidu nije se do danas pojavila nijedna nova parola, iako ima dovoljno mjesta, a čovjek-puška i dalje pjeva. Što se Berkovića tiče, bit njegovih tekstova shvatila je i Tamara još dok je imala samo tri godine. Znala je izvaditi njegove *Dvojne portrete*, okrenuti stranicu na kojoj su Šušak i Gabelica nacrtani kao Kapetan Kuka i Mr Smee pa ih tukla ručicom i špotala: *Zločesti, zločesti!*

Mislim da je to sasvim dobar početak.

ZADOBIVENA KRILA

Svemir kako ga je nacrtao Mihovil: svemir je toliko velik da se s jednog njegova kraja ni svjetlo ne može probiti na drugi kraj, ali za mene je manji od sićušnog dječjeg srca

ČITANJE NEBA

Nebo je toliko željno gledanja da nam se, za razliku od Mjeseca, ljubazno pokazuje sa svih strana, lijeno se okrećući čitavu godinu. Iako je daleko, odlično se vidi; iako je beskrajno, lako se obuhvati pogledom. Zato zemaljski rođaci neba nisu velike i daleke stvari, poput kontinenata, kitova ili piramida, nego malene i bliske: kamen, dijete, knjiga. Pa ipak, retke nebeske knjige ljudsko oko nije vidjelo, riječi te knjige, na glas pročitane, ljudsko uho nije čulo. Ako ih je tkogod i čuo, zadržao ih je, poput Svetog Pavla, za sebe, prenijevši nam samo to da je slušao *riječi koje čovjeku nije dopušteno izreći*.

Čitanje neba nije bezazleno. Meteorolozi danas točnije predviđaju kakvo će vrijeme biti za tri dana nego što su u doba moga djetinjstva prognozirali vrijeme dan unaprijed. Astrolozi su još egzaktniji, ali iz vlastitog redaktorskog iskustva znam da su njihova predviđanja pripremljena za novine često predugačka pa se skraćuju; čitatelj je zbog nedostatka prostora često zakinut za presudne obavijesti o kobnom utjecaju Saturna ili spasonosnom Merkura. Astronomi sa svakim novim otkrićem zapravo znaju manje jer ulaze u dotad posve nepoznata područja. Knjiga na nebu užasna je i bolna tajna – Ivan Apostol je na nebu vidio knjigu ispisanu iznutra i izvana, zapečaćenu sa sedam pečata. I onda je gorko plakao što se nitko nije našao kadar niti da knjigu otvori, niti da je čita.

Smrt je nužan uvjet da se pročita knjiga na nebu. Ili barem surogat smrti: Katarinu Benincasa već su položili u lijes i počeli oplakivati kada je oživjela; ono što je drugima izgledalo kao smrt, za nju je predstavljao zanos u kojem je bila u nebu. Radost okupljenih zbog njezina oživljavanja za nju je bila žalost; oživjela je uz jecanje: "Vidjela sam Božje skrivene stvari i sada sam gurnuta nazad u zatočeništvo ovog tijela." Poživjela je još deset godina i nikad nije ispričala što je vidjela – na sam spomen toga događaja zaplakala bi. Toma Akvinski postavio je 118 pitanja o anđelima i odgovorio precizno na svako od njih, ali kad ih je tri mjeseca prije smrti doista i ugledao, rekao je samo da su sve njegove knjige slama.

Terezija Avilska nebo je i vidjela i nije vidjela. "Shvatila sam da se tamo nalazi sve što se može poželjeti, a nisam vidjela ništa. Rekli su mi, ne znam tko, da je jedino što sam tamo mogla učiniti to da shvatim kako ne mogu shvatiti ništa, te promatrati kakvo je ništavilo sve u usporedbi s ovim. Stoga se kasnije moja duša sramila vidjevši da bi mogla zastati na ikakvoj stvorenoj stvari, a kamoli oduševiti se njome, zato što mi je sve nalikovalo na mravinjak." Faustina Kowalska napisala je 27. studenoga 1936: "Sada mogu razumjeti Sv.

Pavla koji je rekao *Nijedno oko nije vidjelo, nijedno uho nije čulo i nije ušlo ni u jedno ljudsko srce što je Bog pripremio onima koji ga ljube.*"

Kada bi se nebo vidjelo samo s jednog mjesta na svijetu, svi bi onamo hodočastili, kao što se hodočasti na južna mora gledati pomrčinu sunca. No s iznimkama pomrčine, polarnog svjetla ili ukazanja, nebo je posvuda isto. Gdje se god nalazili, oblaci su više ili manje isti, što zahvaljuju fraktalnom obliku. Otputujete li u Australiju ili na Alpe, na Fidži ili u Sibir, dovoljno je samo podići pogled pa da u oblacima prepoznate oblike iz djetinjstva, u mojem slučaju iz bakina dvorišta. Na nebu ipak ima poneka novost: jedne noći u studenom 1572. Tycho Brahe promatrao je kako se u zvijezdu Kasiopeje pojavljuje nova zvijezda i samouvjereno zauzima ondje mjesto. Dokazao je da nebo nije nepromjenjivo, što je bila prava senzacija. Novost s neba donio je i Isus Krist, a nije je nazvao ni presudnom, ni ozbiljnom, ni dramatičnom, ni ekskluzivnom, ni posljednjom – vijest koju je on donio nazvao je *radosnom*. Zadnja novost za koju sam čuo bio je projekt Noordung Biomechanics: Dragan Živadinov ukrcao je publiku i izvođače u avion tipa iljušin namijenjen treningu astronauta, osposobljen za duboka poniranja, u kojem se može na pola minute uživati u nultoj gravitaciji. Svi su u njemu bili oslobođeni tijela, poput svetaca – i glumci, i publika, i piloti. Bila je to sveta igra, nebesko kazalište, zabavna liturgija.

Ima posebnih mjesta na zemlji na kojima je i nebo drukčije. Mjesto na koje je pao avion, i u njemu je nađen izgorjeli pilot; mjesto na kojemu je tornado usisao brod; mjesto na koje je pao Sotona, kao munja s neba; mjesto na koje je pao meteor. Mjesto između Beer Šebe i Harana na kojem je Jakov usnio i ugledao silno visoke ljestve što se dižu sa zemlje i gube u oblacima; po njima se mnoštvo anđela neprestano penjalo i silazilo. Zastrašen i zadivljen Jakov je kamen koji je stavio pod glavu uspravio kao stup. Odonda se to mjesto naziva Betel, *kuća Božja*. Na egejskom nebu Ivan je ugledao majku s djetetom u krilu. Taj će dječak otvoriti i pročitati knjigu, taj će dječak razdrijeti nebo. Jedan drugi dječak, maleni Ballard, izgubljen u Kini dok su ga roditelji tražili među siročadi i izbjeglicama, ugledao je tajanstveno svjetlo na nebu. Mislio je da su to duše umrlih u ratu koje uzlaze u nebesa. U stvari je vidio odbljesak atomske bombe u Hirošimi. Nebo je i vatra, a ne samo voda.

Volim isprazne svemirske štrcaljke koje izbacuju oblake, volim gledati oblake, bijele oblake, kako prolaze. Ni biblijskom Bogu nije bilo ispod časti prebrojavati oblake i dovikivati se s njima. Ili sa mnom: bezvodnim oblakom koga vjetrovi gone; besplodnim stablom u kasnoj jeseni, dvaput umrlim, iz korijena iščupanim; lutajućoj zvijezdi kojoj neprestano prijeti vječna crna tama. Kada se svi pečati odlome i kada se sve pročita, nebeskom će se svodu

potresti stupovi i temelji, a zvijezde će s neba pasti na zemlju kao što nezrele plodove strese smokva kad je zatrese silan vjetar. Nebo će iščeznuti kao knjiga kad se smota. Hoće li i riječi proći sa zemljom i nebom?

MJESEC NA NOĆNOM NEBU

Ezoterik Marin Bratinčić u priči Igora Rajkija sanjao je telefonske brojeve izravne Božje linije i čak ih je uspješno “izvukao na javu”, ali kada bi ih nazivao, linija je bila zauzeta. I djecu kopka odsutnost Boga pa je na prvom satu vjeronauka u prvom razredu Mihovil časnoj sestri Anki rekao da ga zanima samo tko je stvorio Boga i kada je to bilo. Od nje je očekivao metafizičko na dlanu, kao što se i nekoliko godina ranije, gromkim glasom koji se lijepo čuo i u susjednoj biskupiji, za vrijeme jednog kršenja u tihoj crkvi raspitivao kada će to Isus izaći iz svetohraništa.

Crkva sliči književnosti: obje imaju velikane i patuljke, remek-djela i mračne stranice, proroke i birokrate, blistave trenutke i dosadna stoljeća; obje brojnim tradicijama i zamršenom simbolikom odbijaju površne posjetitelje koji im bezvoljno okreću leđa ili posežu za njihovim trivijalnim varijantama; obje putujući kroz vrijeme zapravo stoje na mjestu. No prva stranica Crkvene povijesti, za razliku od povijesti književnosti, nije neispisan list. Kako je opisano pred kraj Biblije, Crkvu je osnovao osobno Krist. A budući da ljudima prenosi riječi koje nije izmislila Crkva sama, njezini su je oci rado uspoređivali s mjesecom koji nema vlastita svjetla, nego ga dobiva isključivo od sunca. S obzirom na to da je Krist jedan i svet te da je poruku čitavom čovječanstvu prenio apostolima dok od Novog zavjeta nije postojalo još nijedno slovo, Crkvenim ocima bilo je samorazumljivo da je i Crkva jedna, sveta, apostolska i katolička, to jest sveopća.

Danas to više nije samorazumljivo: kršćanstvo je izbačeno iz javnog života i poslano u privatnost, a govor kršćanstva ustupljen je drugim govornicima. Božić je obiteljski blagdan (a nije više dolazak Otkupitelja među ljude), slavljenje rođendana istisnulo je imendane (kao veze sa svecem u nebu), a minuta šutnje zauzela mjesto molitve za mrtve (i ljude ostavila nijeme pred smrću). Nad Zemljanima sjaju tisuće sunaca, a njihova svjetla odražavaju tisuće tisuća satelita. Tko god kaže da govori istinu, svu istinu i ništa osim istine, *a priori* je sumnjiv, a papi se ruga čak i Maradona, preporučujući mu da rasproda vatikanske zlatne stropove i podijeli ih siromasima, iako sam ne prednjači primjerom: fiksa se kokainom, drogom bogatih, umjesto da snifa ljepilo i višak mukom zarađenih dolara udijeli potrebitima. No, kako je rekao Sv. Ambrozije, svaka istina, bez obzira na to tko je izriče, dolazi od Duha Svetoga, pa stoga ne valja gledati *tko* je rekao, već *što* je rečeno.

“Kršćanska je Crkva sve oštetila svojom pokvarenošću, svaku je vrijednost obezvrijedila, od

svake istine napravila laž, od svake čestitosti duševnu podlost” – Nietzsche vlada umovima ateista, tih sažaljenja vrijednih patnika, kako ih zove Béla Hamvas. Crkvu se u naše dane sumnjiči zbog prozelitizma prema Židovima, a zaboravlja se da je Toma Akvinski zagovarao pravo židovskih roditelja na odgoj djece u svojoj vjeri; podsjeća se da je vjera privatna stvar, ali se propušta objasniti kako će dotični privatnici o vjeri razgovarati bez javnog prostora; papina *nezabludivost* pri objavljivanju vjerskih istina *ex cathedra* krivo se naziva *nepogrešivošću* i karikira dotle da pomislite kako je s njime opasno igrati par-nepar; možete pročitati da je Crkva zatucana jer ne da proizvoditi ljude, ali ne i da je Sv. Augustin osporavao znanstvenu utemeljenost horoskopa ili da je Sv. Jeronim opširno dokazivao kako su žrtve masovnih silovanja onodobnih barbara posve nedužne te da je sav grijeh ostao na tijelu počinitelja tih gnusnih zločina.

Dvadeseto je stoljeće udijelilo papama, svjetovno razvlaštenima, titulu *moralnog autoriteta* umjesto zvučnog naziva *Pontifex Maximus* ili poniznog *sluga slugu Božjih*. Ali to je još jedan od dekristijaniziranih izraza koji ništa ne znači u svijetu u kojemu ni osnivač Crkve ni knjiga u kojoj je osnivanje opisano ne uživaju osobit ugled. Koliko je neprevodiv crkveni moral na svjetske jezike najočiglednije je na najskliskijem od svih morala – spolnom. Iako je Crkva bogata mnogočime (zgradama, slikama i kipovima; tajnama, enciklikama i dugovima; svecima, mučenicima i hereticima), izlog njezina *sex shopa* prilično je jadan: nudi samo dva artikla i to po visokoj cijeni. Jedan je život u celibatu, a drugi kršćanski brak u kojem su partneri (muško i žensko, kako je već Bog stvorio čovjeka) ravnopravni, otvoreni rađanju djece (broj nije propisan!) te vjerni jedno drugom do smrti. Sve ostale seksualne prakse smatraju se *kršćanski neispravnima*. Budući da svijet nastanjuju osim svetaca i ljubavnici, ljubavnice, rastavljeni, nevjenčani, žigoli, prostitutke, striptizete, pornofilci, fetišisti, kandaunisti, svingeri, voajeri, bigamisti, onanisti, homoseksualci i biseksualci, vrlo mnogo muškaraca i žena, više ili manje religioznih, ne može dobiti crkveni atest za seksualne prakse – iako mogu računati na strpljivo uho razborita ispovjednika.

Kako je takva ledena pravda spojiva s ljubavi o kojoj se gorljivo priča? Onako kako je to učinio Sv. Ivan Zlatousti, gledajući mjesec na noćnome nebu, i sastavio govor koji bi mladi muževi trebali izreći suprugama: “Uzeo sam te u svoje ruke i volim te, volim te više od svojega života. Jer sadašnji život nije ništa, i moj najgorljiviji san jest provesti ovaj život s tobom tako da budemo sigurni da nećemo biti odijeljeni u onome koji nam je namijenjen. Stavljam ljubav prema tebi iznad svega i ništa mi ne bi bilo bolnije nego kad ne bih uvijek mislio kao ti.” Te riječi (prelijepe, zar ne? nikakvo čudo da su ga zvali Zlatousti) govore o ljubavi, koja, kao i moral *moralnog autoriteta*, nije od ovoga svijeta. Uostalom, ni jubilej

preveden na ekonomsko-politički jezik ništa nije značio. U starozavjetnom Izraelu bilo je to razdoblje kada su dugovi poništavani, a robovi oslobođani. Kakav je spas 2000. godina mogla donijeti Trećem svijetu ne usuđujem se ni zamisliti – ali tu smo već na terenu moralnih autoriteta Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda.

Ja ne očekujem da se DHK zavije u crninu zato što je Ivan Trnski traljavi pjesnik, u mladim Turcima ne vidim janjičare i ne pada mi na pamet zatražiti ispriku od homoseksualaca zbog širenja AIDS-a (u ime seksualnih sloboda). Čak se ne ljutim ako tko u Crkvi ne vidi ništa osim zardalog dinosaurus koji dobro dođe jedino za izdavanje potvrda. Malo mi ide na živce što se u Crkvi *a priori* gleda samo inkvizitoricu, dogmatičarku i licemjerkicu, a ne i propovjednicu milosrđa kojeg podjednako nedostaje zagrebačkim vozačima i WTO-u. Jer unatoč svim onim tisućama sunaca i tisućama tisuća satelita, ispravite me ako griješim, svjetska tama nije ništa manja. I mala djeca u mraku traže Boga, a to je traganje potaknuo Bog koji traga za čovjekom. Tko to ne vjeruje završit će kao Rajkijev Marin Bratinčić kojemu se na kraju Bog i javio na telefon *dubokim i postojanim glasom*. No čovjek mu je samo u slušalicu dahtao, hukao, roktao i cerekao se dok je Bog vikao “Halo, halo, halo!!!!...”, a potom je prekinuo vezu i spustio slušalicu.

VODA JE PLANULA

Kada je Tamara – kao i svaka djevojčica u vrtiću velika ljubiteljica šljokica, cvjetića i svega ružičastog – prvi put na moru ugledala noćna svjetla udaljenog otoka, upitala je: “Što je to šljokato?”. Već sam i prije primijetio da klinici ortopedske uloške u cipelicama zovu *brdašca*, mjesec *lampa*, a polukružno savijenu šibu *mjesec*. To me zabrinulo: ili se klinici izražavaju u metaforama ili, još gore, ja uopće ne znam što je metafora. Nije pomoglo ni to što su neke metafore bile i realizirane, kao kad je po rebrastom poklopcu radijatora u ljekarni Mihovil počeo svirati – klavir. Stručnjaci su me utješili: mala se djeca izražavaju u metaforama jer im je rječnik siromašan pa u svemu nepoznatom traže ono malo poznatoga.

Djeca slobodno prelaze granice jer ne znaju za njih, kao što to nije znao ni Corto Maltese koji dva mjesečeva diska vidi svake vedre noći s mjesečinom, uz svaku vodu na svijetu – jer mjesec i njegov odraz ne vidi u dva elementa, nego u jednom, a između njih nema crte horizonta. Djeca ne razlikuju običan govor od metaforičnog kao što ni Corto ne razlikuje mjesec od njegova odraza, djeca vjeruju u priče kao i Corto koji slobodno i sigurno prelazi sve granice, čak i granicu između života i smrti: umirao je od zmijskog otrova u Amazonskoj prašumi, u Etiopiji je umro pod misterioznom kišom kamenja, u Africi je potonuo u smrtni mrak u kojem je razgovarao s velikom točkastom mačkom, u Sibiru je upoznao smrt osobno, lubanju u odijelu tibetanskog vrača.

Ne treba mi Derrida da vidim da riječi ne znače to što znače, ne treba mi Lacan da vidim da nismo to što mislimo da jesmo. Imam djecu, a ona su, kako kaže Vedrana Rudan, neumoljivi suci: Tamara je kod bake stekla sto negativnih bodova kad joj je rekla da ima mlađu kožu od nje; kada sam se nešto ljutio, Mihovil je rezignirano pitao majku hoće li sutra rasti tlak; kada me jednom nije mogla naći u stanu, Klara je prvo otišla do kreveta. Prepoznavanje zna zbilja biti neugodno. Na FAK-u je Kruno Lokotar jednom ispitivao pisce na pozornici: *Koje je boje mrtvi kameleon?* Nešto bi muljali, nisu očekivali takvo pitanje. Stvarno, koje je boje mrtvi kameleon? Pa boje smrti, naravno. Samo kada umre možemo upoznati pravu boju kameleona, ali i pravu boju smrti. Smrt je povlašteno mjesto za prepoznavanje, valjda je ona zato i jedina tabu tema (za razliku od dosadnih seksualnih perverzija koje variramo, permutiramo i kombiniramo uzalud pokušavajući naći nešto novo). “Dok smo bili mrtvi”, kažu djeca o vremenu prije svojega rođenja. Smrt je djeci bliža nego nama: Tamaru zanima može li u nebo ponijeti svoje igračke, a Mihovila jesu li ondje Asterix i Obelix. U pjesmi *Madness Cardiac Arrest* (tj. *Srčani udar*) engleski biznismen u polucilindru ustaje na posao,

staje u red za *doubledecker*, zauzima mjesto i rješava križaljku veseleći se svome uredu, telefonu i radnom stolu. Ali ne može riješiti križaljku, nedostaje mu jedna riječ, nalik velikom američkom autu, samo mu *d* ne paše, a ima i previše *l*. A onda čovjeka strefi srčani udar i umire u crvenom autobusu na kat, misleći na ženu i djecu. Riječ koja je sličila američkom autu (*cadillacu*) bila je dakako riječ *cardiac*. Naslov se upisao u pjesmu, čovjekova sudbina bila je upisana u križaljku, jurnjava za novcem (*cadillacom*) završila je preranom smrću (*cardiacom*). Smrt je i nama za petama, banalna, a opet neshvatljiva, nespojiva i nerješiva, poput križaljke u kojoj uvijek ima previše ili premalo slova.

Kao što djeca ne znaju da proizvode metafore, tako ih i ne razumiju kada ih čuju. Mihovil nas mirno obavještava da je na satu likovnog bio *ponižen* (tj. stolac mu je bio prenizak i nije mogao doseći stol), a Tamara se čudi kad kažem za nekog da nema sluha, a dobro čuje. Metafore su uvijek pri ruci, a da to i ne znamo. Na *jumbo* plakatu za sigurnost u prometu nekoliko auta stoji pred rampom, crveni signal pali se i gasi, a jedan auto obilazi kolonu i podlijeće pod jureći vlak. Jedno sam se jutro probudio i palo mi je na pamet da je baš taj plakat savršena metafora za priču. Nije priča ako sto puta sigurno prijeđete prugu, nije priča ako dođete i stanete pred rampom, nije priča ako je signal upaljen, a vi se ipak prošvercate prije vlaka. Ne: priča je ako sto puta prijeđete, a onda jednom, u žurbi, pijani, drogirani ili zaljubljeni ne vidite crveno svjetlo i vlak vas pokupi. I taman kada pomislite da ste mrtvi i da od vas nije ništa ostalo – otvorite oči i otkrijete da sjedite u kupeu i putujete. Tada priča i završava: odlukom. Morate razmisliti barem par sekundi o novom položaju i odlučiti se: ostati ili iskočiti. Priča je samo ako u nju ulazi nešto nadnaravno, nešto s one strane, kao kad ti u posjetu dođe slijepac, pa se preždereš s njime, napiješ i naduvaž, onako pretrpan i prazan izvališ pred televizor, a u idućem trenutku zatekneš se kako slijepcu crtaš katedralu – to je Carverova velebna *Katedrala*. Što radim u ovoj priči? upitao se jednom Corto Maltese u amneziji; prava priča briše sve i sve stvara novo.

Klinci su mi neizlječivo brbljavi, ali i ja sam bio. Moji su me izmučeni roditelji jednom zamolili da barem malo pošutim i razmišljam pa ih o smišljenom izvijestim, recimo za pola sata. Izdržao sam dvije minute i rekao im da više ne mogu jer što više šutim, to mi se više riječi skuplja pa ću na kraju pričati još više (ili eksplodirati). Od tada sam zadržao i naviku da sanjam otvorenih očiju, kao Corto Maltese. Morgan Le Fay kaže Merlinu u *Keltima*: “Ondje je netko... mornar koji spava, a možda i sanja.” Merlin joj je odgovorio: “Da, ali sanja otvorenih očiju, a ti koji sanjaju otvorenih očiju opasni su jer ne znaju kada njihov san završi.” Kada sam s dvogodišnjom Tamarom šetao zadarskom rivom čekajući trajekt, počela je vikati: “Vatra, vatra!”. Ogledao sam se, ali ništa: bijeli su brodovi na jutarnjoj bonaci

mirovali vezani za bitve. A na tim bijelim brodovima ljeskali su se valići, tvoreći lelujave pačetvorine što su se neprestano mijenjale. To lelujavo tkanje koje na bijelim brodovima odražava sunčane zrake gledam i ja od svoje druge godine, a da me nikad nije podsjetilo na proplamsaje vatre. Tamari je spontano izletjelo nešto tako rafinirano kao barokni concetto, jednak onom Gundulićevom iz devetog poglavlja *Osmana* kad se Vladislavu, dok je gledao kako se Sokolica i njezine amazonke gole kupaju, učinilo da "živim ognjem voda planu."

"Mihovile, tako si mi pun veselja," rekao sam jednom sinu. "A kad ću se isprazniti?" upitao je on zabrinuto. Nikad, nadam se da se nikad nećeš isprazniti.

SJENA SVIJETA

Dječja pitanja slijede jedno drugo i jao si ga vama ako niste raspoloženi. Krenuli smo jednog jutra u vrtić, a u autu su se nalazili ispuhani baloni iz McDonald'sa. Prvo pitanje, drugo pitanje, deseto pitanje, a onda je Tamari pao pogled na balone.

“Tata, zašto se balon ispuha?”

“Ispuše, glupačo jedna,” ispravlja je Mihovil, nakon čega slijedi kratka tuča, bezopasna jer su vezani svatko u svojem stolcu. Nisu zaboravili pitanje.

“Zašto se balon ispuhao?”

“Jer je zrak izašao van,” odgovaram ja.

“A zašto je zrak izašao?”

“Jer se tlak izjednačio.”

“A zašto se tlak izjednačio?”

“Zbog entropije,” kažem ja i za taj pametan odgovor bivam nagrađen s nekoliko minuta zaprepaštene šutnje. Za to mi vrijeme pogled pada na djevojku s *jumbo* plakata koja stoji na stjenovitoj obali u kupaćem kostimu te i te firme uz natpis *Bez sjenke sumnje*. Malo me to zbunilo: doista nigdje nema ničega što bi bacilo sjenu – more i kamen pod blještavim suncem, milimetar tkanine na djevojci. Sjenu može baciti jedino ona. Budući da ga ne razumijem, očito je plakat upućen ženama, a ja ga čitam kao muškarac. “Isti sam kao i klinci,” pomislio sam, svaka me glupost zanima.

Sjenu zbilja baca ona, to jest njezino tijelo, i to na nju samu. Reklama hoće reći da u badekostimima te i te firme nećete osjećati ni sjenu sumnje – u sebe. Plakat dakle pretpostavlja, a s njim i ja, da žene stalno osjećaju sumnju u izgled i dojam što ga ostavljaju na druge. On je tu i da podsjeti na tu sumnju, ako bi tkogod na nju zaboravio. A možda plakat i budi tu sumnju ženama koje ga gledaju, pa vas sjena te djevojke proganja sve dok ne odete u tu i tu firmu i ne upakirate se u njihovo odijelce?

Ako niste političar koji pati što mu je vlada u sjeni, sjena smo obično svjesni samo kao djeca, kad pokušavamo pobjeći od njih, i za vrijeme ljetnih vrućina kada ih željno tražimo. Ja sam

ih prvi put postao svjestan na jesen 1991. dok sam čekao jednog ministra u njegovu uredu u ministarstvu zbog privatne stvari: pijan mi je razbio auto, a nije bio osiguran; razumjet ćete moju nervozu. Jedino što se moglo u toj sobi gledati bio je modernistički pejzaž na zidu, jedan od onih zbog kojih kolekcionari obilaze stanove bakica ne bi li nešto ušćarili. Inače ništa naročito: krovovi neke seoske stračare, jedan kamen i drvo, sve prekriveno snijegom. Ništa što bih dvaput pogledao. Ali doministar nije dolazio pa sam zurio i zurio u tu sliku, kao da se iz nje može štogod iscijediti.

Prvo sam uočio sjenu kamena. Kada bih znao gdje je sjever, znao bih i koliko je sati na slici. Samo je jedna strana debla prekrivena snijegom; s druge se rastopio. S južne? Pretpostavka se potvrđuje nakon proučavanja krova: snijeg je doista s jedne strane otopljen, a s druge se drži. To znači da sjena kamena (a i stabla, ustanovio sam u međuvremenu) pokazuje točno na sjever. Na slici je podne. Štoviše, sjena kamena dugačka je točno koliko je on visok. Da sjena u podne zatvara kut od 45 stupnjeva moguće je samo dvaput u godini: na jesenski i proljetni solsticij. S obzirom na to da je prvi dan jeseni ipak prerano za snijeg, izabirem prvi dan proljeća: snijeg u ožujku nije neobična pojava, a to bi i objasnilo njegovo otapanje. Slika je, dakle, naslikana jednog proljetnog dana, u drugoj polovici ožujka, u podne.

Zahvaljujući tom proračunu osjećao sam se moćno poput Eratostena koji je, zatvoren u Aleksandrijskoj knjižnici, iz jedne jedine sjene (i priče da se na taj dan u Asuanu sunce vidi u bunaru, to jest da nema sjene) izračunao opseg Zemlje, točno da ne može točnije. Ili poput matematičara i fizičara Jamesa Yorka o kojemu njegov imenjак Gleick piše u svojem znanstvenom bestselleru o determinističkom kaosu: "U eri proturatnih demonstracija, kad je vlada objavila zračnu fotografiju kako bi pokazala koliko je malo demonstranata raštrkanih oko washingtonskog spomenika sudjelovalo na skupu, on je analizirao sjenu spomenika i dokazao da je snimka zapravo napravljena pola sata kasnije, kad se skup već razilazio." Tko zna, možda bih i ja stigao do tako spektakularnih spoznaja, ali moj je državni službenik otvorio vrata i nisam se više mogao posvetiti stračari.

To svojstvo sjene da neumitno slijedi svog tvarnog blizanca može biti korisno za sunčane satove, ali nas uvijek podsjeća na blizinu smrti. Za Joba, kojemu je preko vjeđa pala tamna sjena, koji se sprema na put bez povratka, u zemlju smrtne sjene, smrt i sjena zapravo znače isto: *Čovjek koga je žena rodila kratka je vijeka i pun nevolja. Ko cvijet je nikao i vene već, poput sjene bježi ne zastajkujuć.* Ali sjene ne moraju uvijek ostati mrtve, mogu zadobiti i vlastiti život: sjena pisca iz Andersenove bajke odvojila se, zadobila život u kojem joj je krenulo bolje nego piscu pa je smršavjeli čovjek na kraju postao sjenina sjena; Petar Pan

izgubio je sjenu, našla ju je tek Zvončica, zaključanu u Wendynoj ladici; Lucky Luke bio je brži od svoje sjene – probušio ju je dok ona još nije stigla ni dohvatiti revolver; dva su poznanika Corta Maltesea imala osebujuan odnos sa sjenama: vrač Šamael uopće je nije imao, a Tristama je čak sjena napala; minijaturni zmaj Mušu pokušao je impresionirati Mulan predstavivši se divovskom sjenom, a ta je sjena imala svijetle oči; Rushdie je za sina čak saznao svijet samo od sjena, kojim je gospodario zlokobni Khatam-Šud.

Ti su junaci namijenjeni djeci, ali i naše odrasle sjene preozbiljno shvaćamo: iako sjena sa zida u ministarstvu više-manje točno smješta sliku u vremenu, ima u njoj nešto deiktično. Ta je sjena izgubila, da pozovem u pomoć Krešimira Bagića, “svoju primarnu funkciju točnog vremenskog lociranja događaja” i postala tvorac zbilje slike, nju organizira i samo u njoj nešto znači. Ta sjena koja govori *dan danas je na slici podne, prvi dan proljeća*, mogla je biti naslikana i neke jesenske večeri: ona ne pripada svijetu nego umjetnosti. Što se tiče entropije, dobro sam zapamtio da se pred klincima ne trebam praviti važan. Najprije sam entropiju morao objasniti Mihovilu; onda je on entropiju objasnio Tamari. “Tamara, sve je zahvaćeno entropijom, čak i djeca”, čuli smo ga Martina i ja čak u kuhinji. Potom nam je došla Tamara sva uplakana, a ja sam izvukao grdnju jer djeci pričam o entropiji, toj neumitnoj sili zbog koje se sve kviri, troši i umire.

Sjena je doista pala i na djecu. Između Einsteina, za kojeg je svjetlo samo Božja sjena, i Joba, koji poznaje zemlju gdje je svjetlost slična noći najcrnijoj, zapravo ničega osim sjena i nemamo: sve što gledamo ili čitamo samo su sjene. No te su sjene svjetotvorne, mogu se od nas odvojiti, ostaviti nas same ili nas napasti. Čežnja za stranicama punim takvih sjena za mene je jača od ostalih; a tu je naravno i sjena znanja – sumnja bez koje nije ni Job razgovarao s onim što i sjenu smrtnu na svjetlo izvodi.

BOG DIJAMANTNOG SRCA

Tamara će reći da je u vrtiću danas bila petsto osamnaest hiljadu dana, a Mihovil da smo na moru ljetovali pet minuta. Amélie Nothomb u sjećanjima na djetinjstvo provedeno u Kini za vrijeme Kulturne revolucije spominje prevodioca, gospodina Čanga. Njegove su rečenice često počinjale s *dans l'eau tres froide* (u vrlo hladnoj vodi) što je bio njegov način izgovora riječi *autrefois* (nekad). Očito su prečesto počinjale tako jer jednom više nije došao na posao, a umjesto njega pojavila se osorna *drugarica* Čang koja je obraćanje s *gospođo* i *gospođice* ispravljala kao teške gramatičke pogreške.

“Ali kako su vas zvali prije,” pitala je naivna Amélieina majka koja je očito vjerovala isto što i Kundera, da je borba sjećanja protiv zaborava zapravo borba čovjeka protiv vlasti.

“Prije ne postoji,” odbrusila joj je drugarica Čang. “Dok smo još bili mrtvi,” znaju djeca reći o vremenu prije svojega rođenja.

Einsteinove su jednadžbe jasne kao pekmez: pričekate li rezultate lota s daleke planete pa *potom* sjednete u dovoljno brzu raketu, možete stići onamo *prije* izvlačenja, taman da uplatite listić s dobitnom kombinacijom. Vrijeme zagonetno u svemiru još je zagonetnije u našim životima: puže dok pužemo i mi, hoda kad smo djeca, čim odrastemo počne trčati, a u starosti leti. Newton je zamislio apsolutno vrijeme koje “teče ravnomjerno samo od sebe i iz svoje prirode bez bilo kakva odnosa s vanjskim svijetom”, zbog čega je brzina svjetla morala biti relativna; iako je Einstein dokazao da je obratno, da je apsolutna brzina svjetla i da vrijeme ovisi o promatraču, Newtonova slika statična svemira i apsolutna vremena koje će zauvijek jednoliko protjecati prevladava do naših dana. Svakodnevno razgovaram s ljudima kojima svemir nije ništa više nego savršeni sat koji je jednom davno Stvoritelj navinuo i prepustio samome sebi, neka otkucava svoje trenutke sve do zadnjega. Ta strašna slika Stvoritelja otuđena od svojih stvorenja, izgubljenih u gluhom i praznom prostoru, doista ne bi bila zamisliva bez sata. Mehanički je sat prvi serijski stroj sa zamjenjivim dijelovima, arhetip svih strojeva i, kako kaže Lewis Mumford, nije slučajno što se rodio istodobno s kapitalizmom. Kronometar je u 18. stoljeću bio ubojit poput MMF-a i atomske bombe zajedno – naoružana točnim satovima engleska je flota postala kraljicom mora, a točne koordinate postale su prva karika u lancu za mnoge narode. Ucertavanje u kartu bilo je isto što i kolonizacija, a kontinuum *prostorvrijeme* pretvorio se u *prostorvrijemenovac*.

Iako para i dalje vrti svijet, vrijeme nije što je nekad bilo. Astronomi više ne rješavaju problem longitude, ali zato mjere zračenje iz crnih rupa. Ono je moguće jedino ako čestice putuju *brže od svjetlosti* ili vremenom *unazad*. Zdrav razum čitatelja i gledatelja na još je većim kušnjama: stezanje i rastezanje vremena (ili prostora) u Kafkinoj priči Svakidašnje zbivanje uzrokuju da se A i B neprestano mimoilaze; vrijeme može biti prazno kao u Beckettovim dramama; može se svezati u čvor kao u *Dvanaest majmuna*; može se smrznuti kao u Clarkeovoj priči *Sve vrijeme svijeta*; može se rastapati kao na Dalijevim slikama; može služiti za dešifriranje drugog vremena kao u krimićima; može teći paralelno kao u Simakovim *Polustvorovima*; može se previnuti naprijed ili nazad kao u Wellsovu *Vremeplovu*; može se beskonačno ponavljati kao u *Danu svizaca*; može se isjeckati, raskoliti, raspasti, ubrzati, usporiti, pomaknuti, klonirati, obrnuti, uvrnuti u sebe ili raspupati na sve strane.

U dječjoj knjizi Michaela Endea *Momo* bankari vremena savjetovali su ljudima da vrijeme ne rasipaju na bližnje nego ga pohrane u njihove sefove – u stvari rupe bez dna, slične hrvatskim bankama. Lupeške bankare raskrinkala je djevojčica, slijedeći kornjaču umakla je njihovoj bjesomučnoj potjeri (bila je *prespora* da je uhvate) te je vratila *izgubljeno vrijeme* sumještanima kako bi se opet imali kada posvetiti jedni drugima. Hvala budi Proustu na otkriću da nismo tek putnici na jednosmjernoj cesti, nego smo rastegnuti kroz sve svoje dane i nastanjeni u nekoliko odabranih trenutaka kojima se stalno vraćamo i iz kojih se protežemo. Fizika kaska za književnošću: višedimenzionalno vrijeme, slično zatvorenoj sferi bez početka i kraja, zamislio je Hawking i u nj smjestio svemir, siguran kao u nekom mjehuru.

John Harrison, izumitelj kronometra, bio je spretan sa zupčanicima, a nespretn s rečenicama, no volio je sat kojem je poklonio život: “Ne postoji ni jedna mehanička ili matematička stvar na svijetu ljepša ili zanimljivija u građi od ovog mog sata ili kronometra za longitudu... i svim srcem zahvaljujem Svemogućem Bogu što sam živio dovoljno dugo da ga mogu u određenoj mjeri dovršiti.” Za Thomasa Manna pak vrijeme je “dragocjen poklon koji smo primili da u njemu postanemo razboritiji, bolji, zreliji i savršeniji”, zbog čega se svemir i ne može ravnati po jednom jedinom satu. Vrijeme u koje su njegovi stanovnici uronjeni posve je osobno i za njegovo mjerenje traži se fleksibilan instrument koji nikako ne može biti načinjen od supertvrđog dijamanta, pogotovo što će se taj mjehurić uskoro rasprsnuti i otvoriti u novoj, još zagonetnijoj dimenziji.

“Kada će biti crtić, tata?” pitaju mladi Beckovi.

“Za tri četvrtka i petnaest zima”, “Za pola siječnja” ili “Za petsto osamnaest hiljadu sati”, kažem ja poznajući njihovo nesnalaženje u vremenu

“Neće”, smije se Tamara, i baš uvijek prokuži kada lažiram mjerne jedinice.

“Sada tata vama mijenja pelene, gura vas u kolicima i radi bočice, a kad budete veliki, onda ćete vi tati mijenjati pelene, voziti ga u kolicima i raditi mu bočice”, provociram Mihovila.

“Ne može to biti, tata”, protestira on, braneći pravo na to da živi u vremenu koje se ne može preokrenuti. I bolje da ne može – ima zbilja vrlo uznemirujućih stvari u toj vrlo, vrlo hladnoj vodi.

STO MILIJUNA SVEMIRA

I gdje je na kraju krajeva kofer s krilima? Ima li ga ili ne? Da bismo znali što je nadrealno, morali bismo prvo znati što je realno, a upravo to ne znamo, upozorio je u svojem eseju o prirodnom i čudesnom isusovac Josip Ćurić. Kada bi atomi u cigli istovremeno zatitrali u istom smjeru, cigla bi poskočila sama od sebe u zrak nekoliko metara; događaj bi na nas djelovao čudesno, a opet bi bio potpuno prirodan. Ili ne bi: čestice u cigli neće se same spontano usmjeriti sve na isti način zato što je to najveći mogući red, a one teže najvećem mogućem neredu. Ostavimo li šalicu kave na stoliću njena će se toplina pomiješati s topline zraka i kava će poprimiti sobnu temperaturu bez obzira na to je li bila vruća ili ledena. Helmholtz je mislio da će se to na kraju dogoditi i sa svemirom i da će se vruće zvijezde izjednačiti s ledenim prostorom između njih. Kriva je za to zove entropija, a drugi od tri zakona termodinamike kaže da se nered spontano može samo povećavati, a nikako smanjivati.

Budući da se entropijom može nazvati i sva energija koja se ne može iskoristiti, Claude Shannon nazvao je sve što nije obavijest *informacijskom entropijom*. Entropiju je u naziv ubacio na savjet matematičara Johna von Neumanna koji mu je rekao: "To slobodno učini, ionako nitko ne zna što je entropija". U prirodi entropija i informacija idu ruku pod ruku – kristal ima malu entropiju i malo informacija, a elektromagnetske smetnje koje vidimo kao snijeg na televizoru imaju puno informacija i veliku entropiju. Čovjek je iznimka jer kao vrlo uređen sustav ima malu entropiju, ali zato sadrži puno informacija. Takva su čuda poput onog kad je Isus nahranio tisuće ljudi s nekoliko kruhova i ribica, takvi su književni tekstovi, a takvi su i čudesni objekti koji se u njima mogu naći. U ogledalu *Erised* J. K. Rowling ima milijun puta više svega nego u našem svijetu jer odražava želje naših srca; Tribusonov *osmi okular* otkriva čitav novi svemir; Singerov jastuk nije obični stalak za posudu punu snova nego radionica u kojoj Svemogući osobno od perja izrađuje krune, *bijela rupa* kroz koju u naš svijet ulazi onostrano.

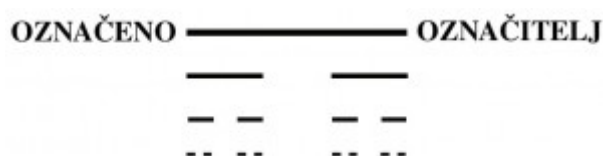
Entropija je toliko važna da je Sir Arthur Eddington svaku znanstvenu teoriju koja je ne bi uzela u obzir smatrao unaprijed izgubljenom, a baš je to učinio Vladimir Sorokin u *Plavom salu*. Biofilolog Boris Gloger na stranicama tog romana, prije nego ga ubiju ruski podzemni aktivisti, tumači da plavo salo uvijek ima entropiju ravnu ničtici. Tu savršeno uređenu tvar izlučuju klonirani pisci "koji su zapisivali svoje fantazije na papiru", temperatura joj je uvijek ista i "jednaka temperaturi donorova tijela," a u budućnosti je potakla fizičare da definiraju

četvrti zakon termodinamike koji bi obuhvatio i plavo salo. Iako se čini bizarno spajati entropiju i književnost, tekstovi s njom dijele bitnu osobinu, a zove se strelica vremena. Za fizikalne sile vrijeme ne igra nikakvu ulogu – okreće li se Zemlja u ovom smjeru ili onom i njiše li se klatno naprijed-natrag ili natrag-naprijed dragom je Svemiru svejedno. Samo je entropija ta koja će se pobrinuti da se klatno, ili Globus uostalom, sve više usporavaju i na kraju stanu. Strelica vremena, odnosno njegov tijek, nedvosmisleno će pokazivati od bržeg gibanja prema sporijem; čaša je pala i razbila se, a Hamlet je ubio Rosencrantza i Guildensterna – čaša se više ne može sastaviti, a Rosencrantz i Guildenstern više se ne mogu vratiti u život. Ilya Prigogine upozorio je da vremena bez entropije ne bi bilo – sobni zrak neće spontano ugrijati već ohlađenu kavu. Povećanje nereda i nagomilavanje slučajnosti ne može se okrenuti kao što se ni tekst ne može čitati odostraga prema naprijed.

Ono što Sorokin ironično kaže o plavom salu vrijedi za tekstove koje izlučuju svi autori na svijetu – autori tekstova teže njihovoj savršenoj uređenosti (bez obzira na to što lektori mislili o tome). Savršena uređenost obilježje je stroja – malena zatvorenog sustava koji s okolinom ne izmjenjuje ni energiju ni informacije. Živa bića ili društvo nisu takvi, otvoreni su i nestabilni, mijenjaju se i imaju određenu dozu nereda – njihov bi ekvivalent bio tekst koji se nadopisuje i koji izmiče kontroli autora. Web je idealan za takve stvari i samo je on mogao dati grozdove tekstova poput *Wikipedie* ili *Leksikona YU mitologije*; tisak takve projekte može prihvatiti, poput *Leksikona*, a može ih i inicirati, poput teksta *Yeats je mrtav!* u kojem je 15 irskih pisaca nadopisivalo jedni druge. Druga su krajnost tekstovi koncipirani kao strojevi. U stroju vrijeme može teći u oba smjera, ne možete znati teče li natrag ili naprijed: tik-tak, tik-tak, tik-tak ne razlikuju se od tak-tik, tak-tik, tak-tik. Čežnja za beskrajnom pričom nije sadržana samo u *Tisuću i jednoj noći* nego i u dosjetki Zvonimira Drvara *Priča o plotu*. Ide ovako: letva pa ništa, letva pa ništa, letva pa ništa...

Iz zatvorene kutije za igru *Jumanji* čulo se bubnjanje, a nakon što se otvorila iz nje su izašle biljke mesožderke, poludjeli ubojica, poplava, potres, krokodili, čitava džungla i stampedo slonova i nosoroga. Dok fantastična književnost umnaža broj kombinacija za nove događaje u priči čudesnim bićima i čudotvornim predmetima (poput krila u koferu, recimo), a komedije zamjenjuju identitete ili pretjeruju u mjerama i količinama – dakle povećavaju entropiju – krimići je teže svesti na nulu. Kada su fra Vilim i Adson došli u neimenovanu sjevernotalijansku opatiju, zatekli su je u priličnom metežu zbog Adelmova ubojstva. Daljnji su događaji – poput otkrića leševa Venancija, Berengara i Severina – smanjivali popis mogućih osumnjičenika sve dok se krug mogućih ubojica nije sveo na samo jednoga, Jorgea. Ako tekst organizira priču, pripovijedanje uvijek teži da entropija na kraju bude nula, a ako

ne bude, osjećamo da otvoreni kraj ostavlja neki nesvodljiv višak, kao u *Ženskoj francuskog poručnika*. Tekst može organizirati i matematička jednadžba, kao kod Itala Calvina ili *Stilskih vježbi*, a može i Riemannova geometrija u kojoj najkraći put u jednom smjeru nije i najkraći put natrag. U Kafkinu *Svakidašnjem zbivanju* A-u do mjesta H treba prvog dana za odlazak i povratak deset minuta, a drugog dana čak deset sati u jednom smjeru – i samo časak da dođe natrag. Stabilnoj entropiji teže sapunice jer se sastoje od niza malih zaokruženih pričica: taman kad se riješe Juanovi ljubavni jadi, javi se sumnja u Jorgeovo očinstvo; kad se očinstvo riješi, Maria zatrudni s tajanstvenim ljubavnikom, a pošto se on otkrije, Esmeralda dobije ucjenjivačko pismo – i tako bez kraja.

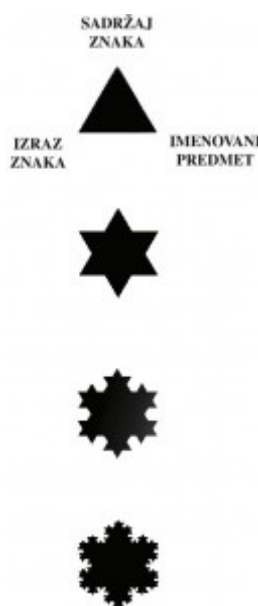

Cantorova prašina

Svaki se tekst može prikazati kao beskonačan pravac s pukotinama na raznim razinama: između poglavlja, pasusa, rečenica, riječi, dijelova riječi – što znači da je dimenzija teksta negdje između jedan i nula

Geometrijske predodžbe nisu nevažne pri čitanju. Jedna definicija romana glasi da je riječ o nizu koncentričnih krugova za razliku od pripovijetke koja bi bila samo jedna kružnica. De Saussure i Hjelmslev bili su za jednodimenzionalnu predodžbu znaka (označitelj i označeno bili su spojeni pravcem), a Peirce i Morris za dvodimenzionalnu u kojoj su sadržaj i izraz znaka spojeni u trokut s referencijom. Lako se može zamisliti peterodimenzionalni znak s tri dodatne osi prema ikonama, ideksima i simbolima, deveterodimenzionalni s još četiri Ingardenova sloja, jedanaesterodimenzionalni s Barthesovim funkcijama i indicijama i tako dalje do n-dimenzionalnog znaka u koji bismo ugurali sve što nam padne na pamet. No ne moramo robovati dimenzijama, ima prostora i između njih. Između De Saussureova označitelja i označenoga umjesto pravca možemo ubaciti Cantorovu prašinu. Taj skup nastaje kada liniji oduzmemo srednju trećinu, potom preostalim dvjema linijama oduzmemo njihove srednje trećine i tako u beskonačnost – rezultat je nešto što nije ni pravac ni točka, a

dimenzije su mu između nula i jedan. Umjesto trokuta što spaja sadržaj i izraz znaka s imenovanim predmetom možemo staviti tri Kochove linije koje će vrhove trokuta beskonačno udaljiti iako ih neće pomaknuti s mjesta – trokut će za to vrijeme samo malo povećati površinu, iako će, doduše, postati sličniji snježnoj pahuljici. Kochova linija se u svakom koraku poveća za jednu trećinu što znači da će nakon bezbroj ponavljanja postupka postati beskonačna i toliko gusta da će početi ispunjavati prostor; dimenzije su joj između jedan i dva.

Kochova linija

Kao što Kochova linija postaje sve gušća i, iako jednodimenzionalna, ispunjava dvodimenzionalan prostor, tako i tekst ispisan na stranici ima dimenzije između jedan i dva

Budući da se u osnovnoj školi uči da geometrijska tijela u različitim mjerilima imaju različite osobine – kugla je izbliza trodimenzionalna, iz daljine sliči ploči, a na koncu se svede na točku – zbog nečega se očekuje i da se različite razine teksta – subrečenična, rečenična, nadrečenična – ponašaju različito. Kada su slijepci pipali slona, našli su cjevastu surlu, stupaste noge i zmijolik rep pa su se posvadili oko oblika tog stvorenja; da su pipali fraktal, svi bi napipali isto. Fraktali su slični sami sebi u svim smjerovima i u svim mjerilima, pa ako

tekst ima oblik fraktala, onda nema bitnih razlika između spajanja rečenica i spajanja sintagmi – zbog čega to i možemo činiti istim riječima, samo ih jednom zovemo veznici, a drugi put konektori. Fraktali imaju i beskonačan opseg pa je logično i da je diskurz beskonačan zbog čega ga moramo jednostavno u jednom trenutku čvaknuti škarama i naknadno potražiti njegovo tumačenje. Fraktalna geometrija može pomoći da razumijemo zašto je teško naći ključ za književno djelo i zašto razni čitatelji u istom tekstu nalaze razne strukture – fraktali, jer su jednaki u svim smjerovima, nemaju središta. Fraktali imaju i diskontinuitete na kojima nastaju oblici njima slični, također s diskontinuitetima, na kojima opet nastaju slični oblici – a to su, ne treba niti reći, hipertekstovi s linkovima koji mogu bilo koju riječ (ili razinu teksta) spojiti s bilo čim u svemiru Interneta.

Autokarta, gradska kanalizacija, mreža servera koja čini Internet ili struktura književnog teksta? Svejedno, sve su to fraktali

Klara nam uporno provaljuje u kupaonicu i odmata rolu zahodskog papira; budući da je ona već treće dijete s kojim se oko toga uzalud borim, sinulo mi je. Koliko se god rola zahodskog papira odmata, ostaje slična i klince frustrira što ne vide efekt svojih napora. Samosličnost podsjeća na fraktale, ali da bi rola papira bila pravi fraktal, morali bismo je staviti pod mikroskop i ugledati role papira. Zamišljam dakle zahodski fraktal – beskrajna rola papira

koja puca na određenim mjestima i na njima se otvaraju nove beskrajne rollice koje također pucaju i tako dalje. Koliko god odmatali, kako je god gledali, ona uvijek ostaje jednaka i nas frustrira. To je slika diskurza, ali i Interneta i World Wide Weba: kud god krenete, nalazite isto: mrežu jednaku u svim dijelovima bez središta, što znači da se tekstovi na Webu nalaze na nečemu što im je vrlo slično, na fraktalu koji izgleda poput oblaka, snježne pahuljice – ili krune od perja.

Male promjene u svijetu izazvat će i male posljedice; male promjene u svijetu determinističkog kaosa izazvat će velike promjene. Tekstovi su osjetljivi na početne uvjete – to nam pokazuje Prosperova oluja koja je pomutila hrpu sudbina, *Legenda o svetom pijancu* Josepha Rotha u kojem mala poklonjena svota novca pokreće čitav ciklus događaja ili bjelokosni štapić koji je u zao čas maknula Kosjenka jer je malen štapić držao silan stup zemlje. Na početku Stoppardova *Rosencrantz i Guildenstern* su mrtvi novčić je 85 puta za redom pao na pismo što je Guildensternu bilo pomalo čudno, a Rosencrantzu baš i nije. Guildenstern je imao pravo: da bi se takav niz dogodio, trebalo bi svake sekunde bacati novčić 4×10^{25} sekundi, no svemir je star samo oko 4×10^{17} sekundi, što znači da su Rosencrantz i Guildenstern u samo nekoliko minuta drame potrošili vremena dostatna za sto milijuna svemira; možemo reći i da je događaj moguć kao i to da cigla sama poskoči u zrak, samo u svemiru nema dovoljno vremena da se to dogodi.

Jedino silna informacijska entropija omogućuje tekstovima da budu *strojevi za proizvodnju značenja* – zaslužni da se njihova entropija sa svakim čitanjem povećava – a borba za kontrolu tumačenja i nije drugo nego želja da im se entropija smanji i, u slučaju krajnjeg dogmatizma, svede na nulu. Protiv entropije ne možemo se boriti radom jer će se cipele na kraju izlizati, krov će prokisnuti, a vrt zarasti u drač. Hercule Poirot riješit će svaki slučaj i tako urediti mali kutak svemira, ali će za to vrijeme potrošiti određenu energiju na jelo, piće, prijevoz i održavanje brkova, pa će se na kraju entropija ipak povećati. Možemo se boriti simbolički, poput Freudova unuka koji je bacajući kalem i privlačeći ga uz riječi “Fort-Da, Fort-Da, Fort-Da” proživljavao odlazak i povratak majke (taj je stroj mogao biti i “Da-Fort, Da-Fort, Da-Fort...”). I Hegelove teze i antiteze titraju u sve manjim intervalima sve dok se ne smire u apsolutnoj samospoznaji svjetskog duha na logičkoj, osjetilnoj, predodžbenoj i filozofijskoj razini – što znači da bi im i entropija tada bila jednaka nuli; budući da je entropija, uz evoluciju najveća ideja 19. stoljeća, pokazala da će nered biti sve veći i na kraju svemira apsolutan, Engels ju je odbacio i prigrlio Darwina. Jedino bi vjera mogla svladati entropiju, vjera koja može natjerati dud da se iskorijeni i presadi u more, vjera Bariccova pijanista Novecenta koji se nada da će u nebu imati dvije desne ruke i u času smrti veseli se

nečuvenim melodijama koje će moći svirati.

Danas znamo da se toplinska smrt svemira neće dogoditi jer moguća entropija raste brže nego što se svemir širi, a osim toga u tako ogromnom svemiru uvijek će postojati neke lokalne fluktuacije koje će se pobrinuti da se i dalje nešto zbiva i organizira. Za postmoderniste svemir je tekst, za postpostmoderniste tekst je svemir. Ima li u tome neke razlike, ne znam, vidim samo da su tekst i Internet slični i da su preveliki za pretraživanje, kao i svemir, zbog čega možemo u njima uživati samo lokalno. Istovremeno su izloženi potpunom pretraživanju – nema više crnih rupa; zakon o održanju informacija – analogan zakonu o održanju materije – kaže da pamte sve usisano i da će na kraju to morati ispljunuti. Pronađem li dućan s krilima u koferu ne samo da ću Mihovilu nabaviti par, nego ću uzeti i još dva kompleta za Tamaru i Klaru te dva za odrasle, za Martinu i sebe; mašemo li krilima dovoljno dugo, duže nego će svemir postojati, sigurno ćemo dočekati trenutak u kojem ćemo ostati bez gravitacije, neprimjetno kao kad novčić ispadne iz džepa, i poletjeti.

ZADOBIVENA KRILA

Nakon što je dva dana zaredom kišilo, Martina je spakirala djecu i poslala ih sa mnom van prije nego sruše kuću. Bila je subota ujutro i nikoga nije bilo na ulicama; ne znam zašto, ali uvijek sam izvodio djecu kad to drugi nisu činili.

Tražeći bilo kakvu zabavu i društvo naišli smo na jedan novi dućančić koji se upravo uređivao. Knežija nije dobro mjesto za posao pa trgovci stalno propadaju – s lijeve strane nekada je bio market u kojem je radila Mihovilova bejbisiterica, a sada je krojačnica u kojoj su Tamari zašili neku trakicu na hlače; s desne se strane peku pizze za dostavu, a prije je bila videoteka. U ovom, u koji su upravo unosili neke kutije, prije je bila prodavaonica elektronike pa dućan s hranom i ogrlicama za pse. Čovjek od pedesetak godina, dosta ćelav, u plavoj kuti, otvorio je jednu kartonsku kutiju, iz nje izvadio prastari drveni kofer sa zardalim pantima i stavio ga u izlog.

“Tata”, rekao je Mihovil”, to je onaj kofer s krilima! Kupi mi ga!”

“Meni, meni ga kupi!” zavikala je Tamara. Mihovil ju je počeo daviti i vikati da se on prvi rodio, a ona ga je ugrizla. Klara je utrčala u dućan i odmah srušila jednu kutiju.

“Kako da ga kupim, ljudi”, rekao sam dok sam ih razdvajao. “Znate da tata nema novaca...”

“Idi na bankomat”, rekao je Mihovil.

“Kupi na dug”, rekla je Tamara. Klara je zgrabila nešto što je ispalo iz kutije, bila je to starinska vaga; pokušavao sam je iščupati iz njenih ruku, ali tako da joj ne slomim nijedan od prstića kojima ju je grčevito stisnula.

“Tko zna koliko to košta”, rekao sam.

“To košta samo petsto osamnaest hiljadu kuna”, rekla je Tamara.

“Kuna”, rekla je Klara jer je to naučila reći odmah nakon *mama* i *tata*, jedna su djeca opsjednuta novcem kao i mi.

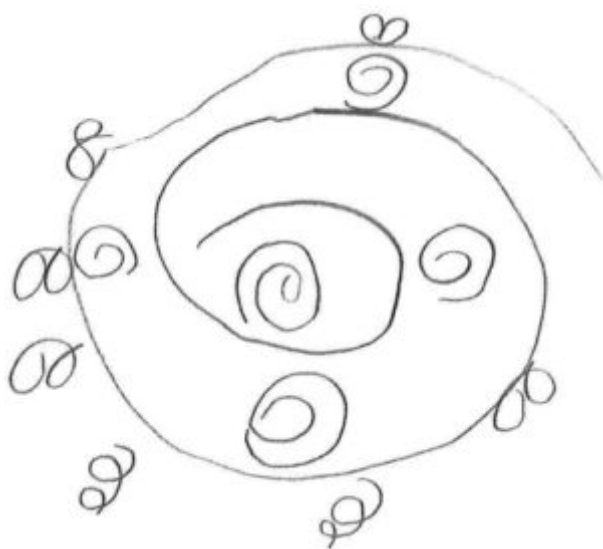
Onaj čovjek u kuti za to se vrijeme ljubazno smješkao. Vratio sam mu vagu i on ju je stavio na pult. Izvadio je iz izloga kofer, otvorio ga i, da, unutra je stvarno bio par mekih, bijelih krila. Prodavač se i dalje smijeo, a ja sam tonuo kao u noćnoj mori. Nisam imao ni kune,

limite na karticama sam sve prešao, a strah me bilo izaći iz dućana jer će krila kupiti prvi koji uđe poslije nas i gdje ću ih više naći?

Uostalom, čime bih ih i mogao platiti? Takav nezemaljski dar, jer sada više nema sumnje da je naša šetnja završila u nekoj vremensko-prostornoj pukotini ili mi se ukazao anđeo, vjerojatno se ne prodaje za valute. Da mi ga žele dati, već bi mi ga dali. A možda sam u Kafkinu svijetu u kojem će ga prodavač držati dok ne umrem, a onda reći da je bio rezerviran za mene? Imam jedino vjenčani prsten, ali već znam što bi se dogodilo da ga skinem s prsta i stavim na zdjelicu vage: ne bi se niti pomakla jer se takva stvar ne može prodati.

Nisam više čuo ni dječju graju, posve su utihnuli, ni Klara nije bježala, gledao sam samo prodavača, ako je to uopće bio prodavač... A onda sam se sjetio. Nasmiješio sam mu se i sasvim polako isplazio vršak jezika.

TUMAČENJE NEKIH POJMOVA MALOJ DJECI

Beskrajna rečenica, što se vrti kao spirala, puca, a na tim napuklinama nastaju nove spirale koje opet pucaju i tako u beskonačnost

AMATER, Matoš je talentiranog pisca opisao kao onog koji "više može no što zna". Danas to vrijedi za netaleantirane, a Sodoma socijalističkog voluntarizma nadopunjena je Gomorom liberalnog kapitalističkog amaterizma.

AUTOR, teoretske postavke o smrti autora u Hrvatskoj su provedene u praksi. Autori nemaju gdje učiti pisanje, nemaju gdje redovno objavljivati i tako stjecati samopouzdanje, nemaju gdje pročitati kritički prikaz o sebi te ne mogu zaraditi pisanjem zbog čega se okreću drugim poslovima. Osim nekoliko hit pisaca objavljuju još mladi kojima roditelji daju džeparac, imućni koji prodaju nasljedstvo, dokoni koji nemaju što reći, sretnici koji imaju

kakvu sinekuru te nekoliko genijalaca koji, usprkos zemlji što više cijeni trač od teksta, uspijevaju živjeti od pisanja. Ima hrvatskih autora koji sebe naziva auktorima što valja poštivati jer nikome ne škodi, a njima pričinja veliko zadovoljstvo.

BIOGRAFIJA, hrvatske biografije nemaju unutarnjih slabosti, neispunjenih obećanja, proturječja i paradoksa, a naglašen je fikcijski trenutak proizvodnje njezina diskurza. Ili, kako je primijetio Goran Tribuson, svi su rođeni 1990. i nitko nikada nije bio predsjednik mjesne zajednice ili sekretar Partije, nitko nikada nije jeo ćevape ili hodao s plavušom iz Novog Sada.

FRAKTAL, geometrijski likovi s diskontinuitetima na kojima nastaju manji likovi slični njima samima, također s diskontinuitetima na kojima nastaju manji likovi slični njima samima – i tako u beskraj. Zbog beskrajnog pojavljivanja sličnih oblika linije postanu tako guste da počinju ispunjavati prostor (pa im je dimenzija između 1 i 2), a mogu u njima nastajati i praznine, pa su im dimenzije između 1 i 0. Isto vrijedi i za tijela. Fraktalna obilježja nemaju samo snježne pahuljice i oblaci, nego i tekstovi i Internet.

INCESTUOZNOST, kod nas su egzogene kulturne veze rijetke, sumnjive i prezira vrijedne pa se kulturni poslenici vrte u vrlo malenom krugu. U praksi to znači da X neće Y-u popljuvati (groznu) predstavu jer je Y prošle godine X-u dodijelio stipendiju, a Z neće napisati istinu o (jezivoj) W-ovoj knjizi jer će W nagodinu biti u žiriju koji će ocjenjivati (također jeziv) Z-ov roman. Plodovi su endogenog miješanja sažaljenja vrijedni i pokazuju znakove demencije. Poneka crna ovca ne pristaje na incestne kulturne odnose i nju se općenito drži perverznom.

INSTITUCIJE, dobro se u njih uvaliti. One ništa ne rade pa možete u njima pisati. Loše su ako naginjete lijenosti – u njima ćete skroz propasti. Institucije u koje se zgodno uvaliti: Akademija, Leksikografski zavod, Matica hrvatska, zatim još neki zavodi, Filozofski fakultet. Ako to ne uspijete, morate raditi kao novinar, lektor ili prevodilac.

IZDAVAČ, 1. mlitavi izdavač (*editor lentus*) izda tu i tamo nešto, ali sve bez veze; 2. tipičan izdavač (*editor vulgaris*) zarađuje na više načina: država mu otkupljuje rukopise, onda mu otkupljuje knjige, nešto proda, radi pripremu knjiga za druge, a računa na sponzore, inozemne zaklade i autore; 3. grabežljivi izdavač (*editor avarus*) živi od prodaje knjiga, a ne od fondova pa izdaje najgore smeće i vara suradnike; 4. ambiciozni izdavač (*editor mirabilis*) u načelu posluje poput tipičnog izdavača, ali knjigu voli i nije mu svejedno kakva je i kako izgleda, zbog čega u duši pati. Svi izdavači pisce dočekuju u krevetu, odjeveni u bakinu

spavaćicu; 5. sramežljivi izdavač (*editor timidus*) zlatna ribica u bazenu s piranama.

IZDAVAŠTVO, na autora sjedaju obični, izvršni, glavni, odgovorni i grafički urednici te lektori, redaktori, korektori, nakladnici, direktori, ilustratori, tiskari, distributeri, knjižari, vozači, prodavači, računovodstva, poreznici, predstavljači, poštari, kritičari, recenzenti, teoretičari i profesori i svi su oni plaćeni za posao, a onaj prvi, bez kojega ničega ne bi bilo, nije. Kada umre zadnji hrvatski autor prazne će stranice i dalje netko lektorirati, korigirati, redigirati, ilustrirati, uređivati, tiskati, izdavati, predstavljati, distribuirati, prodavati, recenzirati te na kraju tog hranidbenog lanca o njima teoretizirati, pisati znanstvene radove i držati predavanja.

KIOSK, glavno mjesto za kupnju knjiga. Pavao Pavličić kaže da je to zato što se Hrvati knjižara boje, a kioska ne.

KNJIGA, nikad neću zaboraviti ministra financija koji je rekao: "Knjiga je malo papira između korica". Pamtim ga kao malo mesa u odijelu.

KNJIŽARA, izložbeni salon novih knjiga. Budući da se u njima knjige mogu i prelistati, da je ulaz besplatan te da nema vremenskog ograničenja zadržavanja, intelektualci ih rado posjećuju. Uloga prodavača u knjižarama slična je poslu muzejskog čuvara – paze da tko što ne iznese i nisu kvalificirani za pružanje obavijesti o izlošcima. Knjižare posluju tako da knjigu prodaju i novac ne daju nakladniku.

KULTURNA POLITIKA, razbibriga onih iz kulturnih institucija.

KULTURNI PROLETER, poput Orwella najteže umne poslove radije radi za najnižu nadnicu nego najlakše fizičke poslove za najvišu. Ima samo kompjutor i dobru volju, a radi sve, prevodi na metre i lektorira po kućama.

LEKTORIRANJE, budući da većina tekstova u Hrvatskoj dolazi u uredništva i redakcije kao amorfna rečenična masa, lektoriranje je prirodan oblik preživljavanja pisaca. Posao je usporediv s čišćenjem zahoda: svi preziru čistače, ali ne bi se sami prihvatili četke. Zato su suglasni da je samo mrtav lektor dobar lektor.

NOVINARSTVO, pisci se time have jer misle da je i to neka vrsta književnosti. Kada shvate da je to sve obratno od književnosti, obično je kasno.

NOVAC, da biste se bavili vrhunskom književnošću, Stanko Lasić u pismu Vladi Bogišiću nabraja same krasote: slobodno vrijeme, sistematski rad, studij, plodna putovanja,

poznavanje raznih sredina, temeljita istraživanja, duge šutnje i hrabre eksperimente. No za to trebate biti penzioner kao Defoe, plemić kao Flaubert, nasljednik kao Krleža ili barem morate imati numizmatičku zbirku koju možete prodati (kao Antun Nemčić). Odvažite li se na pisanje bez tih uvjeta, odmah će vas snaći nedostatak novca za koji Auster kaže da je "konstantan, porazan, gotovo ubitačan." Iz te se nevolje svatko izvlači na svoj način. Možete biti kemičar kao Elias Canetti, Primo Levi i Cihlar Nehajev, liječnik kao Célline i Čehov ili agronom kao J. K. Galbraith i Slavko Kolar; Ljudevit Gaj uložio je očev novac u tiskaru, Jacques Dupin održavao je obiteljsku trgovinu ugljenom, Boris Maruna bavio se navodno kompjutorima, a Tomica Bajsić pošao je Rimbaudovim stopama i švercao. Vincente Gallego volio je raditi kao smetlar, a Nabokovu nikad nisu dosadili leptiri, no nisu svi voljeli svoju rabotu: Carver je ostavio pilane, Bulgakov medicinu, T. S. Eliot bankarstvo, a Luan Starova diplomaciju. Kad već moraju raditi, pisci vole poslove povezane s riječima: Rushdie je pisao reklame, Nazor školske udžbenike, a Stephen King drži predavanja iz književnosti (kao i Ferić). Jedan je od izbora novinarstvo (Jergović, Tomić, Nuhanović i Edo Popović kao Čapek i Kästner), knjižničarstvo (Lokotar, Roško i Pintarić kao i Barthes), izdavaštvo (Mićanović i Čegec kao i T. S. Eliot pošto je napustio banku), a neki su barem dio života prodavali knjige (Milan, Andrea i Marinela). Jedini je siguran izvor zarade od pisanja sastaviti anonimno ucjenjivačko pismo prijateljima i kolegama.

PISANJE, slično je liječničkom, svjetioničarskom ili vatrogasnom pozivu. Bez obzira na okolnosti ne može ne obavljati jer bi nastale teške posljedice za korisnike usluga.

RAZLIKOVNI RJEČNIK, iz njih možete saznati da je srpski i, a hrvatski e (amin/amen); srpski e, a hrvatski o (tle/tlo); srpski o, a hrvatski u (milion/milijun); srpski e, a hrvatski i (grejanje/grijanje); srpski i, a hrvatski a (krpiti/krpati); srpski e, a hrvatski a (mermer/mramor); srpski i, a hrvatski o (jatimice/jatomice); srpski e, a hrvatski u (imetak/imutak); srpski j, a hrvatski h (vijoriti/vihoriti); srpski h, a hrvatski k (hihot/kikot); da je srpski muški rod, a hrvatski srednji (jugo/jugo); srpski srednji rod, a hrvatski ženski (peraje/peraja); srpski ženski rod, a hrvatski muški (arhiva/arhiv); srpski muški rod, a hrvatski ženski (front/fronta); srpski ženski rod, a hrvatski srednji (piva/pivo).

RIJEČ, ako je istina da je znak starenja to što se jezik oko nas počinje mijenjati, ja se osjećam vrlo starim. A najviše sam se od svoje dvadeset pete postarao u leksikologiji. Došli su neki važni internacionalizmi (demokracija, parlamentarizam), ali i mnogi historizmi, arhaizmi i nekrotizmi: domovnice, županije i dvori postali su svakodnevnica. Mnoge su zastarjelice to prestale biti – vratile su se gimnazije, poduzeća i ravnatelji. No pokazalo se da

neke riječi nisu sinonimi nego antonimi: ciljnik i nišan, vojarna i kasarna, časnik i oficir, topnik i artiljerac, štab i stožer. Neki su se egzotizmi udomačili (aparthaid, džihad, gerimandering), a neki nisu (ombudsman). Ublaženice kao humano preseljenje nisu mogle ublažiti zbilju: za opis nekih strahota trebale su nam posuđenice (koncentracijski logor i genocid), dok se za ljudsku plemenitost našla nova riječ, jednostavna, a ipak nezabilježena prije rata: udomitelj. Neke oživljenice zvuče sasvim svježe u ustima (dojam, ozračje ili prigoda), ali neke druge već izlaze na nos: tijek, sveza ili glede. Slatko se smijem neologizmima – vrtolet, velezkoditnjak i mamutnjak su najćoškastiji, ali ni drugi puristički naponi poput dalekovidnice, dalekoumnoživača ili suosnika nisu baš puno sretniji. Preslike u privitcima opet su fotokopije u prilogu, nosiljke su gajbe/kašete, tipkalo je gumb, slikopis je film, a kosani popečci su hamburgeri. Nekadašnju pomodnicu podobnost zamijenila je prvo državotvornost, a poslije politička korektnost. Ali sve je to isti nježnik.

ŠPEKULANTI, književni špekulanti misle da je postmodernizam na zalazu i da će nastupiti nov književni pravac, obratan od njega, *novi realizam*. Dok burzovni špekulanti kupuju dionice kad padaju da se obogate nakon što se burza oporavi, književni špekulanti pišu realistično da bi dobili naziv avangarde u budućnosti. Budući da je Heidegger rekao da će demontaža metafizike trajati dulje nego metafizika, te da mi se čini da metafizika još nije demontirana (Lyotard bi na popis za demontažu dodao još i kršćanstvo i modernizam), čini mi se da bi književne dionice mogle padati još barem dvije i pol tisuće godina, sasvim dovoljno za potpuni slom literarne burze.

UDRUGE PISACA, 1. Društvo pisaca koje se želi baviti praktičnim pitanjima honorara, ali i da bude elitno, koje se predstavlja kao pokret Mladih, ali vode ga Stari; 2. Društvo književnika u kojem su Đalski, Krleža, Marinković, Nehajev...; 3. PEN koji je osnovan nakon Prvog svjetskog rata da bi pisci u slučaju idućeg svjetskog sukoba imali gdje održavati književne večere.

UREDNIK, autor koji je uvidio besperspektivnost svojeg pisanja, a nesposoban je obavljati koji koristan posao. Zato za plaću naručuje od drugih autora tekstove koje ne zna ili mu se ne da napisati, i koji još k tome nikada neće biti plaćeni. Urednici u Hrvatskoj navodno na tekstovima nešto rade, ali to bi tek trebalo dokazati. Prepoznat ćete ih po marami na glavi, povezu na oku, rinčici, drvenoj nozi i papigi na ramenu. Mobitele onih par časnih iznimki čuvam i ne bih vam ih dao ni za lijek.

UTJERIVAČ DUGOVA, honorari su kod nas simbolični, kasne ili ih uopće nema. Zato mladom piscu preporučam da na početku karijere unajmi utjerivača dugova.

ZAREZ, svaka pripovijest događaje zatvara, pakira i odlaže jer želi ispričanom dati privid suvislosti, a to ne može bez točke. Dok za nju postoje riječi samo s lijeve strane, zbog čega ih odvaja od nas, za zarez riječi postoje i s lijeve i s desne strane. Dok je točka nešto kobno, nešto što zatvara, nemilosrdno kao Khatam-Šud, zarez predstavlja prostor predaha, mjesto da se udahne, "negativan prostor u rečenici" kako kaže Nicholas Baker. Njegovo je porijeklo doduše tamno i pomalo krvoločno jer je zarez ono što je zasječeno nožem ili drugim kojim ostrim oruđem. Nepismenima je novi zarez na rovašu značio uvećanje bogatstva, a revolverašima na dršci revolvera da su još jednoga skratili za glavu. Od tada se uljudio i preuzeo na sebe sudbinski važnu zadaću da odvaja. Zarezom se razgraničuje radi preglednosti, lakšeg čitanja i razumijevanja. Katkad bez zareza ne bi bilo jasno kako tekst valja pročitati. Često o samom zrezu ovisi značenje (npr: *Ne treba očajavati u Hrvatskoj* ili *Ne, treba očajavati u Hrvatskoj*). Zarez, dakle, značenje može i promijeniti. Stoga u pravopisima zauzima lavovski dio, više od ikojeg drugog znaka. Jedni misle da će ga savladati propišu li za njegovu upotrebu samo jedno načelo, bilo gramatičko, bilo logičko. Drugi ga radije opkole sa svih strana i strogo mu obilježe područje djelovanja: naporednost, naknadno objašnjenje, suprotnost, posebno isticanje, riječi ili izrazi kojima se izravno obraća i riječi ili izrazi kojima se izražava odnos onoga tko piše prema sadržaju iskaza.

Ali sve je uzalud. Nikad nismo potpuno sigurni kamo ga i kada treba staviti.

Klara je nastavila obiteljsku tradiciju šaranja po knjigama

Boris Beck

Rođen 1965. u Zagrebu. Na Geodetskom fakultetu diplomirao je 1991., a na Filozofskom 2003., gdje je 2012. i doktorirao.

Kao novinar u kulturi i urednik radio je u Vijencu, Zarezu i Nacionalu te na Hrvatskom katoličkom radiju, a povremeni je suradnik Hrvatskog radija. Od 2013. bio je zaposlen kao asistent i docent na Studiju novinarstva Sveučilišta Sjever u Koprivnici, a od 2018. docent je Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Redovno surađuje s Večernjim listom i Vijencem, u kojem je dvije godine uređivao prilog *Inkluzija* posvećen odnosu ranjivih skupina prema kulturi.

Objavljivao je u mnogim časopisima u Hrvatskoj i Srbiji, BiH, Bugarskoj i Poljskoj te je sudjelovao na nizu kongresa i održao brojna znanstvena, stručna i popularna predavanja.

Suradnik je Hrvatskog biblijskog društva na prijevodu Svetog pisma. Potpredsjednik je Kajkavskog spravišča, udruge za promicanje kulture, znanosti i umjetnosti. Član je Hrvatskog filološkog društva. Dobitnik je više književnih nagrada. Oženjen je i otac četvero djece.

Objavio je i priredio sljedeće knjige: *Metak u srcu Svetog Augustina* (priče; 2003, Zagreb; 2003, Beograd; 2008, Sofija; 2010, e-knjiga), *Krila u koferu* (eseji; 2004, Zagreb; 2011, e-knjiga), *Mrtvaci pod poplunom* (publicistika; 2004, Zagreb; 2013, e-knjiga), s Igorom Rajkijem *Ne bih o tome* (roman; Zagreb, 2008), *Politički portreti Josipa Horvata* (2013, Zagreb), *Pandorina kutija* (roman; 2017, Zagreb), (ur) *Psalmi*, prev. Antun Vranić 1816. (2017, Zagreb), (ur) *Psalmi na gradišćanskohrvatskom jeziku* (2018, Zagreb), *Posljednja noć velikog pripovjedača* (roman; 2019, Zagreb), *Za njima je išao pas* (roman; 2020, Zagreb), *Potemkinove ruševine i drugi eseji* (2021, Zagreb), *Jednorog u virtualnoj šumi : čitanje, učenje i razumijevanje digitalnih medija* (eseji; 2022, Zagreb), (ur) *Izvjješćivanje o ranjivim skupinama. Priručnik za rad novinara* (2022, Zagreb), *Uloga moje obitelji u svjetskoj ekonomskoj krizi* (publicistika; 2022, Zagreb).

Biblioteka Online

knjiga 82

Boris Beck

KRILA U KOFERU

© 2011 Boris Beck

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2011, 2015

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Aleksandra David

Urednici

Krešimir Pintarić
Dario Grgić

Fotografija

© Jeff Gynane / Fotolia.com

ISBN 978-953-7669-30-0 (HTML)

ISBN 978-953-345-204-3 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-205-0 (PDF)

ISBN 978-953-345-206-7 (MOBI)

Prvo izdanje

Disput, Zagreb, 2004.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu

Grada Zagreba i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.